

ЖЕЉКО
МАРКОВИЋ

*Мистерија
о њазовачким
бициклисткињама*

Жељко Марковић

МИСТЕРИЈА О ПАЗОВАЧКИМ БИЦИКЛИСТКИЊАМА

Фотографија на предњој страни корица

Ана Хавран рођ. Тиринда, Словакиња из Старе Пазове, носи цвеће
на гроб свекра Штефана Хаврана (2012)

Фото: Слободан Шушњевић

Фотографија на задњој страни корица

Ана Брадарић, Словакиња из Чмеликове улице у Старој Пазови, враћа се из
центра града након што је муштеријама однела свадбене
колаче за које се специјализовала (2016)

Фото: Жељко Марковић

Фотографије

Слободан Шушњевић

Жељко Марковић

Жељко Марковић

КОНТИНЕНТ СРЕМ

МИСТЕРИЈА О ПАЗОВАЧКИМ БИЦИКЛИСТКИЊАМА

*Новинске њриче из живојиа
сремских Словака*

Добитник награде
Ана Њемогова Коларова

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

Нови Сад, 2020.

СЛОВАКИЊЕ НА БИЦИКЛУ

Кроз специфичну, а пре свега, изузетно пријемчиву форму књижевних репортажа, односно „путописа”, хроничар Срема, или ти још прецизније, сремски хроничар Жељко Марковић, на себи својствен, али свакако јединствен начин у збирци прича „Мистерија о пазовачким бициклисткињама” – новинским причама из живота сремских Словака, уводи читаоца у један посебан свет свакодневног и обичног живота припадника националне заједнице Словака, који живе расути по питорескним сремским селима. Вештим и неуобичајеним начином писања, за једног новинара, уз фантастично обликован литерарни стил, који код читалаца ствара посебан и осетљив доживљај ситуација које Марковић описује, он кроз своје новинске приче – есеје омогућава читаоцу да проникне у суштину свакодневног живота „обичног словачког човека”, рођеног и одраслог у помало бајковитом окружењу сремских села.

Иако су иницијално писани као публицистички есеји, односно особена форма репортажа и путописа, Марковићев текст публиковани у овој књизи, неоспорно садрже прозну и културолошку димензију, пре свега у контексту бележења постојећих наратива житеља села са којима се Марковић сусретао, дружио и саосећао са њима. У том смислу, истините приче објављене у овој збирци, могле би се посматрати у извесном смислу и кроз призму проучавања личне културе сећања Марковићевих саговорника, коју они имају о окружењу у којем су рођени, у коме су одрастали, у којем живе и у којем умиру.

Тематски ова књига, подељена је у складу с ауторовим концептом на три целине, које суштински чине једну заокружену форму и компактан приступ тематици коју Марковић вешто обрађује. У прву целину У Еденском врту аутор је уврстио седам прича: Звона смрти изнад трешњиног цвета, Степски вук у Селу хиљаду ружа, Ломача за прејаку реч, Гвоздени свет мајстора Бохничке, Титов фијакериста из Сота, Пијаниста на разбоју, Макса Србин блажен међу Словацима. Исто то је учинио у и у другој целини Приче из Словачког парка: Тајна женске светлости шидског пејзажа, Случај цр(к)веног кантора Павела Ступавског, Зузана Чипкар и њен оцачар Данијел, Живот и смрт у Словачком парку, На бетонским обалама потока Шидине, Треће женско стање, Фармер из Хабсбуршког парка. Да би у трећу целину уврстио осам прича: Мистерија о пазовачким бициклисткињама, Ана Хавран, бициклисткиња, Октобарски сусрети у улици гугутки, Репортажа од ничега, Смрт у Зимбабвеу, Случајни

сусрети под јапанским багремом, Неколико лепих речи о женском Срему, Љуба, последњи дан лета.

На основу читалачког, али и критичког увида у теме, садржај, стил и методу Марковићевих прича, уверен сам да овде свакако можемо говорити о вредном књижевном делу и о његовом значајном доприносу корпусу српске и словачке књижевности. Бележећи постојеће наративе у конкретном простору – у овом случају на простору српског Срема и у конкретном времену – време почетка новог миленијума, а уједно, узимајући у обзир објављене фотографије, које чине специфичну врсту „колекције визуелне архивске грађе” Марковић ствара један посебан и чудесан свет – Континент Срем. Марковићев Срем јесте реалан, али и надреалан. Аутор успева да придобије читаоца за своју сремачку идеологију. Захваљујући лепоти ауторових дескрипција којима приказује природу Срема, пред нама се отвара један посебан визуелни доживљај романтичарског пејсажа, којима нас враћа у сопствена детињства. Марковићеве описи сремских Словака и Словакиња, сремских села, кућа и природе у нама буде сећање на куће из којих миришу дуње, на јоргован у дворишту, на гоблене, иконе, натписе изнад шпорета и сва чуда света наших детињстава. Његове приче имају толико лепоте као што их имају и приче Хајнриха фон Клајста, Ернста Теодора Амадеуса Хофмана, Јозефа Фрајхера фон Ајхендорфа или Аделберта фон Шамиса (Weltschmerz) (mal du sciécle), које сам и сам читао у зенитно подне, као дванаестогодишњак на самом крају западног Срема у мојој Боботи.

Ово су текстови који читаоца вежу снажно за себе и доносе му оно, често неприметно, уживање у тексту. Већ са првом реченицом постајете учесник и саучесник Марковићевих прича. Просто је немогуће да се одвојите од текста, који је толико упечатљив и сликовит да вам се, док га читате пред очима јасно појављују слике вашег сремачког, бачког, славонског или банатског бајковитог детињства. Описи сремских пејзажа су фантазмагорични, а сремске Словакиње изгледају као да су овог тренутка сишле са платана велике Зузане Халупове. Тврда и сурова реалност, наива и фантазмагорија се преплићу у Марковићевим путописима по сремском континенту стварајући код читаоца један колоплет осећања и мисли, који од њега праве саучесника у причању прича.

Марковићеве „Словакиње на бициклу” представљају освежење на нашој новинарској сцени и с правом улазе у фондус српске и словачке литературе, са мојим уверењем да неће доживети херојско разилажење са историјом. У том озрачју предајемо је добронамерном читаоцу у руке.

Нови Сад, 10. јуна 2020.

Др Небојша Кузмановић

РЕЧ АУТОРА

Новинске приче или уметничке репортаже из мог сремског циклуса, којима припада и документарна проза у овој *словачкој* збирци, настајале су континуирано у периоду 2004–2013. године у оквиру мог репортерско-књижевно-путописног серијала *Уиоїреба живоїа*, објављиваног на страницима недељног издања новосадског *Дневника*, моје матичне медијске куће у том периоду, а затим поједине од њих и у неколико томова мојих књига новинске прозе. Специфичност ауторске репортаже на којој сам истрајавао целу деценију, огледа се, између осталог, или пре свега, и у томе што сам настојао и, надам се, успео да родни Срем (рођен сам у Врднику на Фрушкој гори), ослободим у овим истинитим причама баласта завичајне слаткоречивости и новинских стереотипа. Подигао сам га на лествицу универзалне стваралачке лабораторије, и у оквиру мог репортерско-књижевног пројекта под називом *Конїиненїї Срем* и на принципима моје репортерске *Теорије случајної йролазника*, јавно сам експонирао, али и „освестио” животе многих обичних људи, чије су приче (судбине, случајеви), извучене на светло из подрума анонимности, приче којима приступам са уважавањем и истраживачким и психолошким увидима, набијене често библијском драматиком.

У оквиру серијала објавио сам и уметничке репортаже из живота сремских Словака, притом не мењајући репортерску стратегију, утемељену на интересовању за „случајеви”, на првом месту, појединаца, што је препознао и вредновао и жири Националног савета словачке националне мањине, који ми је доделио награду „Ана Њемогова Коларова” за 2013. годину за репортажу *Мистїерија о йазовачким дициклисїкињама*. Указали су ми част да будем други добитник ове награде, а уручена ми је на Словачким народним свечаностима у Бачком Петровцу у склопу традиционалног годишњег Сусрета словачких новинара у организацији Одбора за информисање Националног савета СНМ.

„*Жељко Марковић награду добија заслужено, йреваїнуло је неколико разлоїа, а најважнија су два*”, написано је образложењу жирија у саставу: Растислав Дурман (председник жирија), Владимира Дорчова Валтнерова и Растислав Зорђан. „*Први, йрисїуї Словацима као еїнничкој заједници йоїїуно је лишен сїереоїїиїа – нема їу у йрвом йлану ношњи, фолклора, сукања и кулена – за Марковића је у фокусу менїалиїеїи и кулїурни код Словака, али само као оквир у коме ће смесїиїи їоїлу људску йричу о човеку йојединцу. Друїи, сїиїл*

којим пише – само наоко лаган, али ипак, не оставља читаоца равнодушним и држи га – што гарантује да ће то што је написано бити и читано.”

Књига *Мистерија о џазовачким дициклстикењама* још једна је у низу мојих тематских збирки и, као у осталим мојим књигама из тог циклуса, и у складу са мојом стваралачком стратегијом, и у ову збирку уврстио сам и неколико већ објављених прича у књигама, а што је пре свега последица тематске условљености овог штива. Приче, надам се, лишене заморне фолклорне патетике и општих места, распоредио сам у три целине, али не хронолошким редоследом, по годинама и датумима настанка (читај: објављивања у новинама), него по унутрашњој логици и динамици приповедања, односно по садржају и драматургији, те је тако, у целини узев, надам се, остварен ефекат заокружености дела. Важну улогу у овом штиву имају и фотографије. Објављујем их с дозволом *Дневниковој* фоторепортера Слободана Шушњевића, који је са мном најчешће путовао по Срему и створио јединствену колекцију визуелне архивске грађе, објављиване и у осталим мојим књигама из сремског циклуса. Међутим, специфичност ове *словачке* збирке огледа се у томе што сам Шушњевићеве фотографије допунио својим фотографијама, снимљеним након што сам годинама касније, самостално, и о сопственом трошку, путовао трагом својих репортажа из *Ушоредје живоша*. Наиме, моје новинске приче не само да свој живот нису завршиле у новинама, и не само да их објављујем у томовима мојих сремских књига документарно-уметничке прозе, него функционисту као једна отворена структура, као живи организам. Многе од тих прича, добиле су наставке у виду својеврсног *post scriptum*-а као стваралачке последице репортерско-књижевног експеримента и мог интересовања за то шта се са јунацима (појавама, феноменима) догађало годинама касније. Ови додаци новинским причама, обogaћени мојим фотографијама, остварују у новом жанровском окружењу занимљив и узбудљив ефекат, обрти су шокантни, неочекивани, а у многим случајевима пред нама се одвијају и праве, велике људске драме.

У ЕДЕНСКОМ ВРТУ

ЗВОНА СМРТИ ИЗНАД ТРЕШЊИНОГ ЦВЕТА¹

Стара Бингула на Фрушкој гори, Село хиљаду ружа (тур. *bin gül* – хиљаду ружа), обрезана око широке поточне долине својим вијугаво нанизаним кућама и потлеушицама, двориштима и баштама, залепљеним око пута на дебелом месу и слабинама ваздушастих брегова, омањаних зеленим длачицама пролећа, потковичасто је располутила заљуљушкану поточну долину јужног фрушкогорског хорста, усукана и зарозана око безличног, сливавог поточића као јарчев рог или виолински кључ, пресечена као бритвом његовим праволинијским, делимично исправљеним и каналисаним коритом, с надутим деснима обала, попут пресечене пантљичаре чији се нерви увијају као длаке на врелој плотни. Слепи асфалтни пут од скретања за Дивош, размотан пре десетак година кроз поља и шумарке, пут с комплексом мање вредности (а нема разлога) у подераним асфалтним чарапама, које се скупљају на киши и снегу, а шире на летњим врућинама, завија и понире, код Звона смрти Св. Венделина (назваћу их тако), међу куће Села хиљаду ружа (назваћу га тако) и, након што у широком полукругу олиже и обљуби сваку кућу и тарабу у Школској и Задружној улици, прекида се дубоко доле код последњих кућа и дворишта, с друге стране потока, одакле босоног, рањавих стопала и озеблог носа, продиру у динстане њиве и поља кроз жуто и ружичасто, миришљаво лесно блато фрушкогорске подгорине. Тамо се не препоручује на пнеуматичима.

Стара Бингула нема цркву,² нема ни кафану, скоро да више нема ни школу (јербо скоро да више нема ни деце), до пре неку годину нису имали ни продавницу и да није трговачке предузимљивости Славка Цингела и његове радњице у брегу код зграде школе, преко пута Звона смрти Св. Венделина, опскрбљене најнужнијим артиклима, где свако јутро стижу хлеб и пециво из Дивоша, бингулски никотински и пивски зависници не би имали где цигарете да купе, пиво да попију; овако, успут забележено, радња је спас и хитна помоћ

¹ Прича је објављена у другом тому из циклуса КОНТИНЕНТ СРЕМ у књизи *Киша која је изазвала њожар*, Нови Сад 2008, 283–287 и у књизи из истог сремског циклуса *Писма са Житићној шкри*, Сремске новине 2015 (167–172). Ова верзија приче незнатно је измењена и допуњена у односу на верзије објављене у новинама и у књигама и може се сматрати коначном.

² Католичка црква Св. Петра изграђена је 2010. године.

за мало мушко братство Старе Бингуле које на бетонској позорници испред врата управо срче хмељ. Шта ће нам данас бити тема?

„Добар дан! За ким звоне *она* звона?” упитао сам Цингела, затеченог испред радње, с муштеријама наоружаним стакленим пивским бомбама. Сви погледасмо у правцу скаламерије у шибљу на окрајку длакавог брега поред пута.

Цингел се насмеја. „Звоне кад неко умре”, рече.

„Када су зазвонили последњи пут?”

„Пре неки дан”, узврати Цингел, уозбиљен. „Умрла је једна жена.”

Кроз мисли ми пролази мото Хемингвејевог романа извучен из књиге енглеског песника Џона Дона: *„Ни један човек није осирво, целина за себе... И сјоѿа никад не ѿиѿај за ким звоно звони. Оно звони за ѿобом.”*

Прелазимо пут, разгледамо звона смрти. Фоторепортер Слободан Шушњевић налази у овој сценографији више него узбудљив садржај.

*Звона Св. Венделина у Сјарој Бинѿули, изѿлед из 2008.
Фѿйо: Слободан Шушњевић*

Село хиљаду ружа, премда већински крштено по латиничном, католичком и грко-католичком обреду (Хрвати, Словаци, Русини), нема цркву, како рекох, али зато има два црквена звона, Звона смрти Св. Венделина; велико звоно, с истакнутом ливеном посветом спонзоруше: *Poklon Rosalie Pohlmüller – ANS, Zagreb 1932*, и мање звоно (мање у односу на велико, а иначе исто велико), највероватније од исте дародавке, с процедуралном хришћанском молбом грешних овчица упућеном на адресу Божјег чиновника у рају: *Sv. Vendeline moli za nas*. Звона у шибљу, пресвучена филмом зеленкасте инфекције и ту и тамо окрњених ивица, окачена су на гредама испод купастог, четвоространог крова од белог плеха, растрешеног, наклобученог, зарозаног (услед шибања ветрова), оперваженог по ивицама мустрада рђе, а цела конструкција звонице, како би историчари назвали рустичну импривизацију раскречену пре много година попут богомоље првих фрушкогорских хришћана на слабини длакавог брега повише кућа Села хиљаду ружа, одржава се на четири дрвена стуба, бела као кости, повезана испрекрштаним даскама. Звона смрти Св. Венделина, непокретна и глувонема (до прве прилике), окружена страхопоштовањем мештана, који су према њиховом звуку развили неку врсту Павловљевог рефлекса, висе изнад Старе Бингуле као нешто мистично, судбинско, свето, штавише *негодирљиво*, што ваљда једино следи свакоме у Селу хиљаду ружа, и што се, пре или касније, не може избећи; њихова гвоздена музика са брега увек је значила само једно: неко је у умро. Звона Св. Венделина оглашавају се само због смрти.

Стара Бингула, осим по Звонима смрти Св. Венделина, пчелама и бресквама, парадајузу и ружама, крупним као главице купуса (отприлике), којих је толико у поточној долини – не рачунајући дивље руже! – да расту и из ушију мештана, и увијају се, пењу и пужу по свуда, око претежно рашчеречених плотова, црвоточних рагастова и брадавичавих бандера, прочула се и по благу, сметовима ружичастог блата, због којег је забачено, цветно и пчеларско село, Еденски врт изнад Сремске Митровице, пре своје асфалтне фазе, изгледало у кишним периодима као да је преко њега протутњао пирокластични облак. Водени дани, колико јуче, долину ружа и парадајаза бацали су у очај, претварали је у глиб, у лепљиву, досадну житку масу, заливену око кућа и плотова, нахватану на чизмама и путу као кајмак, тако да се из села, заглибљеног, обамрлог као под седативима у благу и шлајму, данима није могло нигде даље од прага (осим на коњу), све док се тај пут за Дивош колико-толико не просуши, отврдне. Али, тада је већ за неког са упалом слепог црева било касно. Огласила су се с брега Звона смрти Св. Венделина.

Село хиљаду ружа, дотакнуто пролећем, чека пчеларско братство, а један од њих, пчелар тужног лика у осмом кругу живота, заглављен у чизмама гумењарама оперваженим чипком скорелог блага, педантно униформисан у плавом радном мантилу, снежне косе и белих бркова завијених у браду око ивица спуштених уста, с црним обрвама благо закошеним у слепоочне кости, под којима трепћу местимично облачне, уморне и помало одсутне очи, стоји у полураскреченом ставу с рукама у џеповима мантила у облаку успављено-нервозних пчела, поред свог плавог модификованог аутобуса, који је ту под надстрешницом усидрен од августа прошле године, опремењен са седамдесет три живе кошница на точковима (исто колико пчелар има година), испод крова отворене, робусне конструкције на стубовима с таблом закованом у троуглу забата и натписом: *Пчелар Миџа*. Узврпољене пчеле врцају око кошница.

„Добар дан! И срећан рад!”

„Добар дан!” узврати пчелар и премери нас брзим, проницљивим погледом. „Рекао би да сте... новинари, је л’? Одоздо из Митровице, можда?”

„Не, не... Долазимо из Новог Сада.”

„А, па лепо... лепо... Новосађани су овде ретки гости, а новинари су још ређи! Којим добром, људи? Ја сам пчелар Мита”, човек ми пружи шаку. „Знате ли за некога у Новом Саду ко би да купи аутобус са пчеламма? Можда би ви да купите?”

Човек по имену Митар Бережни, затечен појавом седме силе на крају света, годинама пчелари у Селу хиљаду ружа, али није из њега, живи у Сремској Митровици, тапетар је по струци, а ушао је у пчеларско братство педесет треће „омамљен мирисом воска” у пчелињаку свог кума. Жали ми се да су га притисле године, да више нема снаге да сели пчелињи народ по Фрушкој гори, Церу и бачким салашима и зато је одлучио да прода аутобус с кошницама и пчеламма, па ко је заинтересован...

„Која је цена?”

„7.000 евра. Одговара?”

Пчелар Миџар Бережни: „Дошло је време да се раскинем од својих пчела.”

Фото: Слободан Шушњевић

Село хиљаду ружа са својим кућама начичканим око потока, и са своја четири ђака, има, наравно, и своју школу, стару и убогаљену зграду на брегу, први комшилук Звона смрти Св. Венделина, рођену четрдесет пете под именом *Парџијанска школа*, с чијег крова већ поодавно опадају црепови, круне се и љуште зидови, пуца и распада се дрвенарија, а с обзиром да има живу школу, има и учитеља – Александра Херцега, који на посао путује из Сремске Митровице, док у његовом службеном стану под кровом школе у Селу хиљаду ружа, станују пензионисана учитељица Мирослава Миросављевић и њен сунпруг Светислав, с обзиром да жена, пожалила ми се, која је у тој школи радила од шездесет прве, није од државе добила кров над главом.

Када сам с брега код школе, одлазећи из Села хиљаду ружа, посматрао наелектрисане фризуре воћака у долини уочи априлске хлорофилне експлозије и, сасвим близу, климактеричну расцветалу трешњу небеске сорте, облак белог, прокључалог цвећа којег сисају ожеднеле пчеле Мите Бережнија, зауставио сам на тренутак око на црном, непокретном, леденом гвожђу у сенци под зарђалим плеханим кровом. И та два звона изнад Старе Бингуле, Звона смрти Св. Венделина, дистанцирана својом злокобомом отменошћу и тишином од сунчане еуфорије у фрушкогорској долини ружа, звона која чекају својих пет минута, звона која висе изнад свих наших живота, жестоко су ме пренула; ако постоје звона, постоји и звонар. Звонар Звона смрти Св. Венделина. И постоје звонареве приче. Другом приликом, наставио сам путовање.

Дакле, пре неки дан, када сам се спустио у долину, све је на прохладном сунцу дрхтало од узбуђења. Село хиљаду ружа, с пролећа, одједном испод Звона смрти Св. Венделина цело набрекне као дотакнуто чаробним штапићем безгрешног зачећа, отежа с првом калоричнијом светлошћу у белој, роза и светлољубичастој мартовској трудноћи безбројних воћних бића, с доколеницама од креча, расутих по осемењеним, орошеним Венериним бреговима, међу крезубим плотовима, поред асфалтног тепиха којег, по правилу, укакају мрзовољни, трапави трактори истерани (уместо изумрлих волова подолаца) на сунце из задроглих зимских штала. И почев од те бурне мартовско-априлске трудноће у коју сам пре неки дан угазио као у плодову воду, па све тамо до дубоке, кишне јесени, завршно с гробљанским цвећем тамног, јаког, октобарског мириса, које у баштенским рунделама жене тетеше за некрофиличне дане, сахране и свисвете, Село хиљаду ружа, пијано од хранљивих, етеричних излучевина, претвара се у луди пашњак за пчеле и птице, експлодира у један велики, разуздани цветни кабар. А онда занеми. Звона смрти Св. Венделина дочекала су својих пет минута. И тако, између два звука звона, између две гвоздене музике, и две тишине, капље живот у Селу хиљаду ружа.

2008.

Данас је 21. август 2019. године.

У обали асфалтне крпаре, повише првих кровова Бингуле (који пуцкетају на преподневној врелини), кочим на спушту преко пута зграде *Партизанске школе*, завучене под крошње, у полумрачној хладовини, и кажем Весни да ме сачека у ауту док фотографишем конструкцију са Звонима смрти св. Венделина, ако су звона још тамо, с пута их нисмо видели. Излазим на брисани простор, видно разочаран. И враћам се необављеног посла: нема звона. Смрти има, звона нема. Фотографисао сам обријану зелену ливаду под нагибом. Граничи се са фрагментом високог густог растиња, завирио сам међу стабла и шибље, али нисам видео звона. Њихов нестанак са околја брега повезујем са витком католичком црквом, изграђеном 2010. године, чија су звона – нагађам у разговору са женом – можда преузела улогу оглашивача бингулских смрти. Неколико корака даље, с леве стране прилазног пута, чело раскршћа у брегу, примећујем да је радњица Славка Цингела замандаљена локотом, зјапи празна и глувонема, мртва; пред белом зградицом, ослоњеном на дебело старо стабло, остављена је само подерана столица на грубој бетонској плочи, а за металну заштитну мрежу прозора заденута је коверта *Електропривреде Србије* на име Ф. Адама.

Доле, у селу, сазнајем да је Славко Цингел преминуо пре две године. Завонила су Звона смрти св. Венделина. Његова супруга, која живи у Бингули, држала је радњу још пола године, затим је затворила; отприлике исто толико, после ње, радио је „неки човек”, а онда се и он повукао из тог посла.

„А шта је са звонима светог Венделина?” питам Мају Барбеник из оближње староседелачке хрватске куће у близини цркве.

„Како шта је... Па, тамо су звона”, одговора жена.

„На истом месту?”

„Па, да! Нисте их приметили, завучена су у растиње.”

„Не, нисам их видео... И звоне и даље?”

„Да, наравно! Поправили су их и сада су ослоњена на металне стубове. Звоне увек када у селу неко умре; ако је човек умро, узмимо, јуче или синоћ, звона се оглашавају данас у осам ујутру, тачно у подне и негде предвече. Звони се и сутрадан, на дан сахране. То је уобичајена процедура. Црквена звона немају никакве везе са звонима на брегу.”

„Ко је звонар?”

„Матија Пољаковић, најчешће.”

„Када су се звона чула последњи пут?”

„Пре три недеље”, рече Маја Барбеник. „Умро је комшија.”

(Преко пута, на капији, видим смртовницу.)

*Звона Св. Венделина у Стјарој Бинјули,
изјед из 2019.*

Фото: Жељко Марковић

се изнад кровова Старе Бингуле огласи својом тамном, гвозденим музиком. И тишином.

У повратку, паркирам ауто у обали и завлачим се једва уочљивом стазицом у подивљало густо растиње, међу стабла и високо шипражје, бедем који је с асфалтног пута потпуно заклонио конструкцију. Звона смрти св. Венделина сада су ослоњена на гвоздене греде, заливане у коцкастој бетонској плочи, ћуте под металним кровом, а стара, знатно нижа конструкција од грубо тесаних храстових греда остављена је поред нове. Разгледам звона смрти. Одозго, завезани за полуге, висе канапи које повлачи звонар. Запаара је у растињу, упекло је над Фрушком гором, и све је укочено, замрло, тихо, канапи висе као осушене гране, лишће као да је од воска.

Гвоздени поклон госпође Rosalie Rohlmüller из Загреба чека на брегу следећу смрт и својих пет минута да

СТЕПСКИ ВУК У СЕЛУ ХИЉАДУ РУЖА³

Вративши се у Нови Сад из Старе Бингуле, сеоцета заглављеног у мартовском блату под јужним обрвама Фрушке горе, преиспитивао сам подсвест која ме је по (к)варљивом аутоматизму првог утиска, приликом монотоне новинарске вожње зимски безбојном, голуждравом долином дехидрираног потока, одједном приковала за љупку, скромну, али беспрекорно одржавану кућу с баштицом уочи цветне пролећне пенетрације, заденуту за брежуљак на крају Старе Бингуле као јутарња ружа за олињали шешир. Посматрајући себе на том лутању по винском Срему, пре него што ћу закорачити у фрушкогорски Еденски врт, у моментима док сам неколико минута, заглаван и задивљен у сценографију пред собом, с капије, тада још не знајући ко ту живи (али детектујући словачки рукопис на фасадама), анализирао чисте, брижљиво окречене, исцртане и тетовиране зидове, стерилни ред у огради старе кућице, исечак раја у Селу хиљаду ружа (тур. *bin gül* – хиљаду ружа), откривен на ваљда последњем месту где би ту кућицу, неговану на крају забаченог села, видео неки путник, интроспективни рефлекс довео ме је ни мање ни више него до Хермана Хесеа и његовог књижевног јунака, тамног брата из подсвести, Харија Халера, особењака кога су звали Степски вук. Једном је са дирљивом пажњом посматрао саксијско цвеће пред вратима нечијег стана и отворио душу пред малим Хесеом: „*Видиш овај мали њрем са араукаријом мирише њако дивно, често не моју да њрођем не зауставивши се за часак... Не знам ко овде сјанује, али иза ових сјакалених вратића мора да је рај од чистиоће и од ојајане њрађаншишине, рај у коме владају ред и дојажљиво-дирљива оданост ситним навикама и дужностима...*”

³ Прича је у недељном *Дневнику* објављена под насловом *Ана из Села хиљаду ружа*. Међутим, у другом тому из циклуса КОНТИНЕНТ СРЕМ у књизи *Киша која је изазвала њожар*, Нови Сад 2008, 278–282, прича је објављена под насловом *Степски вук у Сјарој Бингули*. У књизи из циклуса КОНТИНЕНТ СРЕМ *Писма са Жишњој њриа*, Сремске новине 2015 (154–160) прича је објављена под насловом *Степски вук у Селу хиљаду ружа*. Ова верзија приче је незнатно измењена односу на верзије објављене у новинама и у књигама и може се сматрати коначном.

Тако сам и ја стао пред том капијом. Предњи зид куће са лако препознатљивом словачком графиком и геометризмом једноставних линија под окроставелим црепом као осушеним гљивама, окренут собним прозором према изашовљеном, осунчаном брегу преко полумртвог потока Ћосавих обала и ћудљиве нарави, окречен је у комбинацији светлољубичастог акварела пресвученог преко горње таванске зоне зида и приземног дела, где је подигнут до нивоа прозора одглулио цоклу, и светложуте тракасте површине по средини фасаде разграничене с две хоризонталне црте унутар којих је ужљебљен прозор. Зид куће са металним вратима између два прозора, окренут бетонираним дворишту, насупрот зградице са летњом кујном, оживљен је целом дужином мустром ваљка као биљном, егзотичном тетоважом и, такође, подвучен светлољубичастом цоклом. Зграда са кујницом и дугачком надстрешницом у

Анка Мајер рођ Ковач: „Сйара Бинїула је мој Егенски врїи.”
 Фоїо: Слободан Шушњевић

форми гонка, окречена је на скоро истоветан начин као и кућа с њом паралелна, с том разликом што је тавански троугао забата заштићен ламперијом, а прозор знатно мањи, с дрвеним шалукаграма, такође ужљебљен у светложуту траку између светлољубичастих површина разграничених цртама. Цео тај простор у оградџи, заливен бетоном, с високо окречаном јелком у рундели, с лозом чардаклијом на гвозденим цевима и жицама, с баштицом између забата и оградџе, доживео сам као пројекцију једноставности и лепоте такозваног обичног живота и излог нечије породичне среће. Али, чије? – Чије среће?

Анка Ана Мајер, Словакиња, две хиљаде година удаљена од буке и беса овог света, седи сама за столом у летњој кујници, топлој и миришљавој просторији у челу помоћне зграде своје светле куће у Селу хиљаду ружа, и ослушкује

религиозно дисање свог срца у деветом кругу живота, осветљена пригушеном, коцкастом светлошћу прохладног касног мартовског сунца, изрезаног у хрскавици крстастог прозорчића, кроз чије се уштиркане трепавице, кратке завесе с фалтама, провиде узбуђени, хипертензивни људи у још зимски буновним, крмељавим баштама на брегу преко потока. Леђима је окренута прозору и бордо саксији са тамнољубичастим цвећем (добијеним пре неки дан од ћерке). Стара Мајерова, кувајући ручак, проучава студијску *Библију* под урамљеном ходочасничком фотографијом главног града Обећане земље на зиду и, као свака ревносна и систематична баптистичка верница, подвлачи објашњења библијског текста одштампана на посебном листу, док се на шпoretу у старинском лонцу боје бронзе крчка и пуши лањски кукуруз у клипу презимио у замрзивачу.

Сваки педаљ зидне површине око њене главе дотакла је четка. Нема прашине. Нема паучине. Све је стерилно чисто. Кожа зидова ту и тамо рустично таласаста и скоро неприметно изрвашена громуљицама заробљеног ваздуха при кречењу, обложена ламперијом у доњим зонама, обрасла је густом, цветном вегетацијом, естетизована мустром старинског гуменог ваљка умоченог у тамнобраон кречно млеко и разграничена од празног неба-плафона цртом (извученом летвицом) као хируршким резом преко дебелог меса. Изнад погнуте главе и оболеле кичме осамдесет четворогодишње Ане Мајер, осим поменуте устакљене панорамске пројекције Јерусалима, висе на разбарушеним, биљним зидовима још две потенцијалне новинске приче, обе скопчане са појмом времена у људској рецепцији: велики, искаркирани, зидни сат од пластике урађен у форми ручног сата, који на снимку колеге фоторепортера откуцава 12.40, и новогодишњи зидни календар, подразумевајући артефакт у сремској кући, којег је за своје муштерије штампао каменорезац Живко Чобановић из сремске словачке експозитуре Ердевика. Унутар ове фрушкогорске временске капсуле са топонимима на зиду (Јерусалим–Часовник–Календар), Ана Мајер, жена с *Библијом* међу помодрелим прстима, медитативно замишљена у тишини, одложи штиво на сто... Мушки глас Степског вука завијао је с капије њеног Еденског врта: „Газде! Има ли кога?”

Ана Мајер, онижа жена прозирног лица, оперваженог црном марамом на глави (не скида је ни у кући), и у плишаној тебет, краљевско-плавој блузи на фалте, упасаној у браонску, вишеслојну словачку сукњу, подвезану спреда загаситом, бело шприцаном кецељом од цица, рођена је у Старој Бингули, повише у једној кући уз поток; потиче из баптистичког брака Јанка Ковача, рођеног у Старој Бингули, и маме Марије Дир, пореклом из Бачке. Живели су у миру с оним што имају, а имали су мало, и с тим су били срећни, јер у

фрушкогорској забити, њиховом Еденском врту повише Сремске Митровице, нису ни знали да се може живети и боље. Онда је Ана, кад је сазрело време, понета на олисталим крилима своје женске суштине, прешла брдо, запутила се у планину, и у Илоку загризла јабуку са Дрвета љубави, удала се за Стевана Мајера из Бачког Петровца. Радио је у петровачкој фабрици *Пролетер*, али његова заоставштина сугерише да му је основно занимање било да прави децу. Живели су у Бачком Петровцу, затим у Ердевику, а после Стеванове смрти – умро је 1969, срце му отказало – она се с децом вратила у свој Еденски врт у Старој Бингули. Купила је 1971. године од Илије Бођанца ову кућу и од тада је кречи, фарба, укршава мустрама.

„Стеван није болово, умро је одједаред, само га пресекло. Родила нам се најпре Руженка, удата је у Падини, тамо у Банату. Затим се родио Мирко, живи у Митровици. Једна ћерка ми је у Београду. Трећа ћерка Марија живи у Бингули, ту повише нас удата у једној кући. Са мном у кући живи син Сумуел, развео се од жене, није се даље могло у њиховом браку и вратио се кући из Бачког Петровца. Ћерка му ради у сластичарници у Митровици. Имам и Стеву, живи у Петровцу. Умрла ми је једино Вјерка, имала је свега тридесет три године, а живила је на брегу.”

*Анка Мајер у свом шареном свету.
Фото: Слободан Шушњевић*

Управо, пред компјутером, вртим филм са тог фрушкогорског пута и мислим да кућица у цвећу у Старој Бингули, илузија потенцијалне среће у малим, обичним стварима живота, која је као лепа ружа, жена или приказ, пробудила, зауставила и замислила пред капијом Степског вука у мојој луталачкој репортерској природи, није то успела својом засењујућом, хладном лепотом, него управо највећим редом и чистоћом у скромности која се дисциплином издигла изнад ружноће и ругобе. Видео сам зидове пресвучене ваљком, зидове у бојама, и плафоне с гредама као да су кречени млеком; видео сам саксије с негованим цвећем по ходницима, крпаре које миришу, ормаре и витрине који се цакле, лутке на креветима које се смеју; видео сам зацијукане пилиће у картонској кутији с упаљеном сијалицом.

Заиста, ко се још сећа Хесеовог тамног брата Харија Халера, педесетогодишњег човека с погледом „загонетне настраности”, мирног и повученог градског луталице и усамљеног чудака, а у ствари обдареног и умног, честољубивог човека „болесног духа” кога су звали Степски вук? Ко се још сећа странца, који је једног дана, с прашином на шеширу и на коферима, покупљеном са друмова, изнајмио тиху мансарду у чистој и сређејој кући литерарне Хесеове тетке? Ко се још сећа сцене када је Халер, њушећи ушиљеним носом мирис туђе породичне среће, застао на степеништу, где га је срео мали Хесе, као што неко сретне двојника из подсвести, док је Степски вук, тај противуречни особаљак, седећи на одморишту, уживао у хармонији малог трема са брижљиво негованим араукаријом и азалејом у саксијама, дирљиво занет највећим редом и чистоћом који су владали на том малом, савршено одржаваном простору?

И тако, по повратку са континента Срема, преко Дунава, у Нови Сад, отворио сам Хесеову књигу после много година, зашао међу странице, оживљавајући једно давно, младалачко искуство, и помирен са судбином уклетог (и заклетог) новинског репортера, прихватио чињеницу да је кроз мисао и уста Степског вука проговорила на Фрушкој гори моја (репортерска) подсвест и зауставила ме пред капијом словачког кућерка у Селу хиљаду ружа. Сјајан доживљај, добра прича. Међутим, само што сам напустио Еденски врт у Старој Бингули, већ сам, гладан и жедан нових чуда, завијао слободан по фрушкогорској шуми. Лепа је кућица у цвећу, али није за вука.

2008.

ЛОМАЧА ЗА ПРЕЈАКУ РЕЧ⁴

Сија месец. Пун месец изнад Фрушке горе. Округли, стаклени лимун, набрекао од космичких сокова у својој графичкој, жутој, дигиталној јасноћи, какву одавно нисам видео, отиснут као козије око на подлози тегет празнине без облачка, господар суве и подношљиво хладне децембарске вечери без снега и, целог тог дана, без јачег ваздушног струјања, бобуљичав, испрано блистав и, под одређеним углом гледања, неприродно светао и прозиран ноћни небески свод (попут озвезданог свода средњовековне лавре), затегнут као уштиркано платно (или, само као платно, без штирке) изнад трепераве електричне крљушти хоризонтално просутог Сирмијума, главног града континента Срема, који се дубоко доле у равници, заогрнут пастом и угрушцима неразложеног мрака, крчка на трансцедентној излучевини зимског месеца, подрхтава на аморфној пучини доњег Срема и његове (оностране) рођене сестре Мачве.

Сија месец. Ако ми је веровати, то је одраз којега, с тачке гледишта сувозача, све време држим у оку, стаклени комад мрака, размазан у ретровизору аута, док се из паганског Дивоша, асфалтном козјом стазом, успињемо уз грудну кост проћелавог брега, а затим грабимо уз облину тврде, склиске сисе фрушкогорске подгорине у црном сатену попрсканом звездама. У ствари, обавили смо посао и враћамо се у Нови Сад, пречицом преко Фрушке, али вече је такво какво јесте, вече пуног месеца, нечисто вече, и човек се излаже искушењу да му у шуми свашта падне на памет.

Ко је одозго, такође ноћу, високо испод чупаве шумске обрве, тамо где се слепа, асфалтна притока с извориштем у Старој Бингули, Селу хиљаду ружа, улива у главни асфалтни водоток који се са Гребенског пута стрмоглављује у Дивош и Чалму – ко је с тог привилегованог партера гледао равни Срем, доле, дубоко, потопљен и обезличен у мраку, тај добро зна о чему говорим; тај добро зна – али, не причам њему! – да се нигде с јужне стране Фрушке горе не отвара шири, свеобухватнији и избудљивији поглед на сремско-мачванску плочу са Сирмијумом и селима који у мраку подрхтавају попут приморских градића у одсјајима водених контракција. А, онај ко је по дану, нпр. по летњем

⁴ Прича је објављена у књизи из циклуса КОНТИНЕНТ СРЕМ *Писма са Жићиној џири*, Сремске новине 2015 (161–166). Ова верзија приче је незнатно измењена односу на верзије објављене у новинама и у књизи и може се сматрати коначном.

дану, са истог тог шумског видиковца, гледао у дубину Срема – али, не причам ни њему! – разумеће због чега, од слова до слова, понављам путописни утисак из једне своје фрушкогорске приче: *Сјушћање из лејње шуме у (аварски) Дивош код Сремске Мишровице, дубоко доле у (сирмијумској) равници са зеленкасио-нارانчасиим шаблама индустријској биља, што је, уз мало иретеривања, као кад континентални човек, диће снеја и мајле – после ноћној иушовања кроз свежину – издије на шойло, ирозратно седло медитеранске иланине и одозго се у ексцелозији илаво-средрне светлости и миришљавој кисеоника иред њим расшвори, као еитерични бездан у малојре зачељеном носу, љескава, шумећа бронза морске иучине сшойљене с небом...*

Увек се помало штречама при повратку на ровито, осетљиво место, на којем је моја новинска прича већ одрадила свој јавни посао. Овај латентни опрез, стрепња и, свакако, неизвесност пред могућим неспоразумима и компликацијама са живим протагонистима ових *истинијих* прича, углавном не потичу од сумње да је, можда, нехотично написана неке неистина о човеку, или да је промакла нека материјална грешка, него напротив ризик је садржан у парадоксу да сам, можда, сувише дубоко, с непристојном и не дај боже увредљивом оштрином, зарезао у нечију истину. А с друге, пак, стране, при оваквом начину репортерско-путописно-књижевног приступа, увек постоји опасност од ненамерне прејакe речи, незгодне метафоре, омашке.

Марта месеца ове године, пловили смо, такође, овим пределима, спустили се први пут у Село хиљаду ружа, потковичасто зарозано сеоце с кућама и кућерцима заденутим за брежуљке повише потока, завучено у фрушкогорском пазуху испод Звона Св. Венделина на брегу. И само што смо *Дневников* фоторепортер Шушњевић и моја маленкост одлучили да напустимо село, изненада застадосмо задивљени испред куће у оградџи, с чардаклијом на сред дворишта и рунделама цвећа, испред куће на самом крају Села хиљаду ружа. Застали смо у ствари испред окречене, украшене и блиставо чисте, старе куће поред потока, као испред комада раја на земљи; застали смо испред уредног дворишта (као да је одржавано четкицом за зубе и пинцетом), сређеног с таквом педантеријом – која међутим није била лишена душе! – и с таквом одговорношћу према себи и другима, да сам истог момента пожелео да упознам особу која ту живи и чије је ремек дело та кућа. Тако сам упознао Словакињу Анку Ану Мајер, жену у деветом кругу живота, баптистичку верницу која у тој кући живи са сином Самуелом.

Сетивши се на успону из Дивоша за Фрушку гору те жене и њене куће у цвећу, паде ми на памет да, кад смо већ у близини, завијемо преко Растика до Старе Бингуле и, ако се укаже прилика и не испадне непристојно, да свратимо

до Ане и Самуела, колико да се поздравимо са протагонистима моје мартовске приче *Ана из Села хиљаду ружа*.⁵ Притом сам био растерећен, овога пута, и последње примисли да сам се у тексту, којег сам Мајеровој послао поштом одмах по објављивању, нечим огрешио о те честите и тихе људе, чији сам живот представио као похвалу вредноћи и лепоти.

Сија пун месец изнад Села хиљаду ружа. Та два мање-више хоризонтална километра растегнута преко Растика изнад Дивоша, делимично ивицом шуме, од стрмог ушћа, односно од тачке скретања до првих брадатих димњака Села хиљаду ружа, заправо су злата вредна саобраћајница, једина асфалтна копча Старе Бингуле са остатком Срема, преко брисаног простора на којем се оних белих, ветровитих, такорећи изумрлих зима, гомилају сметови као уљани облаци на стакленим фантазијама ни мало наивних наиваца. Пловимо преко бингулске висоравни са скоро монотоним сликом у снопу фарова, који са асфалта попут ножа разгрћу сметове неразложеног мрака и сребрнкастог месечевог ејакулата, клизимо сами по блиставом путу поред шуме.

Одједном, драма! С лева, фоторепортерове стране аута, равно са голе њиве као са металног диска под месечиним, излеће срна у високим и стреловитим, кривудавим и узнемиреним скоковима; излеће на пут, али, где нелогичности, где ужаса, излеће право пред гумена копита, са суицидалном заслепљеношћу, можда уплашена и дезоријентисана светлом у кретању. Срећом, остаје у игри, ишчезава у мраку шумарка (на метар испред фарова), само захваљујући својој брзини, рефлексу и присебности колеге фоторепортера за воланом. Све је то због пуног месеца.

Плитка, гробљански хладна и непокретна зимска ноћ у Старој Бингули, свечана помрчина с пуним, мистериозним месецом и звездама, и у помрчини (с понеким сијаличним светлом доле међу брадатим димњацима) на брежуљку поред пута, дијагонално од неосветљеног трупла *Парџизанске школе*, прве зграде у селу из правца Дивоша, и преко цесте која ту завија и спушта се у село, насупрот радње Славка Цингела – ћуте, тврдо и злокобно, Звона смрти Св. Венделина, окачена на испрекрштане дрвене греде под кровом од плеха. На часак свраћамо до те једине радње у Селу хиљаду ружа. Момци циркају пиво. Славког Цингел, мој познаник од прошлог доласка, када сам код њега свратио по дану, стоји леђима окренут коцкастим полицама попуњеним хранљивим шаренишем, налакћен на плочу пулта, с ђозлуцима закривљеном у раму отвора кроз који комуницира са муштеријама; пред њим је ђачка, службена свеска на коцкице, летопис Бингуле, нашалиће се фоторепортер, чији ће ми снимак,

⁵ Наслов под којим је прича објављена у новинама.

увећањем на екрану, омогућити мали воајерски увид у свакодневни списак наруџби хлеба из дивошке или чалманске пекаре, с папирићем из којег сазнајем да је Цингел за сутра (10. децембар) наручио 36 векни хлеба за живи свет Села хиљаду ружа (Паја, Матија, Чор., Жељко, Миро, Маринко, Лаз. Милка, Милена, Шћасни, Шерфез, Пеђа, учитељ...).

Силазимо на крај села. У разливеној, жутој слузи електричне крушке испод отворене веранде, Самуел Само Мајер, човек средњих година, обдарен сламастим брковима, напреже вид, само што је изашао из утопљене кујнице,

*На њиву испред радње Славка Цинџела
у Стјарој Бинјули.*

Фото: Слободан Шушњевић

не би ли у помрчини на капији разазнао ликове који испред ограде излазе из аута. Не знамо се, није био код куће када сам овде разговарао са госпођом Аном, али за репортажу сигурно зна, послао сам је поштом у Село хиљаду ружа. Кажем ко смо. Човек нас дочека са осмехом.

„А, то сте ви... Новинари! Читали су ваш текст преко интернета и наши у Аустралији! Мени се свиђа како сте написали. Леп, баш леп текст. Хвала вам! Али зашто стојимо на овој хладноћи. Изволите унутра. Мама је у кујни.”

Ана Мајер ставља џезву са водом за кафу на ринглу штедњака, нуди нас соком, али врти главом, мршти се и понавља: „Не ваља... не ваља...”

„Шта не ваља, госпођо Ана?” упитао сам је са стрепњом. „Нисте задовољни како сам написао причу о вама? Где сам погрешо?”

„Не ваља”, понови жена и након психолошке паузе рече: „Упропастили сте све због једне речи. Све сте упропастили, господине.”

Смрзао сам се. „Која је то реч?”

„Написали сте да је мој покојни муж Стеван Мајер *йравио* децу. То је тако ружно речено. Тако ружно. Вулгарно.”

Не осећам се добро, али се не дам.

„Дајте ми, молим вас, *Дневник* са том репортажом. Заборавио сам контекст.”

„Нема новина”, рече Ана Мајер.

„Бацили сте новине?”

„Бацила их у ватру.”

Попили смо кафу. Пријала је на хладноћи. Кућу Мајерових напустили смо у духу хришћанског опраштања. Излазимо из Села хиљаду ружа, а с нама су у ауту и близанци Зоран и Драган Благојевић, пекари који ће горе до скретања, па пешке низ брег преко Дивоша за Чалму, где раде ноћну у пекари. Пловимо преко Растика, лагано, бестежински, виленимо на нечујним гуменим копитама кроз провидни мрак асфалтног притоком преко обријаног темена брега, кроз обнажене њиве и хиберниране воћњаке у правцу Гребенског пута (електрична крљушт Сремске Митровице љеска се дубоко доле у мраку), с равнодушном месечевом куглом изнад сремског бездана под нама, с куглом залепљеном као налепница на флекаво-прашњавом стаклу шофершајбне. Возимо пажљиво да нам под гумена копита не подлети нека срна. Сија месец. Пун месец изнад црног Срема. Све је то због пуног месеца. И пун месец је у глави.

2008.

Данас је 21. август 2019. године.

Мајерови више не живе у последњој кући у Старој Бингули, сасвим доле, јужно, низ поток. Протекло је свега десетак година од мог првог доласка у Село хиљаду ружа, а скоро да више не препознајем пејзаж поточне долине у којој је на самом крају потковичасто заснованог села доминирала њихова кућа средњих габарита у украсној бетонској оградџи, украшена металном капијом, обележена *словачким* рукописом на фасадама и у атмосфери, оперважена цвећем и зеленилом. У продужетку улице, поред потока, сада су још две-три куће, а у дворишту једне од њих – рекао бих, а можда грешим, да су то скорашњи досељеници – општа је живост у тренутку када заустављам ауто и распитујем се за јунаке моје новинске приче: Ану и њеног сина Самуела. Ауто прилази млађа жена, газдарица коју смо прекинули у послу око стоке, околно трчкају деца, њушка око аута одвезани шарпланинац.

„Уједа?” питам кроз прозор.

„Без бриге”, одговара жена. Сазнајем од ње да је Анка Мајер умрла пре неколико година, а њен син је – ако није кући, а нису га видели од јутрос – можда у неком воћњаку, бере брескве. Одједном иза леђа жене средишњим делом дворишта скакуће лане. Брзином револвераша хватам се за фотоапарат.

„Сваког дана дође из поља у ово време”, објашњава жена, „дамо му млеко на флашицу и цуцлу и када то попије врати се у поље.”

„Сироче?” питам.

„Не знамо.”

Питам да ли дозвољава да је фотографишем док „доји” лане.

„А, то не! Није нам до сликања”, одмахује руком жена и ишчезава у дубини дворишта; одлазе за њом и деца, одглавиња и шарпланинац.

„Тако настају моје приче”, кажем Весни.

Кратко време стојимо на жестоком сунцу пред капијом Самуела Мајера. Кућа је иста онаква какву је памтим, светла, прецизно офарбана у морско-плаву нијансу, једноставних смирујућих линија, а двориште је једнако уредно, чисто, процветало, и у средишту је богато олистала чардаклија на металним шипкама окићена врежама и лишћем жутих и црвених ружа. Види се да кућу и даље одржава рука која има смисла за ред и лепоту. Изнад куће је брег, воћњак и шумарак, поље. Немам Самуелов телефон, али познато ми је да везу са свету успоставља тако што се попне на тај брег изнад куће, с обзиром да у поточној долини нема сигнал мобилног телефона; како се сналазе други, не знам. Жена која бере парадајз у башти међу шљивама преко потока инструише ме како да дођемо до куће Анине ћерке, која се у мојој причи зове Марија.

„Видите, овако. Вратите се до окуке и пре него што завијете сиђете са асфалта на туцаник. Њихова кућа је од црвене фасадне цигле, одма ту близу, не можете је промаштити. Тамо је Марка, само ако нису отишли у воћњак или на пијацу.”

„А не зове се Марија?” питам.

„Не, не... Марка. Марка јој је име.”

Одлазимо до Марке.

На препорученој адреси у широком и уредном сеоском дворишту за- тичем Анину ћерку и њеног супруга Томислава Барбеника, Хрвата из Старе Бингуле. Пакују брескве у гајбице намењене за продају на пијаци.

„Добар дан! – Марка, ви сте?” питам кроз прозор аута.

„Маријена!” одговори жена плаве краће косе, широко осмехнутог, светлог лица, обећавајућег наступа, одмах прихвата разговор. „Зову ме Марка.”

„Или Марија”, додајем.

„Зову ме и Марија, да.”

Стојимо на дворишту, у хладу, под дионизијском крошњом. Моја жена је у улози фоторепортера. Образлажем идеју своје посете, процењујем да је то добро примљено, и Маријена (тако јој је крштено словачко име) улази у причу пред мојим диктафоном: „Мама три последња дана није могла да дише, само је лежала, ал’ била је свесна до самог краја. Све до тада, била је на ногама, одржавала кућу, башту, крчила; била је неуморна. Срце јој је ослабило, гушила је астма. Стрепели смо да је крај близу. Однели су је у болницу у Митровицу и

Маријена Барбеник (лево): „Мама нас је одранила надљудским напорима.”

Фото: Жељко Марковић

одатле су нам јавили да је умрела. То је било 2015. године, неколико дана пре 14. октобра, тада јој је био рођендан; поживела је 91 годину.”

„Какав је био њен живот?” упитао сам Маријену Барбеник.

„Мама се напатила... Имала нас је пуно, а тата је пио, много је пио. Умро је изненада. Одранила нас је надљудским напорима.”

„А стигла је и до Израела.”

„Била је у Јерусалиму. Мама је била верница баптистичке цркве. Надам се да јој је тамо добро, тамо где је отпутовала, ја се надам.”

„Замерила ми је што сам у новинама написао да је њен муж *криво* децу и криво ми је због те несмотрене речи”, рекао сам.

Маријена се смеје. „А њу то погодило... Била је стара, па још и верница; није разумела тај модерни језик. Без бриге, господине! Значи, ви сте

тај новинар. Помињала је тај ваш текст. Баш ми је драго. Син њеног брата је у Аустралији, тамо је читао *Дневник* преко интернета, јако се обрадовао, па је маму назвао. А она му се похвалила: ’Па, то су новинари што су били код мене, писали како сам крчила, молвала.’”

„Новине сам јој послао поштом”, рекао сам.

„Лепо од вас... Хвала”, рече Маријена Барбеник и упита: „А ви сте у ствари тели код мог брата Самуела? Па вас је комшиница упутила код мене? Брат је у посети код његове ћерке у Мачванској Митровици, тамо је удана.”

„Самуел живи сам доле у вашој кући? Или се оженио?”

„Живи сам. Вратио се давно код маме, када се развео од жене. Његова ћерка имала је две године и њу је подигла наша мама Анка.”

Томислав је сагнут, поред комбија, пребира брескве.

„Каква је зарада?” питам Барбеникове.

„Никаква”, одговара Маријена. „Наш посао је свакодневно мучење. Не вреди ништа! Однели смо на кванташку пијацу пун комби бресака и нисмо зарадили ни сто евра. А мора се живети од нечега, плаћати дажбине држави. Ћерка се развела и живи са нама са својим дететом... Сачекајте, морате понети гајбицу бресака!”

„Купићемо”, рече Весна.

„Нећете купити, ово је наш поклон!”

„Не долази у обзир. Купићемо!”

„Нећете!”

Реванширам се књигом новинских прича *Писма са Жийної шрїа* у којој су две моје репортаже о Анки Ани Мајер. И гајбицу с крупним жутим брескама уносим у ауто. То су брескве које намају цену.

ГВОЗДЕНИ СВЕТ МАЈСТОРА БОХНИЧКЕ⁶

Следи омиљена тема нас локалних новинара о последњем ковачу!

Сот, шумско залеђе Шида, погранично латинично село са Републиком Хрватском у фрушкогорском западном Ср(и)јему на асфалтној артерији Шид–Илок (Е-18). Улица Дунавска, растегнута као ластиш под брдом Краљевац, дуж безименог, кијавичавог потока фрагментарно и на прескоке озиданог плитког корита, и у тој улици кућа свеже окречена у лепршавим ванила нијансама трепће прозорима у шпалиру сличних кућа подигнутих у благо нагнутој долиници *Безименој њошока*. Пред кућом један поред другог два матора багремова дрвета, млађе с крошњом (осушено, мртво), и старије дрво окречено у бело и одрубљене крошње, то су стабла намењена за везивање коња и волова, када их власници доведу по нову обућу. Бела врата с крстастим прозорима на фасади, а иза врата, дубоко у прашњавом полумраку, временска капсула, гвоздено доба, стварност које у стварности више нема: ковачница или *вершиаи* Антуна Бохничке.

Мајстор Туња, витез од наковња (титулишимо га тако са дужним пијететом), седамдесет петогодишњи католик словачког порекла, ученик бесмртног Фрање Фујте, легендарног ковача из Сота, последњи ковач и поткивач у западном Ср(и)јему, лебди као дух у својој временској капсули, затрпан гвозђем, клештима придржава и усијава потковичасти комад гвозђа као кременадлу на ватришту распаљеном помоћу вентилатора („Попустили ми живци у ногама, па сам мех заменио вентилатором!“), а затим чекићем брзим ударцима обликује усијано гвозђе, кује на металном наковњу обућу за коње. У представи за новинаре, разуме се. Тренутак накнадне памети. Можда би му се више исплатило да производи бижутерију сујеверних, тзв. потковице за срећу, јер коња и волова у западном Срему скоро да више и нема.

„Чујте, људи, тужна су времена дошла. Тужна!“ говори мајстор Бохничка, лупајући чекићем као младић по усијаном комаду гвозђа, позирајући пред

⁶ Прича је у недељном *Дневнику* објављена под насловом *Мајстор Бохничка из извозне годе*. Ова верзија приче, која се може сматрати коначном, незнатно је измењена и допуњена у односу на верзију објављену у новинама и у првом тому из циклуса КОНТИНЕТ СРЕМ у књизи *Човек који је њришиомио ласиу*, Нови Сад, 2008 (354–358).

фотоапаратом Слободана Шушњевића. „Ја вам тврдим: још коју годину и неће више бити ни једног теглећег коња у Соту. Остало је још свега пет-шест коња.”

„Ко су људи који их држе?” питам.

„Па, овако...” – Престаје са чекићањем, пребира по сећању. – „Антал Варга, Јоца Зрнић, Анте Јаковљевић... Они су из Сота. Дођу понекад из Беркасова код мене са коњима: Јанко Сабо и Жика Чизмић, а сврате и Андрија Крња из Љубе и Анте Луцић из Шида. А некада сам поткиво коње људима из Бапске, Моловина, Илока, Кукујеваца... Чекало се на ред пред верштатом. Сад, када у Соту видим коња на руди, срце ми задрхти од радости. Коњи суууу... лепота! Кажем вам: теглећи коњи ће изумрети, и то не само овде код нас, него у целом Срему.”

„Па, ипак, ковачку радњу не гасите. Зашто?”

„Зашто? Навика, знате. Шта сам ја без чекића и наковња... Ништа! Да

Анђун Бохничка: „Ковачки занај и свако сам код чувеног мајстора Фрање Фујиче из Соџа.”
Фото: Слободан Шушњевић

седнем на клупу пред радњу и блејим? Да гледам у плафон? Умро би од досаде да ставим кључ у браву ове ковачнице... верујте ми... Овако, бар, убијам време, прође ми дан и боље спавам, верштат ми продужава живот, одвлачи мисли, а капне и нека па-рица.”

„Како вас служе руке?”

„Ударам ко младић! Ево, видите... Техника. Искуство. Кад ми рука први пут буде задрхтала, закључаћу радњу. Ово ми је као нека забава. Мала је то зарада, али слатка. Нема коња, па поткивам тракторе. Поправљам раонике, донесу људи понеку секиру, бавим се крпежом, ситним оправкама... Осим тога, воле људи овде да дођу, нарочито зими. Док ја куцкам, муштерије уз разговор попију мало ракије, вина. А кад неко тренутно нема да плати, ја му ударим црту, забиљежим га,

ево, овде...” Мајстор Туња упире прстом у плехани димњак изнад ватришта исписан кредом.

„Када сте отворили ковачницу у овој кући?” упитао сам витеза од наковња.

„Нисам је ја отворио. Прву ковачницу у овој кући отворио је неки Стипа Лутрин из Сота. Давно је то било! Чекајте, само мало...” – Мајстор се замисли, безуспешно. – „Не, не могу се сетити које године... Углавном, тај Стипа Лутрин продо је ковачницу мом мајстору потоњем *чувеном* Фрањи Фујти из Сота.”

„По чему је био чувен?”

„Велики мајстор! Вееелики!”

„То је ова ковачница?”

„Не, није ова.”

„Није?”

„Није. И јесте и није! Вите овако. Мајстор Фујтина ковачница јесте била овде...”

„Ипак, јесте?”

„Није! Полако, ди журите? Ово је *моја* ковачница! Ја сам порушио његову кућу, била је већ стара и није одговарала за моје планове, саградио своју кућу – то је ова кућа – и под овим плафоном отворим ковачницу.”

„С мајстор Фујтиним инвентаром?”

„Не, не... Све ово што видите и овај растови пањ из двадесет седме, купио сам у Бапској, једно село ту преко брда, припало Хрватској.”

„Значи, ковач Стипа Лутрин продао је кућу мајстор Фујти, а Фујта је кућу продао вама, да бисте је ви порушили...”

„Не, не! Мајстор Фујта, чији сам ја био калфа, тада је већ био покојни. Фујтину кућу ми је продо гостионичар Фрања Јашћур.”

„Ко је сад он? Фрања Јашћур је кућу купио од мајстор Фујте?”

„Да, да... У ствари, не! Ја вас слушам! Кућу је од мајстор Фујте... Чекајте, шта ја причам? Па, Фујта је тада већ био мртав! Заправо, кућу је од Фујтине жене Јелисавете купио Фрањин очух Васа Левенски... не, не, грешим... чекајте... Купили су је заједно Левенски и Јашћур с намером да овде отворе гостионицу. Да. Тако је било. Тели су да овде отворе гостионицу. Узели су ми ту кућу, да тако кажем, пред носом, јер ја сам у ствари тео да је купим од мајсторице Јелисавете.”

„У реду, капирам. Ви сте у то време били калфа код мајстор Фујте. У ствари, не! Мајстор Фујта је тада већ био покојни... Од чега је умро?”

„Убијен. Мајстор Фујта је убијен.”

„Убијен?”

„Убијен!”

„Вратићемо се на то убиство. Једно ми није јасно..”

„Шта вам није јасно?”

„Одакле вама новац да као калфа купите кућу са ковачницом од супруге тада покојног мајстор Фујте?”

„Вите, овако... да вратимо филм... Идемо редом!”

„Идемо редом.”

„Ја сам мастор Фујтин шегрт посто четрдесет седме, а две године касније положио сам код њега калфенски испит. То се тако звало. Е, сад, да ли вас занима како је уопште дошло до тога да дођем на ковачки занат код мајстор Фујте? Добро. Похађао сам месарску школу и нешто ми се није свидело. И једног дана, знате, пролазим испред старе Фујтине куће са ковачницом... То није ова кућа! – Мајстор Фујта поткива коње, а бећари седе на клупи поред зида, пију ракију и са мном збијају шале: ’Туњо, какав ти је то занат! Месар може да буде свака баба! Мајстор Фујти треба шегрт, привати се ти, Туњо, чекића и наковња... То је мушки занат!’ И ја послушам. Тако сам посто ученик чувеног

мајстор Фујте. У међувремену сам се оженио, супруга ми је Катица, Кајка, и живили смо ту доле на главној улици у кући женине бабе. Ми смо је дослуживали и баба нам је оставила кућу. Е, кад сам завршио ковачки занат..”

„А шта је са мајсторским испитом?”

„Мајсторски испит сам положио педесет осме, али не код мајстор Фујте! Полако. Стићићемо и дотле. Е, знате, завршим ја ковачки занат, још нисам мајстор, али Фујта каже овако: ’Бохничка, сад си калфа, занат знаш, добро сам те научио, а пошто те ја више не могу држати у ковачници, отвори ти лепо своју радњу доле у бабиној кући, мени нећеш бити конкуренција, а у Соту ће бити два ковача!’ Тако сам отворио своју прву радњу доле у центру села. Међутим, догоди се велика трагедија.”

*Зайворена ковачница Анђуна Бохничке и сјабло за које су везивани коњи приликом појкивања (2019).
Фото: Жељко Марковић*

„Каква трагедија?”

„Мајстор Фујта је изгубио главу педесет пете... Убијен!”

„Ко га је убио? И зашто?”

„То је дуга прича! Вите, овако. Идемо један дан да свирамо доле у гостионицу. Ја сам, знате, целог века био ватрогасац, командир, па председник друштва, и имали смо наш ватрогасни тамбурашки оркестар. И идемо да тамбурамо, кад на ћошку Фујтин син, сав унезверен. ’Шта је? Ди јуриш?’ питамо га. – ’Идем у УДБУ да се пријавим’, одговара. – ’Па, шта си радио?’ – ’Убио сам Фујту!’ – И још се ја тобоже нашалим с њим, па реко: Ниси им морао ни ићи на ноге, дошли би они по тебе. И ајде с њим у гостионицу да га смиримо и да чујемо шта се догодило. Убио је, каже, тату. Ништа више неће да прича. Платио је пиће нама музичарима...”

„Он платио пиће!?”

„Платио пиће, да. И очо да се пријави у УДБУ. Е, у једном моменту, сви смо занемели. Мајстор Фујту возе крај гостионе на колима свог крвавог. Ноге му дрхте, несрећник је још био жив. Умро је на капији митровачке болнице.”

„Зашто га је убио? И како?”

„Мајстор Фујта је имо једну велику ману, умео је да се три пута на дан опије. Требало га је таквог трпити у породици. Какав је био према жени и деци, а имали су петоро деце, какав је био према њима, то не знам! Према мени је био добар. Воло ме, поштиво ко личност, никад ме није увредио, а ни ја њега. Био је одличан мајстор, први ковач у Шиду и околини, сви су га поштивали и скидали му капу! Да није мајстор Фујте, можда ја никада не би отворио ковачницу.”

„Ковачницу доле у центру у бабиној кући?”

„Да, да. Није нам се доле свиђало, главна улица, камиони кад прођу тресу се зидови. Моја супруга Катица је била за то да се кућа прода. Преговаро сам са Фујтином женом Јелисаветом да купим њихову кућу са ковачницом...”

„Рекли сте то.”

„...Она је ту остала да живи са децом. Али годину-две после смрти мужа Јелисавета кућу прода Васи Левенском и Фрањи Јашћуру...”

„И то смо већ чули.”

„...Њих два тели је за гостионицу...”

„И то сте рекли.”

„...И мајсторица Јелисавета са уда се за неког пензионера млинара.”

„А Левенски је кућу продао вама?”

„Полако. Нисте ме пажљиво слушали, господине. Мени је кућу, па реко сам већ, продо гостионичар Јашћур, коме је Левенски...”

„Очух, капирам! Али тада је уместо Фујтине ковачнице у кући била гостионица?”

„Не, не! Од гостионице није било ништа.”

„Ништа? Али кажете *гостионичар* Јашћур?”

„Заборавите и на Јашћурову гостионицу и на Фујтину ковачницу!”

„Заборавио.”

„Е, тако! Сад слушајте. И дође један дан Фрања Јашћур и пита ме: ’Бохничка, да ли би ти купио Фујтину кућу?’ Имо сам неких уштеђених пара. Реко: би! ’Онда, каже, ’дај паре да исплатим Васу Левенског и усељавај се...’ Тако је и било, дам паре. И шездесет четврте отворим овде ковачницу. Даље је све јасно...”

„Није.”

„Шта вам сада опет није јасно?”

„Зашто је убијен мајстор Фујта?”

„А, да! Вите, овако. Испоставило се да мајстор Фујту није убио син!”

„Није?”

„Не. Није.”

„Па, ко је?”

„Преузео је на себе туђе убиство.”

„Невероватно!”

„Да!”

„Па ко је онда убио мајстор Фујту?”

„Ко га је убио? Хммм...”, мајстор Туња почеша браду и одложи чекић на пањ из Бапске. „Дуга, дуга је то прича! Вите, овако... Да причам?”

„Причајте.”

„Вите, овако...”

И тако, реч по реч, мајстор Антун Бохничка, звани Туња, витез од наковња из Сота, кује причу за причом у својој гвозденој временској капсули на једној од последњих ватри гвозденог доба.

2006.

Данас је 21. август 2019. године.

Фасада куће свеже је и прецизно офарбана у смирујућој пастелној комбинацији светло-лилавске и светло-жуте боје креча и на њој су упечатљива дашчана бела врата, која „висе” на зиду, лишена степеника, остављена више као апликација, детаљ, успомена, него као живи приступ у унутрашњост куће (читај: ковачнице), с прозорима спуштених ролетни „на кант”. Пред кућом испуцали стуб окречен у бело, заправо одсечено стабло мртвог дрвета, с корењем у

земљи, и са жељезном алком за коју су везивали коње доведене на поткивање код мајстор Туње, витеза од наковња. Стабло доживљавам као скулптуру у слободном простору, надгробно обележје, епитаф једном времену. Породица је с дирљивом пажњом и брижљивошћу сачувала сећање на ковача Антуна Бохничку. Стало ми је да поразговарам са његовом супругом Катицом. Тамно-лилавска метална капија, моментално закључана, онемогућава поглед у двориште. Весна и ја узалуд дозивамо са улице, изнутра се нико не јавља. Срећом, чула нас је жена из суседне куће, пред којом је архетипска ср(иј)емска дашчана клупа, инсталирана под крошњу дебелог уличног ораха. Комшиница излази на капију, предусретљива, вољна да нас повеже са комшиницом Катицом. Подвлачи шаку под ролетне, куцка на прозор и дозива супругу покојног Антуна Бохничке, јунака моје приче из гвозденог доба.

„Или је у башти или је прилегла, али ту је...” каже Бригита Хорват. „Ђерка из Хрватске била је код ње неколико дана и јуче је отишла.”

Врућина је, запара, тешке су ноге. Мириши земљана прашина. Правимо паузу на клупи у прохладној сенци старог ораха и Хорватова ми каже да је њен отац родом из Ердевика, породица Кошуњак; овде је упознао жену свог живота и дошао под њен кров, па је Бригита рођена у Соту. Сестра јој је умрла.

„Комшија Бохничка био је одмерен човек, уљудан, није много говорио,” прича ми Хорватова, „а Кајка је вредна и причљива. И сећам се кад јој је рекао: ’Баба, твој језик ће тебе посећи!’ Катица има страота памћење... Сачекајте, кад сте већ толики пут прешли, покушаћу још једном да је дозовем.”

Бригита Хорват опет прилази прозору, куцка и дозива комшиницу, и изнутра се најзад чује глас. На улицу излази Катица Кајка Бохничка, рођ. Киш.

„Изволите, уђите”, каже она, сувоњава жена у мајици и сукњи. Очи су јој водено плаве, забринуте. Велике наочари застакљују њено испијено лице.

То је жена од осамдесет четири године.

Унутрашњост куће оличење је старог ср(иј)мског сељачког господства. Све је уредно, педантно распоређено, свака ствар(чица) је на свом месту, чисто и архаично у најбољем хришћанском (католичком) смислу, с пуно домицилних *фолклорних* и религиозних детаља. То је једна од оних старих (под)фрушкогорских кућа у чијим дебелим зидовима је скоро као у фрижидеру, док напољу гори земља; нигде се боље не спава него у зидовима и под перјаним јорганима таквих кућа у којима се заледило време и као да у њима живе људи из неких нама далеких цивилизација. Сви зидови у кући, укључујући и зид у отвореном гонку, украшени су у старинском духу, мустром гуменога ваљка, цвећем и лишћем, и све на чега слети поглед, како у кући, тако и у дворишту, пуном цвећа, одише дисциплином и смислом, садржајем и пуноћом. Када сам

2006. године, са фоторепортером Слободаном Шушњевићем, ушао у ковачницу Антуна Бохничке, и у тој временској капсули, у тој сценографији гвозденог доба, разговарао са последњим ковачем, прича је била тако јака, и тако духовита, да ми није падало на памет да је разводњавам; напустио сам ковачницу, тј. кућу у Дунавској улици, а да се нисам ни упознао са његовом супругом Катицом, која је с друге стране зида створила свој женски свет, ништа мање занимљив од гвозденог мушког света њеног супруга. Сада, док нас жена води кроз собе, и показује шта је све сашила, извезла, исткала (а то је само део њеног опуса), размишља *филмски* о том контрапункту под једним кровом. Антун Бохничка је лупао чекићем по усијаном гвожђу, а његова супруга Катица, с друге стране зида, иглом и концем стварала је своје везове и чипке („Начупала сам перја, једно четрдесет јастука. Данас то не треба никоме. Једној ћерки дала девет јастука, другој ћерки дала...” Међутим, тек сада сазнајем,

*Катица Бохничка рођ. Киш: „Антун ниједног шегрта није извео на пут, кадгод је ко почео са њим да ради, тај је дрзо и напустио, тежак је то леб.” (2019)
Фото: Жељко Марковић*

да је Катица Кајка Бохничка често прискакала у помоћ свом мужу у ковачници и била „други чекић” поред гвоздене вагре.

„Није имао шегрта?” упитао сам жену.

„Није”, одговорила је Бохничка. „Ниједног шегрта није извео на пут, кадгод је ко почео са њим да ради, тај је брзо и напустио; тежак је то леб. Били смо у браку шездесет година, а Антун је шездесет шест година био ковач. Ученик чувеног мајстора Фрање Фујте! Потково је безброј коња и ни једног није подбио. Чујте, није што је био мој муж, ал’ такав ковач се једном рађа, верујте! Ја сам му помагала у верштату, лупала чекићем трауф, усијане потковице, гвожђе. Руке су ми страдале”, причала ми је супруга мајстор Туње. „Отишо је у инвалидску пензију, ал’ и даље је радио у верштату; добио је од Анте Марковића пензију од четрнаест динара! Кажем му ја: Деда, боже

мој, осамдесет је близу, а ми све радимо што смо радили... Кад ћемо се нас двоје одмарати, уживати, реко? Докле ћемо ми моћи овако? – 'Ако се мени нешто деси, имаћеш ти за живот', каже он мени. Е, једном ме увредио. Једе, па му застане у грлу. Ја га ондак лупам по леђима, да му прође залогај. – Боже, деда, реко, ко да имаш траљаво грло... А он ће мени: 'Кад останеш сама, знам, ти ћеш уживати!' Остала сам сама и јако уживам. Само о њему мислим. И ди год се окренем, он је ту. Ја ноћу мало спавам. Читам круницу. И деда седи поред мене, слуша; лице му не видим, ал' ту је... Добро се држо, лупо је чекићем све до два месеца пред смрт."

„Где је чика Антун умро? У болници?"

„Умро је тамо на оном каучу 29. фебруара 2012. године."

„Шта су му биле последње речи?"

„Није ништа реко. Ништа. Скоро да није ни говорио последњих дана, само је седио и пиљио у онај ћошак тамо. И један дан гледа и каже: 'Ено је, мајка!' Видио је у ћошку моју нану, Швабицу. Он је моју нану волио и она је њега волила. Антун је, када смо се узели – он је имо двадесет две године, вратио се таман из војске, а ја осамнаест година – Антун је ондак дошо у нашу кућу, доле смо живили у кући моје бабе, мамине маме, доле на главном шору. Кад су га отпустили из болнице, ранили смо га на шприцеве. Обе ћерке су медицинске сестре, једна живи преко у Хрватској, јуче се вратила, а друга живи у Шиду. Каже ћерка: 'Тата, морате то прогутати.' А он: 'Подај то твојој другарици.' А ћерка пита којој другарици? – 'Мојој баби', каже. Мислио је да је у болници. Седи и само понавља: 'Оћу кући, оћу кући, оћу кући...' Ја му кажем: деда, боже драги, шта је с тобом? Па ово је наша кућа! Погледај око себе! Све је ово наше. Наша соба, наше ствари, наше фотографије; тамо је твој верштат. Ма, какви! Запео: оће кући, па оће кући. Одлазим скоро сваки дан код њега на гробље. Стојим поред гроба и плачем, знам да Антун тамо лежи. Гледам то место у соби где је седио, празно. А ја га видим како седи. Много је радио. То што је он мого, није мого свако. Целог живота подизати гвожђе, лупати чекићем."

„И дувати мех ногом", додао сам. „Причао ми је да су му услед тог покрета страдале ноге. Имао је и дисајне проблеме."

„Упалили му се живци, прво у једној нози, па у другој нози. Мучио га је бронхитис, више пута добио је упалу плућа. Искаршљаво је слуз, тешко дисао. У верштату је гаротина, отрови се купе, жељезна прашина, испарења. И шта ти ја знам! Нарушио је здравље, јелте, и дошло му је на наплату. И све се десило брзо. У новембру 2011. клали смо код моје сестре, радио је цео дан; насеко багрење нама, дрва за ложење, а није се ни огрејо. Ја нешто пржила на шпорету, прснуло, њега гуши мирис масти. Није му добро, каже. Разболио

се половином децембра, снимили су га на рендгену у Шиду, па су га послали у болницу у Митровицу, да сними плућа... И одма с њим у Каменицу! Хитан случај! Тамо су му лекари казали да су му плућа у јако лошем стању и да мора на операцију, ако мисли да живи. Одбио је операцију; неће под нож. – 'Деда, умрећеш', рекли су му лекари. – 'Нека умрем', одговорио им је. 'Шта сам видио – видио сам, а шта нисам видио, не морам ни видети! Нека умрем, нећу да ме сечете!' На Божић, двадесет петог, отишли смо му у посету, и кад се пресвлачио, каже деда мени: 'Остаћеш, бако моја, удовица.' – А можда ћеш ти остати удовац, ја њему. – 'Ако не будеш могла сама, пређи код деце...' каже он мени. Ја не волим за туђи сто! Предосећо је смрт. После Нове године, отпусти га из болнице и у отпусном писму пише да је одбио операцију. Појавио се на вратима куће, изгубљен; гледам га, не могу да верујем, он није он, знате. То је неки други човек. Гледа као да улази у туђу кућу. Плаче. – Што, деда, плачеш? питам га. Код своје си куће. А он само плаче, плаче. Ту ноћ смо легли на овај отоман, а изјутра Антун пита: 'Откуд ти, бако?' – Боже, деда, па је л' смо синоћ легли... Ти си код своје куће! Вратио си се из болнице. Видим, не зна где је. Сместили смо га тамо, у ону собу, поред пећи. И само чујем одатле: 'Оћу кући, оћу кући...' Умро је а можда није ни био свестан да је у својој кући. Мислио је да је у болници."

*Детаљ из куће Кайице Бохничке из Соџа (2019).
Фото: Жељко Марковић*

На вратима шифоњера виси мушко свечано одело закачено на офингеру, светлосиви сако и панталоне. „Нисам га саранила у оделу, нисам се снашла, па ћу му ово одело понети са собом”, рекла ми је Кајка. „Његово одело ће да ставе поред мене у ковчег. То ми је жеља. Кад га сањам, увек долази у истом оделу.”

„Често вам долази у сан?”

„Скоро сваку ноћ. Како да вам кажем, чујем све што Антун говори, а никада га нисам видела... само, кад се пробудим, знам да је био ту... Чујте, можда неко мисли да халуцинирам, ал’ ово што говорим је истина.”

Отворила је врата другог шифоњера и показала белешке писане оловком и пенкалом на унутрашњој плочи врата: важни датуми из породичне историје, које Катица Бохничка исписује од 1953. године, када се веччала са Антуном, и тај догађај забележила у врху врата: *Туња и Кајка венчали се 14. 11. 1953.*

„Све ове датуме знам напамет, ал’ нека остане записано. Служи ме памћење, нико ми у Соту није раван. Четири генерације из сваке куће памтим! Девет свећеника променило се у Соту, и о сваком знам све, када је дошо и када је и где очо. У нашој католичкој цркви певала сам од петнаесте године.”

Преписујем са врата: *Туња се родио 25. 04. 1931; Кичму ојерисала 09. 06. 1983; Руку сам йокидала 01.02. 2014; Нижу се на вратима шифоњера имена преминулих чланова породице: Марка (1948), Дога (1975), Марија (2007)... Туња 29. 02. 2012 (име је подебљано), а последњих двоје преминули су сад скоро: Љуба снаја 14. 04. 2018, Миленко 26. 06. 2019. Питам ко су они?*

„Љубица је удата за мог рођеног брата Ђуру Киша, кућа им је онде горе на главном шору, а Миленко, њен син... шездесет прво годиште...”

„Чекајте”, прекинуо сам је, „па ја сам пре неку годину био у тој кући, разговарао са Љубицом и њеном снајом и објавио репортажу у новинама. Љубицин отац јеее...”

„Аман”, рече жена. „Никола Аман.”

„Аман, тачно! Правио је фијакере за Карађорђево, Пајдош, Ердевик...”

„Кладово.”

„И за Кладово?”

„И за Кладово! Био је колар, да. Отац му је Шваба, звали су га Миклоз.”

„А снаја им је из Бача, ако се не варам.”

„Марија! Из Бача је, да!”

„Шта се десило са вашом снајом Љубицом?”

„Однели је хитно у болницу, ваљда због жучи, шта ти ја знам, нешто се са њом искомпликовало и жена умрла. Несрећа не долази сама. И за годину дана умро јој и син Миленко, шездесет прво годиште.”

У средишту унутрашње плоче шифоњерских врата залепљена смртовница мајстора Туње, витеза од наковња из Сота:

Тужним срцем и болом у души обавештавамо сву нашу родбину и пријатеље да је дана 29. 02. 2012. године после краће и тешке болести преминуо у 81-ој години живота наш драги и никада прежаљени

АНТУН БОХНИЧКА

Сахрана драгој нам покојника обавиће се дана 01. 03. 2012. године у 15 часова на католичком гробљу у Соци, а кућа жалости се налази у улици Дунавској бр. 14.

ОЖАЛОШЋЕНИ:

Сузруја Кајка, ћерке Анђелка и Катица са породицама, унучад, праунучад, као и остала родбина и пријатељи

Одлазимо затим у ковачницу мајстора Туње, где је све остављено, тако-рећи музејски конзервирано, онако како је оставио последњи сотски ковач из ср(иј)емског гвозденог доба, када је у зиму 2011. године последњи пут изашао из свог верштата. Унутра је чудо од свакојаке гвожђурије. Стврднута гараж, прашина. У ћошку наслоњен урамљени назив фирме: БОХНИЧКА – А, КОВАЧ. Имам осећај као да сам јуче био у тој временској капсули. Све ми је познато у тој просторији. На плеханом димњаку још су се сачували Туњини записи кредом. Његова супруга ништа не жели да помера, да премешта, као да ће Антун Бохничка, њен човек из гвозденог доба, сваки час ући у свој верштат у којем је шездесет година лупао чекићем на наковњу усијано гвожђе.

Чекамо Катицу под чардаклијом од винове лозе, док у кући нешто потражи. Излази са белом шустиклом у руци, њен вез.

„Узмите”, рече и розету од конца поклања мојој жени. „То је од Кајке... Бог нека вас чува, децо.”

ТИТОВ ФИЈАКЕРИСТА ИЗ СОТА

„Уђите, сад ћу ја доћи... Унутра је свекрва!” довикну плавуша са шишкама и подвезаним коњским репом испод плавичастиг качкета, жена средњих година у гуменим чизмама и чакширама (упасаним у чизме), затечена у дубини дворишта поплочаног црвенкастим углачаним циглама сложеним под благим нагибом у радијалном шаблону, док на кишици сивомаслинастог слепоподнева точи воду у ампер подметнут под славину забодену у потпорни стуб зеленог чардака у продужетку куће *на дразду* с фасадом и зидовима у зеленим тоновима од цокле до крова. – „Пекли смо ракију, па само да оперем. Уђите, тамо на она врата.”

У ствари, метална зелена капија кроз коју смо банули у узано и дисциплиновано предње двориште Кишових из Сота, пробијена је у зиду између анфаса две њихове скоро идентичне хлорофилно осмишљене куће с дискретном пластиком забатских кибли разиграних, лучно изведених линија – пучка архитектура на бази сремског (нео)барока, која слави радости и лепоте живота! – као да сте два парчета зелене торте поставили једно поред другог. Композиција дрва сложених под конач и спремних за жагање. Црвене мушкатле сијају на прозору. Расцветала кандила висећих саксија испред врата. Зелене мердевине наслоњене на чардак. Све је у (зим)зеленом дезену.

И све је чисто као суза.

Љубица Киш (*свекрва*): „Ију, наопако! Немојте, молим вас, мене у новине. Нема код нас у кући ничега интересантно!”

„Па, већ то што код вас нема ничега интересантног за мене је интересно”, узвратио сам са супротне обале стола скептичној жени у расцветалој сукњи и браонском полуверу и,

*Куће Кишових на главном шору у Соју.
Фото: Слободан Шушњевић*

колико да закотрљам разговор, упитих чија је идеја да зидове обе куће, врата и прозоре (чак и мердевине) офарбају у зелено?

„А, то! – Деда воли зелено”, одговори жена и насмеја се. „Деда, деда... То је његова идеја! Горе је у соби, прилего мало, не би да га будим. Пекли смо данас ракију, цео дан је на ногама, а ноге га боле, као да се суше.”

„Деда? Чији деда?”

Љубица Киш рођ. Аман: „Ми смо у фамилији измешани, љрави војвођански кокџел.”

Фото: Слободан Шушњевић

Свекрва (*оџреса шаком*): „А ко ће то знати! Ми смо у фамилији измешани, прави војвођански кокџел. Бог свети то не може расплести, ко се ту с киме удаво и женио, каквих све ту нација има и одакле потичемо... Татина мама у Темерину имала је неку фамилију... Тата ми се звао Никола Аман, а мати моја...”

„Мој муж Ђура Киш. Ја га зовем деда, како друкчије да га зовем, кад је оматорио, кад је деда! А, ево Марије! Моја снаја. Новинари из Новог Сада!”

Марија Киш (*џлавуша из џрвоџ џасуса, џружа шаку*): „А, значи, ви сте новинари... Добар дан, још једном! Из Новог Сада? Ја сам ваша, рођена сам у Бачу. И имам девојачко презиме које нико нема... Стогрошић! Јесте ли негде чули за то презиме? Стогрошић! А, не знам да л’ вам је свекрва рекла...”

„Нисам”, рече свекрва.

„...да је њено девојачко презиме Аман! Кад сам се ја требала удаати за Миленка – муж ми је шумар, сваки час треба да дође са посла – а моју маму питају комшинице да ли ми је свекрва Муслиманка? Аман! Звучи некако муслимански, је л’? Један скијаш из Швајцарске, презива се Аман, видели смо на телевизији. То је презиме, како ми тумачимо, немачко”, рече снаја и погледа у свекрву.

Снаја (*gogaje*): „Звали су га Миклоз, ко неки Шваба!”

Свекрва: „Да. Миклоз. Па, мама му је Немица. А мати моја Хелена Аман, девојачко Фрањо, рођена је овде у Соту.”

Снаја (*gogaje*): „Никола Аман, њезин отац, удао се у ову кућу. Њих је било пуно деце, сиромашни били...”

„Мој отац је дете из бакиног првог брака”, настави Љубица Киш. „Родитељи су му се развели, отац му се после оженио у Платичево, а матер му се удала за удовца, и он јој у кућу довео двоје своје деце, а заједно су још шесторо родили. Моја бака...”

„Мама вашег оца Николе?”

„Да. Била је сиромашна и кад се тела венчати сотим човеком – сотим што се после оженио у Платичево – његови родитељи нису дали, сметало им што је сирота. И мој отац, кад му је дошло време да се жени, удао се... ми кажемо удао се... удао се за моју маму Хелену и дошо у ову кућу”, објашњава Љубица Киш. „Тата моје маме био је шумар, па су једно време живили ту у шуми повише Сота, потес Равне.”

„А ко је сазидао ове куће близнакиње? Изгледају сјајно!”

„Никола, мој тата, педесет прве... Свиђају вам се куће? Био је врхунски мајстор, родио се са златним рукама, а по струци је био колар, чуда је правио од дрвета! Коларском занату научио га је у Моловину очух Михајло Фарбаш. Кад је био у пуној снази, отац се разболио, и било му је тешко што више не може да ради са дрветом... Јако је патио, јако... И умро је у педесет деветој години.”

„Чекајте”, зауставио сам је на тренутак да ухватим копчу, „онда се и ваш муж Ђура удао у ову кућу?”

*Марија Киш рођ. Ситојрошић: „Свекрвин отац Никола Аман удао се у ову кућу. Њих је било пуно деце, сиромашни били...”
Фото: Слободан Шушњевић*

„Па, да! И његови су били сиромашни. Ката, његова матер, родом је из Бапске, то је сада село у Хрватској, а његов отац Иван је из Сота. Ђура је имо десет година кад му је мати умрла... Ја сам рођена у овој кући, а Катига, моја рођена сестра, удала се овде у Соту, муж јој је умро пре двадесетак година, живи сама, нема деце. Ја, осим Миленка, Маријиног мужа, имам и Јасминку, удата је овде у Соту, имају троје деце... И Миленко и Марија имају троје, Мирослав је у Новом Саду, а близанци Никола и Иван су овде, ту им је кућа одма до нас.”

„Отац вам је, кажете, чуда правио од дрвета. Да ли сте сачували нешто од његових рукотворина?”

Марија Киш (*показује у њравцу зида*): „Видите ово огледало. Њега је направио свекрвин отац. И кутију за сат је направио. А, да видите, тек, сад ћу донети, да видите столицу што је направио... Ремек дело!”

„Јесте ли кадгод били у Карађорђеву?” упита Љубица Киш. „Јесте. Е, па, видели сте можда у музеју – морали сте да видите! – онај Титов фијакер, можда сте и саонице видели тамо, спреда су гушчије главе од дрвета.”

„Видео сам фијакер”, рекао сам с оком на дрвеном огледалу и куварици (окаченој о огледало) с извезеним пауном и заљубљеним голубовима. „Нису баш сваком мајстору поверавали да Титу прави фијакер.”

Марија Киш (*уноси сџолицу и сџавља је на сред собе*): „Ево, погледајте, мало ремек дело... А све је ручни рад, наравно! Хоблови су још на тавану. Сад ћу догурати и колица да видите како је то лепо.”

Љубица Киш: „Да. Мој отац је направио фијакер за Тита! Наручили су од њега и направио је и фијакер и саонице, и то у овој соби... овде му је била радионица... Мало је ко у Срему знао боље да направи фијакер! Правио је фијакере и гикове за илочку и ердевичку шумарију. А, тек, да видите какве је лепе кундаке за пушке резбаро. На жалост, све је то отишло из куће, што продато, што поклоњено.”

Марија Стогрошић улази на врата и гура дрвена колица с једним точком. Савршен производ. Међутим, дошло је до омашке...

„А, ова нису татина, ова колица је мој муж Ђура направио”, рече свекрва.

„Јао, ја погрешила! Идем по друга”, поскочи снаја и пође према вратима.

„Марија, нема везе, немој ићи... Иста су таква и татина”, рече свекрва.

„Нема потребе да замарамо новинаре.”

Снаја се врати за сто.

А ја (*дивим се колицима*): „И муж вам ради са дрветом?”

„О, па да”, рече Љубица Киш. „Муж ми је столар. И Ђура зна да направи, још како зна! Ништа ова његова колица не заостају за татиним. Па видите

*Романтични детаљ из куће
Кишових у Соцу.
Фото: Слободан Шушњевић*

и сами... Не би да га будим, пекли смо ракију, слаб је на ногама.”

„Писао сам пре неколико година”, рекао сам женама из зелене куће, „о још једном великом мајстору из Сота, Антуну Бохнички!”

„А, ковач Туња!” укључује се снајка Марија Киш. „Туњина супруга тета Катица је свекрова рођена сестра.”

Питам Марију како је из Бача дошла у Сот?

„У хотелу *Централ* у Бачу свирао је неки оркестар одавде из Адашеваца, па је Миленко дошао на забаву. Позвао га хармоникаш тог оркестра, неки Жељко Марковић из Адашеваца... И тако смо се упознали!”

„Жељко Марковић!?”

„Да, зашто? Познајете га?”

„Не-не, наставите...”

„Позвао га, кажем, тај музичар Жељко Марковић, да дође у Бач, имали су певачицу, неку Мађарицу Марику... И ја се појавим то вече у хотелу!”

Стиже муж из шуме.

Била је ово прича о Титовом фијакеристи из Сота!

2010.

ПИЈАНИСТА НА РАЗБОЈУ⁷

У њихову капију ушли смо као што је ред у ређој и бољој репортерској пракси: ненајављени. Ушли смо у авлију господина за кога смо малочас, на улици, сазнали да је виртуоз на старинском разбоју. А када новинар (или писац у новинама), зарад форсирања аутентичности у њеном есенцијалном појављивању, упадне ненајављен у нечије двориште, излажући се ризику да га сматрају неотесаним, и откаче га с капије, када доведе укућане пред свршен чин – што је сабља са две оштрице! – тада и пијанисту на разбоју Ондреја Матуша може да затекне у гуменим чизмама замазаним блатом у стрмом задњем дворишту са припитомљеним птицама које су испипале сваку травчицу у свом ограђеном фрагменту слободе. У моменту приспећа фоторепортера и моје маленкости из *йишицарника* се просу по авлији звук кљунова сличан звуку кастањета.

„Морке?” упитао сам.

„Не. Ово су ченгерке”, одговори Матуш.

„Личе на морке?”

„Ми ћурке зовемо морке.”

„Али, признаћете, морке су морке, а ћурке су ћурке!”

„Не, не... Морке су ћурке, по нашем!”

„А шта су онда ченгерке?”

„По вашем морке су наше ченгерке.”

„Значи да су ово ипак морке... по нашем!”

„По вашем, да. По нашем су ченгерке.”

„А кокошке су кокошке?”

„Кокошке су слиепке.”

Матуш поправља *варшбурі*. Ауто у возном стању, неподериве голубијеве каросерије, рођен у ДДР-у, иза гвоздене завесе, с једним точком у трећој деценији и четвртим власником, који му с главом загњуреном испод хаубе

⁷ Прича је под овим насловом објављена у другом тому из циклуса КОНТИНЕТ СРЕМ у књизи *Киша која је изазвала пожар*, Нови Сад 2008, 32–36. Међутим, наслов прве верзије приче, под којим је објављена у недељном *Дневнику*, гласи: *Кључ (среће) йи је исјод крйаре!* Ова верзија приче незнатно је измењена и допуњена у односу на верзију објављену у новинама и у књизи и може се сматрати коначном.

управо чачка по унутрашњим органима, заслужио је спокојне пензионерске дане у неком музеју или у неком олд-тајмер братству. Неуништиви источни Немац из села Луга на Фрушкој гори спрема се за пијацу у Беочин (22 км), под условом да му Матуш оправи струју („Натоваримо на њега и петсто кила и вуче. Чудо од технике. Чудо!“). Све се догађа у предњем, бетонираним дворишту *словачки* уредне и дисциплиноване, млечне куће засечене у лесном брду, с крстастим прозорима и калиграфским, везеним завесицама у стаклу с црвеном пластичном перуником у вази (тако живом, да сам кући понео пелцер). На жици, под надстрешницом, букет словачких сукњи чија ме је слојевитост увек копкала (а у копкању, ваљда, и јесте штос), крпара у процесу сушења на једном од прозора, одред саксија с природним цвећем уз зид веранде и, крај прозора, тријумф народне домишљатости: лопата за снег од белог поклопца са клозетске шоље учвршћеног за дрвено држаље. У гаражи отвореног типа: љуска другог, мртвог *варџдурџа* (ауто за делове).

Ондрејева супруга часног словачког имена Зузана (Зуска), рођ. Палинкаш, која је малочас, на мужевљев позив, дотрчала из ћеркине куће преко пута, није допустила да гости пређу праг пре него што просторију доведе у ред.

„Изволите сада у кућу!“ позива нас с прага.

Причамо уз пуцкетање ватре из шпорета *смедеревца* и уз вруће, миришљаве кифлице на тањирићу постављеном на мушему обраслу златно-жутим лимуновима, а у друштву прелепог, старинског креденца од лаког дрвета и Његовог Величанства Разбоја, старинске справе која из угла просторије зрачи топлом супериорношћу дрвених величина. Хоризонтални разбој (читај: клавир) од дивље трешње, наизглед компликована и груба дрвенарија на којој маестро Матуш, чаробњак из Луга, компонује своје варијације и симфоније од шарених остатака тканина и крпа, направио је пре једног века Јанко Бажиг из Луга, а Матуш га је купио пре десетак година, пошто су његов породични

Зузана Матуш рођ. Палинкаш:
„Мој оџац Ђура чуво је сеоска
јоведа и био звонар.“

Фото: Слободан Шушњевић

разбој, заоставштину од бабе и деде, црви изгризли на тавану („У Лугу није било куће без разбоја.“). Стара је то прича о дечаку из сиромашне словачке породице, који је најпре гледао мајку док тка на разбоју шарене тепихе; прича о младом мужу који је отишао у свет да заради хлеб, свет који је за њега и његову младу супругу био Футог („Рекао сам Зуски: женице моја, засучимо рукаве и ајмо у борбу за живот!“). А онда се вратио у родни Луг, купио од уштеђеног новца кућу и шаку земље у брдовитој улици Маршала Тита, стекао са Зуском четворо деце (једно умрло као беба), да би у другом полувремену свог живота схватио да „није ни требало напуштати Луг“. Хлеб (читај: разбој) је све време чекао на тавану; чекао, чекао, и од чекања иструлио.

„Нас је било десеторо деце“, рече Ондреј с кнедлом у грлу. „Ја знам шта је немаштина. Зуска и ја смо кренули од нуле.“

„Мој отац Ђура“, рече Зуска, „чуво је сеоска говеда и био звонар. А било нас четири сестре и брат. Брат је млад умро.“

„Да, да. Нисмо имали никакве шансе“, рече Ондреј, „а онда смо отишли у Футог и као трећароши радили на имању Вујице Јелчића; зарадили смо у Бачкој нешто пара, и с тим парама смо почели живот у Лугу.“

„Хвала милостивом Богу, сада све имамо“, рече Зуска. „Две ћерке су нам у Лугу, а син је од пре дванаест година у Шведској.“

*Кријаре данас рејко ко куйује.
Фојо: Слободан Шушњевић*

Десетине разбоја у Лугу појели су црви, док су њихови власници надничарили по Срему и по Бачкој или прашинарили у Беочинској фабрици цемента. Е, а онда једног дана један човек... Тај човек, Словак из Луга (који живи у Словачкој), верник Баптистичке цркве, према томе религиозни брат мојих јунака Ондреја и Зуске Матуш, понудио је Лужанима пре дванаесет година да „оперу савест” према прецима и традицији, да скину преостале употребљиве разбоје са тавана, да поваде старе крпе и тканине из шифоњера и ормара, и започну производњу хандровки, крпара. Наручује (и добро плаћа) бизнисмен из Мађарске. А, Словак је такав, дај му посао и коректно га плати, и бољег радника нигде под небом нећеш наћи! Није, дакле, у том напрасном повратку традицији било ничег од мистификације којом неки људи воле да замагљују своје обичне егзистенцијалне разлоге. Матуши не крију, а и зашто би, да је мађарски купац словачких крпара из Србије био коректан платиша, док је то с њим трајало, а трајало је, на жалост, кратко. После Мађара, тржиште крпара им се свело на беочинску пијацу.

„Ко вас је научио да ткате?”

„Бог.”

„Бог?!”

„Бог! Догодило се неко чудо у мојој глави или већ шта је”, прича ми узбуђено Матуш седећи за разбојем у трава-зеленом прслуку. „Ни данас то себи не могу да објасним. Ви ћете се зачудити ако вам кажем да ја, до пре десетак година, уопште нисам знао да радим на овој справи. А онда ми се цео поступак јавио у сну; вратио ми се неки филм из детињства, кад је мати ткала, сео сам за разбој и поче сам да ткам крпаре ко да сам то радио целог живота.”

„Тако?!”

„Тако. Не тражите од мене да то објасним, молим вас! У сну ми се јаве шапуре које сам видио у детињству, док је крпаре ткала мајка, и не могу да спавам, устајем из кревета и једва чекам да седнем за разбој и оживим крпаре које сам видио у сну. Када ткам, верујте ми, а ткам рано изјутра... Зуска још спава... само размишљам о шарама, искључим се из овог света, радим и одмарам нерве... лепо ми је... Богу сваког јутра захваљујем што ме је научио да ткам крпаре.”

Пијаниста из Луга устаје из постеље у глувонемо доба зимског јутра на Фрушкој гори и потпаљује ватру једног обичног сељачког живота у дубоком грлу шпорета *смедеревца* (шушка, крцка), чија рерна одшкринутих врата морише на поезију исконског сремског села, осмуђену потпалу и синоћне кифлице. Затим, пошто је у тишини (камерној, наравно), само уз пуцкетање дрвене ватре у фази галопирајућег разгоревања, обавио привидно ситне, такорећи обредне радње уобичајене, дакако, пре сваког јутарњег музицирања (па их

прескачем), ставља цезву с бунарском водом на оргазмично задихану плотну и – прескачем неке детаље, а штета! – убрзо га видимо како седи за столом поред шпорета, привидно сам (с њим седи и његово друго *Ja*), налакћен на мушему окићену крупним, пластично-жутим лимуновима, испред шољице кафе која се пуши као коњска њушка на снегу. И тако, огрејан дрвеном ватром, окађен егзотичном кафеном паром и, све време, шприцан са стола морским лимуновим мирисом (у тој кући мирише и пластично воће), пијаниста устаје од стола, протрља шаке све док у длановима не забриди крв, запуцкета зглавковима прстију, и „срећан као мало дете које први пут седа у воз”, прилази својој препотопској справи у ћошку собе, седа испред пречага као испред клавијатуре и започиње још једно велико компоновање крпара.

*Ондреј Мајуш: „Бој ме је научио да ткам на разбоју.”
Фото: Слободан Шушњевић*

Малочас, док је у пуцкетавој тишини сркао Бразил и удисао Грчку, маестро Ондреј Матуш из Луга, словачке енклаве у фрушкогорским брдима изнад Беочина, видео је у ваздуху, мање или више јасно, шарену мустру своје мајке. Композитор коме се пред очима, у првој фази стваралачког чина, још врзмају ноте као дивље пчеле (за разлику од питомих, које се не врзмају), урања прстима у хаос трачица извучених из старих крпа. Најзад, извлачи резанац једне зелене траке, увлачи га у сложени систем жица и нитни разапетих

у конструкцији рама, а затим траку или основу сабија наглим, тупим ударцем пречаге повучене обема рукама према себи. Извлачи жуту траку, тупи ударац пречаге, дрво о дрво, понавља поступак, извлачи зелену траку, ударац, понавља поступак, па жуту траку, ударац, понавља поступак, па зелену, жуту, зелену, жуту...

Ондреј Матуш, пијаниста на разбоју из Луга, сутрадан је на пијаци у Бечини; продаје крпаре поред свог старог *варшбурја*. Продаје своју музику. Од нечега се мора и живети. Продаје, заправо, нешто што нема цену, као ште немају цену она времена, када смо одлазећи од куће остављали кључ испод отирача или крпаре, мада смо исто тако могли да га оставимо и у брави, с обзиром да је свако из комшилука ко би ушао у двориште знао да је кључ испод отирача или испод крпаре.

2007.

Данас је 5. август 2019. године.

Зузана Мајуш: „Боља је вода из нашеј бунара него из водовода.“ (2019).
Фото: Жељко Марковић

Једва сам је дозвоао. Ушао сам кроз откључану капију и дочекао ме је лавеж пса завезаног у дубини бетонираниог уредног дворишта, а кроз затворени унутрашњи прозор, украшен саксијама са мушкатлама, чуо сам из собе звук појачаног телевизора. Изашла је старица у љубичастој шприцаној кошуљи и црној шприцаној сукњи, у папучама, жена ониже грађе, побелеле косе. Шаке су јој склопљене на стомаку. Представља ми се: „Матушева.“ Очигледно, мог лика се не сећа. Подсећам је ко сам, али нисам сигуран да је схватила. Слабије чује, па ме моли да говорим гласније.

Ондреј Матуш, супруг њен, пијаниста на разбоју из моје приче од пре дванаесет година, доктор за *варшбурј* машине, више није жив. Умро је 2017. године. Живео је равно осам деценија, а последње две године лежао је непокретан.

„Једанпут, кад је Ондреј у кревет пао, готово! Ноге му отказале. Прво је падо на дворишту, жалио се стално на слабост. Иде, иде... па се занесе, падне. Ја сам га дизала”, причала ми је Матушева. „И једном више није мого да се подигне из кревета. Е, реко, сад је готово! Молила сам Бога да ми да трпељивост и мили Бог је дао трпељивост и њему, не само мени... и њему... Розумјеће?”

„Разумем”, узвратио сам.

„Ал’ мени било тешко две године... Јако тешко! Ондреј није мого... на страну... па сам морала друкчије, сналазила се... Издржала сам, хвала Богу милом! А и ја сам већ тако болесна, ноге ме боледу, живим сама, гадно.”

„Берке су вам у Лугу? Син је још увек у Шведској?” упитао сам жену.

„Ана и Марија живе овде, у Лугу, тачно, а Златко је у Шведској”, одговорила је Матушева. „Па, ви сте упамтили, господине.”

„Прочитао сам своју репортажу пре доласка у Луг и подсетио се детаља из нашег сусрета пред дванаест година”, узвратио сам и упитао: „Шта вам је са разбојем?”

„Тамо је преко, у Златковој кући. Пренели смо га кад је супруг пао у кревет. Ја сама нисам могла да радим. То је завршена прича.”

„А не видим више ни *варийдурі* машину.”

Зуска одмахну руком. „Ондреј продо Циганима.”

Прешли смо улицу под нагибом и ушли кроз капију куће беле фасаде и дашчаног забата с пространим, дубоким двориштем, које се у задњем делу доста стрмо пење у поље, међу кукурузе. Разбој је закључан у једној просторији и више на њему нико не компонује шарене, раздрагане словачке мустре. У повратку фотографишем је поред уличног бунара, позира ми с празном металном кофом; беброј пута доносила је воду са тог бунара. „Боља је вода него из водовода”, каже Матушева. Фотографију ћу по повратку у Нови Сад емитовати преко свог фејсбук профила и про-

Зузана Мајуш испред своје куће у Луѓу (2019).

Фото: Жељко Марковић

читаћу неколико коментара окићених црвеним срцима и пољупцима: Лили Роз: *Дивна је!* Марија Зихлавски: *Теџа мојааа...* Данијела Кресовић Кукучка: *Мамичка моја*. Тања Бажик: *Ај моја мамичка*. Ана Бабарога: *Моја мама*.

На капији своје куће, пре него што ћу ући у *ојел корсу*, Зуска Матушева каже: „Нисам вам рекла ондак... заборавила... Па ми жао било, кад сте отишли! Једно мало ми умрело, тринаест дана живило.”

„Рекли сте ми за то дете”, одговорио сам.

„Јесам?”

„Јесте. И ја сам га поменуо у тексту.”

„Јесте?”

„Нисам га именовао, али поменуо сам га.”

Зуска спусти шаку на срце.

„Милко”, рече. „Милко му је име.”

МАКСА СРБИН БЛАЖЕН МЕЂУ СЛОВАЦИМА⁸

Луг, Фрушка гора. Геометријска тела, такорећи *швајцарске* слике, фигуре и визуре, правоугаоници, паралелопипеди, коцке и понека кружница јесенас обрађене и оплођене земље, укалупљене на некадашњој крчевини око Луга, словачког села изнад Беочина, насликаног као на омоту бомбоњере на таласастом брду с којег је посечена шума. Прецизна графика пажених и мажених имања, парцеле исцртане лењиром и шестаром, поља депилирана пинцетама и очишћена од непожељног зелениша, отпадака, биљне трулежи и сваке друге врсте природних и вештачких нечистоћа, тако да (под)планински атар Луга, посматран с превоја слепог асфалтног пута, фебруара месеца (како ли је тек у мају, да ми је знати), подсећа на енглеске пејзажне паркове или на кристализоване ликовне композиције П. Мондријана или, рецимо, на изложбу крпара са старинских разбоја. Такве су *њихове* њиве. Трг или центар Луга у ствари је парк у старом дрвећу с доколеницама од креча (без опушка или папирића на земљи) и са угланцаном евангелистичком црквицом у челу. А окол, у брду – невелике, али чисте и педантне, неговане и обојене куће, многе од набоја, грађене под конач по мери човека, с дуплим авлијама (предња с мушкатлима у прозорима, задња с петловим крестима), забатима окренутим улици од којих су најстарији дашчани у таванском делу, с бљештаво белим, светлоплавим, зеленкастим фасадама, маштовитим рукотворинама крај којих пролазите као поред уштирканог платна. Такве су *њихове* улице. Претерујем, наравно, али како другачије да се каже истина о Словацима из Луга, када је претеривање истина.

„Цело село у једном човеку. То је Луг! То су за мене ови моји Словаци за које сам везао живот”, прича ми у својој кући на врху улице Маршала Тита, у делу села по имену Косово, словачки зет, муж Анке Колар, слободни зидар Максим Макса Мишић, први Србин који се стално настанио 1971. године у патуљастој словачкој енклави завученој под чупаву плећку Фрушке. „Ја сам

⁸ Прича је под овим насловом објављена у другом тому из циклуса КОНТИНЕТ СРЕМ у књизи *Киша која је изазвала њожар*, Нови Сад 2008, 37–41. Ова верзија приче незнатно је измењена и допуњена у односу на верзију објављену у новинама и у књизи и може се сматрати коначном.

дуго година био једини Србин у стопроцентно словачком селу. Ја сам њихов и они су моји. Заувек.”

Максим Мишић Макса. „Цело село у једном човеку. То је Луг!“
Фото: Слободан Шушњевећ

Па ипак, није све било тако идилично; Мишићи су штавише шеснаест година покушавали да продају своју кућу на брегу. Нису нашли купца.

„Хтели сте да се одселите из Луга?” питам.

„Нисмо имали воду у кући све до пре неку годину. Жена и ћерка нарушиле су здравље теглећи воду у кофама одоздо са уличног бунара.”

„Проклети бунар!” уздахну Анка из другог плана „Вуци воду... вуци воду... чим се пробудим, прво доле на бунар по воду. Руке су ми отпале од терета.”

„А да сте продали кућу, где би сте живели?”

„У Лугу, наравно”, одговара Макса.

„Ја не би!” узвраћа Анка.

Макса Мишић, зашиљен и жилав, плавоок човек са клемпавом зидарском капом забаченом на теме и у камуфлажним војничким панталонама (које лагано постају народна ношња на сремском

селу), попримио је и у физиономији нешто од словачког шмека („Словачки говорим боље него неки Словаци... ево, да чујете...”). У најсажетијем, српски супруг Словакиње Анке и отац Марице (живи у Израелу), Зорана (живи с родитељима, учествује у разговору) и Горана (живи у Израелу), побегло је са дванаест година од своје убоге босанске биографије из Семберије (Бјељина) у Срем; дошао је уз помоћ рођака који га је повео са собом да заради неки динар на косидби пшенице у Лежимиру на Фрушкој гори. Међутим, када је сезона косидбе завршена, и рођак одлучио да се врати у Босну поносну, мали Макса је сабрао и одузео и, подвукавши црту под своје гладно и хладно детињство, одлучио да остане у кићеном Срему („Размишљао сам, шта ћу ја кући... Тале пијанац, мати живи са два моја брата, тешка сиротиња, беда...”). У Лежимиру, с јесени, чувао је крдо свиња код газде код којег је дошао у косидбу. Зиму је пребродило чувајући овце, такође у Лежимиру, али код другог газде, који га је

„плаћао” хлебом и сланином, купио му штруксано сомотско одело и опанке и дао му бесплатан смештај у штали са стоком. А када је грануло пролеће, мали Макса се прикључио лутајућим зидарима и, несвесно, ударио темеље своје сремске биографије („Од тада, па све до данас, слободни сам зидар!”). У међувремену, што као самац а што као ожењен човек, радио је све и свашта и било га је свуда, па и у родној Семберији; продао је крваво зарађени трактор, купио седам малих брдских коња, створио самарицу и с групом дрвосеча на његовом платном списку извлачио дрва с Фрушке горе („Кажу да сиротиња не може да пропадне, а ја сам и са самарицом пропао.”).

Анка је у кухињи, сече кулен на дасци. Зоран узима цепанице из пластичне пивске гајбе и храни шпорет с веш лонцем на рингли и белом емајлираном кутлачом окаченом изнад шпорета. Макса седи на троседу испод две урамљене слике Мерлин Монро на зиду, а цигарета му се дими зидарски стегнута у корену прстију.

„У Лугу ми се одмах свидило. Људи су вредни, чисти, мирољубиви и гостољубиви. Одлучио сам да у Лугу нађем жену и да ту останем. Нашао сам Анку. Али женска ћуд јеее... боље да не причам...” Макса одмахну руком и погледа у страну.

„Причај”, добаца Анка из кухиње. „Каква ми је ћуд? Причај!”

„Није тела да живи у Лугу.”

„Нисам тела, тачно.”

„Чули сте је... Па смо живили ту доле у Сусеку, па у Лежмиру, па и у Бјељини. Били смо бескућници. Убедио сам је једва некако да се вратимо у Луг. Њен отац, диван један човек, поклонио нам је парцелу и на њој сам сазидо ову кућу.”

„Због чега нисте хтели да живите у Лугу? Због свакодневног теглења воде са бунара?” упитао сам Анку док је пред нас постављала *шведски сјо* са колутићима папреног словачко-српског кулена на тањару.

„Није за новине”, рече жене, загонетно. „Послужите се!”

Анка, једно од деветоро деце Јана и Маре Колар, хмељара из Луга, изразито је сувоњава, болешљива жена оштрих црта лица у испијеним обрзима, модро-бледог тена и водњикавих, светлоплавих, замућених очију с погледом у примарним бојама хроничне забринутости; а глас јој је танак, бољећив, скоро нечујан на моменте, час трепераво музикалан, заљуљан као свила на промаји, час брз, одсечан и нервозан, и увек је ту негде у утицајном другом плану, присутан између редова мужевљевих или синовљевих изговорених речи. На глави јој је марама, срасла са наслеђем словачке жене из назаренске породице, а све време нашег разговора до грла је закопчана у тексас јакну, премда је

пуцкетава, шпоретска ватра испунила собу веселим мирисом дрвета. Физичко здравље је, понавља у разговору, изгубила теглећи (свакодневно, годинама) воду у кофама и бурадима одоздо са уличног бунара, с обзиром да је Луг добио водовод тек пре неку годину („Напатила сам се са водом. Вене су ми искочиле од напрезења. Целог живота теглим воду уз брдо са бунара испод куће.”). Међутим, ако сам је правилно схватио, Анкин главни проблем, му-

*Анка Мишић рођ. Колар. „Целој животи
теглим воду уз брдо са бунара испод куће.”*

Фото: Слободан Шушњевић

ка њеног унутрашњег живота, нису телесне последице вишегодишњег ручног транспорта воде, и горко осећање, свакако претерано, да је живот у Лугу потрошен на релацији кућа-бунар, бунар-кућа...

Мучи је то што ћерка Марица, с којом се телефоном чују повремено, није долазила из Израела кући у Луг седамнаест година, стицајем околности везаних за „боравишну папирологију” (отпутовала као туриста и остала у Израелу); њено двоје деце, а своје унуке, никада није *уживо* видела („Е, то ме је скрхало. Зато сам болесна! Имаш унуке, а немаш...”). Па, добро, хоће ли се ускоро састати? Да ли је папирологија у Израелу доведена у ред? Зашто напoкон не дођу? Није Србија преко света.

„Чујте, само нека су живи и здрави, важно је да им је добро. За родитеље је најгоре када им деца

пате, а не могу им помоћи. Марици и њеној порoдици тамо у Израелу је добро и то ми је утеха”, рече Макса.

„Није добро! Није!” Анка му ускочи у реч. „Марица спрема собе, удише хемикалије. Није јој тамо добро. Забринута сам за ћерку.”

„Добро, добро...” прекида је Макса. „Стално кука што већ не долазе. Овде ми се попела са њеним кукањем. И мени је тешко! Нисам од камена. Верујем да се од судбине не може побећи. Пре две године у Израел нам је отишо и син Горан.”

Анка уздише изнад мужевљевог рамена. „Горан је био у браку, живели су годину ипо дана и растали се... брине ме и Горан...”

„Стално је забринута. Само мисли о деци”, рече Макса.

„А о коме другом да мислим?” обрецну се Анка на супруга.

„Како знате да вашој деци тамо није добро?” умешао сам се преко залогја словачко-српског кулена. „Да им није добро вратили би се овде или би отишли у неку другу земљу. Израел је њихов избор и њихов живот.”

„Осећам да им тамо није добро”, рече Анка, уздишући, тихо.

„Њихов избор, наравно! У праву је новинар. Како им је, тако им је...” рече Макса и погледа жену. „У сваком случају боље им је него нама! У то сам сигуран.”

Једемо и одмотавамо клупко приче.

„Остао нам је у Лугу само Зоран”, рече Анка из позадине и погледа у сина.

„Живи са нама и још се не жени”, рече Макса и погледа у сина.

„Рано је за брак”, узвраћа Зоран.

„Чули сте га”, уздахну Анка, спусти поглед. „За њега је још рано.”

„Е, кад би Зоран оженио неку Мађарицу...” рече Максим Мишић.

„Зашто *даш* Мађарицу?” упитао сам по инерцији, преко залогја; ја као не знам зашто *даш* Мађарицу. Међутим, изгледа да ипак не знам...

„Због принципа мешаних бракова, који заговарам и својим властитим случајем”, објасни Макса. „Отац ми је био пијанац, једино што сам од њега наследио је то што је нама деци говорио да не гледамо људе по томе које су нације или вере, него да ли су добри или лоши људи. То сматрам исправним. И сам потичем из мешаног брака: отац Милорад – Србин, мати Марија – Пољациња. Старији брат ожењен Муслиманком, млађи ожењен Хрватицом. Наш син Горан био је у браку са Јеврејком... на жалост, није ишло...” – Погледао је сина Зорана. – „Не би нам шкодила и једна Мађарица у породици.”

„Да, да...” мршти се Зоран.

„Мучи ли вас носталгија за Босном?” упитао сам Максу.

„Босна ми ништа не значи.”

„Не?”

„Овде у Лугу ми је више него добро. Овде ми је кућа и овде ће ми бити гроб. Бићу блажен међу Словацима.”

„Први Србин сахрањен на словачком гробљу?”

„А, не!” рече. „Тамо већ почива један Србин.”

„Ко је он? Знате ли нешто о њему?” ухватио сам у ваздуху варницу приче.

„Знам само да је Србин. Човек је са стране, али кажу да му је жеља била да га сахране на гробљу у Лугу. Зашто? Немам појма.”

„Како се одавде стиже до гробља?”

Данас је 5. август 2019. године.

Врућина, запара. У центру Луга прилази ми човек средњих година, осмехнут, с вилама у рукама, и седа на клупу поред мене. Руке му се љуште, а десна шака му је у рукавици. Сео је да мало попричамо. И попричали смо. Затим је тражио двадесет динара. Мој циљ: последња кућа у врху главне улице Маршала Тита, која се из поточне долине праволинијски благо успиње према потесу Косово, како Лужани називају брдо (некадашњи обод шуме) повише последњих кућа. Анку Мишић, жену из моје новинске приче, затичем на дворишту, седи на столици, у присенку крошње, а поред ногу јој лежи бела пудлица, Чупко; њени синови, старији Зоран, и Горан, којег је добила у четрдесет првој години, били су одсутни, а живе с њом под кровом. Зоран се (још) није оженио, а Горан је разведен. Анка је, на први поглед, иста онаква жена какву сам је видео и похранио у својој меморији пре дванаесет година, када сам на њихову капију бануо са фоторепортером Слободаном Шушњевићем: сувоњава и болешљива жена, испијеног, кошчатог и бледог лица, увучених уста, оперважених лепезастим борама, забринутог, паћеничког израза. Црна марама, повезана око главе, знак је који упућује на жалост у породици. Треба јој мало времена да се сети новинара који је био код њих, а онда сам јој оживео сећање на дан када су колегу и мене послужили куленом у соби испод фотографског портрета Мерлин Монро, урамљеног на зиду. То јој је истерало смех, сув, безгласан смех. Међутим, одмах се уозбиљила.

„Није добро, господине... није добро...” дубоко је уздахнула и завртела главом. „Умрли су и Макса и наша кћер Марица.”

Разговарамо на дворишту, укључујем диктафон. Максим Макса Мишић тешко је повређен у саобраћајном удесу 2013. године.

„Аутом је путовао у Нови Сад да обави неко плаћање”, причала ми је Анка. „И тамо доле, на Дунаву, код Корушке... Знате где је Корушка? Знате. Е, код Корушке, наиђе из супротне стране *онај* из Сусека... О, боже, како му је име... Не могу да се сетим! Чујте, ми не знамо како је настрада, не знамо. Нико није видио. Макса је био сав изломљен. Лечили га месец дана у болници у Новом Саду, онда га донели кући; био је непокретан, одузета нога, одузета рука, главу повредио, мозак претрпио ударац. Прича, па се губи, не препознаје неке људе. Зорану, сину нашем, каже: 'Нина, Нина...' Продали смо земљу, све што смо имали, све за његово лечење. Опорављо се у бањи у Меленцима, мало му се стање поправило, ал' осто је прикован за кревет, и то било најгоре... Пет година је Макса лежо непокретан. Умро је, сада ће у септембру бити две године. Лежи на гробљу, поред наше ћерке Марице.”

„Да ли је Макса могао макар на двориште?”

„Не, ни једном... Сунца и неба више није видио. Како смо га положили на кауч, тако је провео пет година. Подигнемо га да седи у фотељи и то је све. Набавили смо и инвалидска колица. Није тео напоље.”

„Ђерка је умрла у Израелу?” упитао сам. „Бринули сте се за њу, сећам се, рекли сте ми да сумњате да јој тамо није добро.”

„Рекла сам, да... Па, ви се сећате! И није јој било добро тамо! Није! Радила је у голој води, са хемикалијама, па су јој ноге оболеле. Питала сам је: Мика, колико си пута била на мору, да лечиш ноге? Рекла ми је: 'Мама, само једном.' А осамнаест година је живила у Израелу! Вратила се са породицом у Баноштор, муж је морао назад због посла, а Мика је остала овде... Па је једно време отишла да ради у Словачку, ни тамо јој није било добро. Један дан су јавили Горану...”

„Горану? У Израел?”

„Не, не. Вратио се и Горан из Израела, па је радио у Словачкој, па отишо у Немачку да ради... Сада је и он са мном овде... Горану су из Словачке јавили да му је сестра болесна. И он је Мику довео кући. Живила је једно време са нама овде. Муж непокретан, ћерка болесна. Ја болесна. Умрла је у Баноштору 2016. Мени нису рекли од чега. Ја сам бринула о Макси, а деца о мени; нису тели да ми кажу истину. Пет година се Макса патио! Вратили га из бање са ранама на леђима од лежања, крварио. Ја сам га мазала кремом за децу и излечила. Кувала

Анка Мишић: „Прејворила сам се у сенку. Само сладим и сладим и све ми је теже.” (2019). Фото: Жељко Марковић

му чај, сваког дана чај, и четрнаесет каменчића је избацио. Зоран га подигне, ја га оперем шампоном и сунђером. Па се син и шалио са Максом. Каже: 'Ајмо заједно да певамо ону твоју песму: Семберијо моја у айрилу, ти си мене љубљала у крилу...' Било је и шале у несрећи нашој. И све је јео, осим супе. Јогурт сваког дана! А нија имао ни један зуб...”

„Како сте ви са здрављем?” упитао сам Анку Мишић.

„Како? Видите на шта личим... Претворила сам се у сенку. Само слабим и слабим и све ми је теже. Пала сам једном на дворишту, ноге се одсекле, магла на очи. Макса ме возио код доктора у Петровац, примала сам имфузију, гледали ме на машину. Каже докторица: ’Жено, божја, шта сте ви радили у животу? Па ви сте сва покидана!’ Трну ми руке, осећам слабост, вене искочиле на ногама... погледајте...” – Подигла је ногавицу тренерке. – „Сува сам ко трска. Рекли су ми да морам на операцију материце, ал’ операција је за мене ризична, због вена. Траже да потпишем, па да ме оперишу. Нећу. Живећу докле ми Бог да! Тако сам одлучила. – Могли сте кафу попити?”

ПРИЧЕ
ИЗ СЛОВАЧКОГ ПАРКА

ТАЈНА ЖЕНСКЕ СВЕТЛОСТИ ШИДСКОГ ПЕЈЗАЖА

Четири дана пре најављеног наглог „зимског” захлађења, праћеног кишом и ветром, а то је овај суморни кијавет јуче и данас – пророци небеске науке овога пута нису оманули – старо, зарудело лишће у све ћелавијем грању неприпитомљених стабала кестена, блажених међу четинарима у шидском Словачком парку, лагано оксидира, суши се, и заједно са облим, глазираним језгрима из бодљикавих капсула, с кестењем расутим као шљунак по спарушеној трави, опалом лишћу и стазама, провејава на касном послеподневном сунцу хипертензивног и јасног октобарског дана. А тај дан, овог уторка, доживљен у чувеном шидском светлосном басену, имао је, ако ме репортерско сећање не доводи у заблуду, шуштаву боју кукурузне љуштике, нагорели папирнати мирис земљане прашине (попрскане водом) и дрвену, црвоточну топлину сунцем запрашене ружичасте опеке. Словачки парк на гибарачком друму, исечак фрушкогорске шуме (у очекивању кишног периода за викенд), бистро и косо осветљен у стишани, готово камерни смирај и, тек, прошаран раним јесењим бакарним валерима и пиктуралним жутилом у крошњама и жбуњу још начичканим смежураним лишћем изветреле хлорофилне крви, емитовао је, тог предвечерја, из своје суве и миришљаве, осунчане зимзелене и четинарске дрвене колоније, нешто од оних уздрхталих, страсних и ватрених призора на цврчећим уљима, бар мени, тако драгих и тако безазлених импресиониста, а богами и ништа мање безазлених експресиониста.

Словачки парк у Шиду је, иначе, невелик и, према вијугавом бетонском профилу потока Шидине, нагнут пошумљени квадрат (над хипотенузом) улице Светог Саве, близу периферијског кварта Исток, исечен правим и дијагоналним стазама с асфалтном кором, опремљен канделабрима и округлим бетонским кантама за смеће, с очуваним клупама ребрастих наслона, и с погледом на гибарачки друм и, паралелно с њим и парком, на шпалире улица Саве Ковачевића и Светога Саве, на куће које с брежуљка благо пониру према ружичастој словачкој цркви и ћуприји на кориту Шидине. Према томе, ово је *словачки* крај Шида. Овде им је црква, али овде им је и Словачки дом. Стогодишње здање цркве, изграђено поред самог пута, крунисано пирамидалним звоником и прозорима тренутно спуштених шалукатри, боје бронзе, као с представом јелке на средини кровне конструкције, покривене крљуштима црвеног црепа, јесте у ствари класицистичка кућа дужом уравниотежене визуре и робусних габарита грађена у маниризму панонске грађанске куће швапског

рукописа с улазом (симболично обезбеђеним решеткастом оградацом) у средишњој зони ружичасте фасаде, одоздо подвучена паспартуом цокле, одозго, испод надстрешнице, украшена биљним чипкама, осветљена са седам фасадних прозора с троугластим обрвама. У тој цркви кантор је дуго година био човек с којим сам причао у Словачком парку.

Признајем, волим тај део Шида, привлачи ме можда због неке посебне светлости Словачког парка, некадашње општинске баште, и због тихих, светлих и чистих улица у његовом окружењу (попут Толстојеве, нпр.). Тај живахни, таласasti или, пак, валовити приступ Шиду из правца Гибарца, избегличког села с малолетном српском црвеном црквом у шрек као са (псеудо)византијском метафором на терезијанском раскршћу, преко дебеле и калоричне, намрешкане земљане пучине сремске крајине обрубљене у северозападној дубини, као с плитком набораном крагном, магличастом графиком фрушкогорског масива, увек би ми, дакле, тај источни приступ Шиду, немам појма због чега (али, због Шида, свакако), проузроковао у дијафрагми или, пак, у непознатој хиперсензуалној регији абдомена, ону врсту дрхтаја, треперења, емоције, или како већ новински писац да назове такво професионално узбуђење, које је ваљда, бар за мене (али не треба ме узимати здраво за готово), репортерски, светлосно и колористички узев, најинтензивније у сунцем обдареном октобру.

Међутим, у трагању за сремском светлошћу отиснутом на пиктуралним и контрастним уљима и акварелима париског сликара Саве од Шида, био сам овде, срачунато, и летос у периоду оргијања стогодишњих врућина. Жега као сценографија и метеоролошка суперсила коју је Шумановић, опседнут (шидским, фрушкогорским) сунцем и летњим колоритом, нарочито вредновао. Ако сада у целости одбацимо или, бар, минимизирамо његово мазохистичко инсистирање у каталогу београдске изложбе (1939) на томе да су његове

*Словачки њарк у Шиду.
Фото: Жељко Марковић*

пејзажне слике из шидског циклуса „рад једног тешког душевног болесника”, чини ми се да је Сава од Шида био савршено свестан да је највише дао, и највише је дао, управо у тој страсној краткотрајној завичајној фази „лудила”, истражујући по шидским брежуљцима и пољима, чију је сонарну, прашњаву и снежну светлост упијао, доживљавао и насликао као живо биће. *„Када се узме у обзир да је Шумановић сликао сремске моштиве за време највеће врућине, када зеленила дрвешта, ливада, шума, лугова показују најмање нијансирања, када су неба толико светла и ведро да се чини да су без доје, и када је сунце толико интензивно да се једва раздиру облици терена, тора и предмета, према се дивити бојастиву тонова и модулацији форме које је наш уметник дао у својим сремским пејзажима. То су малена ремек дела у којима се манифестује савршена техничка спрема, осећања истинчаног колориста и таленат личне снаге”*, хвалио га је Коста Страјнић (1929).

Стари путописци, сликари и фотографи континента Срема – да их сада не набрајам, а они ће се већ препознати у овом штиву – говорили су о посебној светлости Шида и његовог најближег гравитационог прстена (јајастог облика). А шта је говорио Сава од Шида? *„Тај шидски крај је најсликовитији крај и мени најлепши, после њега околина Париза... Сремска крајина делује ведро, јасно, као ни један други крај који сам до сада видео...”* Најпознатији ловац на шидску светлост, Сава од Шида, ексцентрик и страсник, с еротоманском опседнутосту женама и пределима, који је успевао да у оку понесе светлост и сенке са неког локалитета и, као што другоме успева да пренесе море у капљи воде на длану, да светлосну сировину излије на штафелај раскречен у свом собном атељеу у Доњем шору (за разлику од, нпр. Милана од Сомбора, који је сомборску светлост најчешће преносио на штафелај под небом на лицу места), нарочито је ценио беркасовачке светлосне и хлофилне мотиве, северно виноградарско-пчеларско побрђе Шида, с којег се, и мени се тако чини – али не смем да тврдим! – слива на шидске кровове, шорове и сокаке, отприлике коритом потока Шидине, главни поплавни талас фрушкогорске светлосне плазме, или те посебне светлости, чији се концентрат, бар за мене, најлепше пресијава у октобру, сунчаном октобру, и то у шидском Словачком парку.

Стари Шиђанин, скоро непрекидно осмехнути човек, јасног, мелодичног гласа и прецизне реченице, безмало деведесетогодишњак, с ретким благим сенкама деменције у иначе сјајној меморији, с којим уживам у разговору на клупи под дивљим кестеном у Словачком парку, староседелац Павел Ступавски, Словак с престижном партизанском каријером и орденом прострелне ране на десној половини грудног коша (зарасла рупа од кукастог метка, коју ми показује, зарозавши кошуљу у пределу рамена), сећа се, дакако, свог сугра-

ђанина Саве од Шида – био је дечкић довољно одрастао да му тај чудак западне за око – и, самим тим, господин или, ипак, друг Ступавски припада оном кругу сликаревих савременика чија сведочанства, заједно са овим које је мени поверио пре неки дан, улазе у оно (усмено) наслеђе које бисмо у слободном преводу са сремског језика назвали: *Наука о Сави Шумановићу*.

„Он је био сувише напредан за ово наше мало сељачко место. Није био, што кажу, од овог света. А то не ваља. Боде очи. Провоцира. Неки то не свађају. Људи у малим срединама, знате, често зазиру, па се и плаше таквих 'чудака', премда је Шумановић био добар и побожан човек, хуманиста, лафчина, велика лафчина! Био сам дечкић, али мени је, бар, остао у лепој успомени. Памтим га доста јасно.”

„Да ли сте имали неки лични контакт са њим?”

„Јесам.”

„Јесте? Испричајте ми, молим вас!”

„Видите, ми деца смо га нарочито поштивали...”

„Како то објашњавате?”

„Како то објашњавам... Волио је и поштиво децу и деца су волела и поштивала њега! И слико је неку децу по Шиду. Мене није. Па, знате, изгледо је строго и господствено, али мени се чини, можда грешим, да је Сава био једно велико дете.”

„Како сте дошли у контакт са њим?”

„Познаво ме је са улице, долазио сам често у његов комшилук. Једном ме је замолио пред капијом њихове куће: 'Мали, ево ти паре, и тркни горе до дућана и купи ми то и то...' И ја отрчим и донесем му то што је наручио.”

„Шта сте му купили у дућану?”

„Шта сам му купио? Зашто је то важно? Не сећам се! Е, кад је то било... Шта сам купио? Можда сапун?” – Ступавски покуша да се присети. – „Биће да је сапун. Јесте, сапун! И још нешто сам... Не могу да се сетим!”

„Кажу да се Сава Шумановић дистанцирао од Шиђана”, рекао сам. „Гледао је своја посла и повукао се у свет своје уметности.”

„Углавном се по Шиду кретао сам; ја га памтим као некога ко је увек био сам. Али имао је нешто посебно у карактеру, нешто топло, људско, нешто што други људи нису имали; био је добродушан и племенит на неки свој уврнут начин.”

„Какав је то *уврнути* начин?”

„Тако, уврнут!” рече Ступавски и објасни: „Био је чудак за ову нашу средину. Несхваћен. Шид му је био тесан. Видило се по њему да је друкчији. Сава је био светски човек у паланци, а то се код нас не прашта. Један приказ никада нећу заборавити! Знате, одлазио сам у фарбару код сестре, њена је кућа била

поред куће Шумановића у Доњем шору, и један дан – лето је било, страшна врућина – угледам Сава на сред њиховог дворишта, стоји на отвореном сунцу наг.”

*Павел Ступавски: „Сава Шумановић је био свейски човек у њаланци, а њо се код нас не ѡраиша.”
Фото: Слободан Шушњевић*

„Тотално?”

„Као од мајке рођен.”

„Сунчао се?”

„Сунчао се... А ко ће га знати!” рече Ступавски. „Окренут је био према сунцу. Руке су му биле на куковима... овако... Ја сам га видио с леђа. Њихово двориште је било заклоњено кућом и високом оградом до улице, али са унутрашње стране, могли су да га виде из башта преко потока, и са те стране, када сам пролазио стазом, и ја сам га видио.”

„А Сава вас?”

„Није ме приметио. Али, гледале су га из баште и неке бабе, и по Шиду се пронео глас да је тај шумарев син тотално луд.”

Друг Павел Ступавски још живо памти упечатљиву фигуру најпознатијег шидског чудака, замишљени и одсутни израз његовог лица и, уопште, специфично изгљобљено понашање увек елегантно обученог, господствено дистанцираног индивидуалца и усамљеника, који иде кроз варош и, понекад, „прича сам са со-

бом”, или се, бар, тако чинило дечаку Павелу, који ће ми осамдесет година касније рећи да је Сава од Шида био „људина, велики лафчина”. Човек чија је ексцентричност, или како би сам Шумановић назвао своје стање, „тешка душевна болест”, била прејака, неразумљива, па и неподношљива за тадашњи паланачко-парохијални ментални склоп Шида.

Одавно ми је јасно да моја опседнутост посебном светлошћу шидских пејзажа, потиче са Шумановићевих уља и акварела, Сава је упалио и освестио ту *шидску* светлост у мојој глави, али тек од скоро сам утврдио да је та светлост женског пола и да је у њеној хемији, али богами и у физици, садржана интелигентна и самосвесна, префињена лепота *Шидијанки*, најженственијих сремских жена.

СЛУЧАЈ ЦР(К)ВЕНОГ КАНТОРА ПАВЕЛА СТУПАВСКОГ

Старац поред мене, заваљен леђима на јавној парковској клупи под крошњом, човек у дубоким годинама, повлашћен добром и пожељном генетском шифром у крвотоку с ниским коефицијентом закречења, закопчан је у старинском пршњаку, испод су тањи џемпер и кошуља, заштићен дакле мркобраонском јесењом униформом за свакодневне изласке у шетњу. Лице му је правилних црта и готово сасвим очуване текстуре, прокрвљено, неоштећено видљивијим борама, осуто тродневним длачицама као белим иглицама, водњикаво-зелених очију (без диоптрије), оперважених подочњацима, и вилице с природним доњим зубима. Глава му је скоро цела обнажена, осута од чела до темена старачким пегама, обрасла остацима косе као са снежним заперцима око танких шкољки ушију и слепоочних костију с израженим жилама.

Старац је, испоставиће се убрзо, управо оно што ми треба: рођени Шиђанин („Наша породична кућа била је тамо доле код потока, прва до словачке цркве. Заменили смо кућу са једним Србином.”), али он је и црвени баштиник атифашистичке борачке породице бингулских Ступавских. Штавише, друг Павел Ступавски, човек с којим сам се тога дана упознао у Словачком парку, и којег ми, дакле, нико није *ирейоручио* за разговор, осим ако наше познанство није удешено одозго, власник је три одликовања „зарађена у рату”, од којих је једно Орден за храброст, и с њим у вези, носилац је ожиљка од кукастог метка који га је октобра четрдесет треће „пробушио као папир” повише десне сисе („Ево, видите, овде је ушао, а на леђима испод лопатице изашао.”). Према томе, Павел Ступавски, фрушкогорски партизан у инвалидској пензији, припадао је на прелазу из социјализма у комунизам послератном победничком и правоверном комунистичком естаблишменту Шида. Међутим, премда партијац, односно једнопартијац, и црвени кадар који је, како бисмо данас казали, сходно својим стручним (инжењер агрономије), борачким и партијским заслугама, партиципирао на руководећим тачкама у локалној (пољо) привреди и једнопартијском сталежу, Ступавски је све време, истовремено са упражњавањем комунизма, упражњавао у слободном времену и религију, био је и *друџ* и *јосјодин*, партиципирао је и у словачкој цркви и, штавише, под утицајем свог вансеријског оперског гласа (нисам га слушао, али му верујем),

деценијама је певао у црквеном хору и био кантор, цр(к)вени кантор шидске словачке цркве.

„Ви сте у ствари помирили петокраку и крст”, рекао сам Ступавском у шаљивом тону, али с озбиљним (репортерским) намерама, и упитао га како објашњава овакав животни и идеолошко-религиозни парадокс и како му је то успело?

Старац слеже раменима, смеши се и одговара: „Биће да је тако.”

„Верујете ли у Бога?” бубнуо сам питање.

„Нисам сигуран. А ви?” одговорио је поштено дочекао ме на зицер.

„Нисам ни ја”, одговорио сам Ступавском (премда није моје да одговарам) и угризао се за језик. „Коме захваљујете за оперски глас?”

„А, па видите... Моја мајка Ержа, за разлику од мене, била је побожна жена, назаренка”, рече мој саговорник са клупе у Словачком парку. „Певала је у црквеном хору. Ако ми је Бог дао леп глас, онда сам му се ваљда одужио... Знате, пево сам у нашој словачкој евангелистичкој цркви, овде у Шиду, док нисам оматорио и баталио службу кантора, пево сам, знате, скоро сваке недеље, преко тридесет година. А где су погребни у Шиду и по Срему, и на њима сам пево, ни броја им не знам! Испраћо сам покојнике по целом Срему. Јаве, на пример, мени или свештенику у Шид, умро је тај и тај Словак, умрла је та и та Словакиња, и ми долазимо у кућу покојника. Свештеник обави своје. Ја, кантор, вођа хора, обавим своје. У Суботици сам био оперски певач. Тамо сам после рата био питамац Дома за инвалиде.”

После рата? Којег рата? Нама су се наши последњи балкански (југословенски) ратови ђаволски згуснули и претопили, изукрштали и побркали у колективној свести и меморији, тако да су неки раније стандардизовани појмови и временске одреднице изгубили првобитни смисао, попут деценијама устаљених термина „пре рата” или „после рата”, када се тачно знало да је у питању Други светски рат. Међутим, почев од веселих деведесетих, овде је експлодирало, пуцало и горело, јаукало и вриштало, пљачкало и рушило толико ратова, да у том циркусу смрти и разарања више не знамо, као сав нормалан свет, који је у ствари наш последњи рат? И када ми је пре неки дан у Словачком парку господин и друг Певел Ступавски, раскопчавши кошуљу и зарозавши је у пределу десне половине грудног коша („Само да вам покажем, ако не верујете...”), показао ожиљак од пушчаног зрна које га је проболо у последњем рату, најпре сам тог безмало деведесетогодишњака, прецизности ради и за сваки случај, упитао у којем рату и чије пушчано зрно? Међутим, како је наш разговор одмицао и информације се гомилале у желуцу мог диктафона с углавном расположеним апетитом, тако ми је бивало јасније (да бих

то сада, пред олтаром компјутера, и дефинитивно рашчистио са собом) да је у ствари, с чисто људске, и с тим у вези, с репортерске тачке гледишта, мање важно, заправо уопште није важно, *који* је рат и *чије* је пушчано зрно – нека се тиме баве историја и дневна политика – а ми, мистификатори свакодневице и преписивачи (сремског) живота, обратимо пазорност на оне „безначајности”, ситнице, детаље, знакове поред пута, невидљива зрнца и седименте историје, који се историје не тичу, а од којих се састоји непоновљиво, величанствено и застрашујуће ратно искуство обичног човека.

Из биографске шидске архиве Павела Ступавског, коју с њим прелиставам на јавној клупи у меко и бистро, тихо и сунчано предвечерје, с мирисом сувих четинара у ноздрвама, извлачим као што је и ред најпре човека Јанка и човечицу Ержу, Словаке из Шида („Мој отац је доселио из Чехословачке.”), који су Павела створили пре осамдесет осам година, да буде последњи од петоро деце брачног пара Ступавски: Анке, Ерке, Зузане и Јанка („Ко би реко да ћу баш ја толико дуго живити, а осам година сам смртно патио због ране од метка.”). У паузи између Два светска убијања, нарочито уочи овог другог, Ступавски су материјално пристојно нафатирана породица; опарили су се,

*Павел Ступавски и аутор књиге приликом разговора у Словачком парку у Шиду.
Фото: Слободан Шушњевић*

између осталог, захваљујући доларима које је из Чикага у Шид двадесет пуних година слао својој верној и побожној жени Ержи амерички „гастарбајтер”, илегални усељеник Јанко Ступавски, Павелов отац, путник без возне карте на броду који је 1911. године испловио из Марсеја за Њујорк („Отац је у Чикагу радио најтеже послове, које нико није тео да ради, и све време се пазео да га полиција не увати.”).

Када су кукасте и усташке униформе ушле у Шид, бингулски Ступавски изабрали су победничку страну историје, отишли су у шуму. И закачили петокраке. Павелов старији брат Јанко, комесар и потоњи мајор, био је, каже, екстремно храбар човек („Прави, велики јунак!”), рањен је на Сави код Јамене, снајперским метком с босанске обале, преживео је метак који га је, као и брата му Павела, погодио у грудни кош, а његова женска верзија била је њихова рођена сестра Зузана („Зуска је рањена у руку.”). Павел Ступавски, једини жив од њих, изгледа и креће се, говори, смеје се, памти, види и чује, тако да би му на телесној очуваности и, дабоме, на генетској крепкости, позавидео неки прерано остарели шездесетогодишњак. Ипак, повремено понавља, додуше скоро у длаку тачно, оно што ми је малочас већ рекао, заборављајући да је то рекао („Шта, чекајте, то сам вам испричио? Кречана! О, бога му...”). И господин и друг Ступавски, оклопљен у браонском пршњаку на бакарном октобарском сунцу, попут многих људи у дубокој старости, чува се прехладе и, не дај боже, упале плућа („Не смем да се прехладим, одма зло!”). Жена његова Варвара, рођ. Ловић, Српкиња из Новог Кнежевца, с којом има ћерку и сина, умрла је од канцера.

„Јој, децо, ала је то страшно!” врти главом, уздише. „Патила се, Варвара, страшно се патила пред смрт... Не пожелите такве муке никоме.”

„Кажете да сте се и ви патили осам година. Како то да рана од метка толико дуго није могла да зарасте?” упитао сам Ступавског.

„Можда је метак био заражен. Осам година рана ми је била отворена и све време се гнојила. Сваког другог дана моро сам да је превијам. Смрдим сам себи, а из ране само цури, цури... и цури...”

„Да ли се сећате тренутка када сте погођени?”

„Да. Моја чета нападала је Сот, пробијали смо се из правца Беркасова. Имо сам двадесетак година, кржљав, слабачак, али све сам знао са оружјем, све. Био сам митраљезац! Вукли смо са собом митраљез шарац и муницију. Све су то око мене била деца, многи нису знали ни да пуцају. Нисмо имали ни честито оружје. И кад су усташе запуцале са цркве у Соту, сви се моји разбежали по заклонима, а мене оставе са шарцем. Залегнем у дубок канал, поставим митраљез у обалу пута, и вребам онога на цркви, а он вреба мене.

Опалим по цркви. И онај са звоника увати ме на нишан и погоди мееее... ево овде, скоро поред срца... Страшан бол сам осетио! А-јаој! И пао сам у канал, а шарац, тежак девет кила, падне на мене, врућ, па ме пече, печееее.... А ја не могу да мрднем, не могу да га скинем са стомака. Кад су то видели ови моји, престраве се. Нико од страха није смео да ми приђе. А ја се одузо. Не могу ни да говорим, ни да се помакнем. А шарац врућ, пржи стомак. И онда је до мене дотрчо комесар. 'Ау, човече', каже, 'шта је с тобом!' А ја не могу да говорим, не знам за себе. Знате како је то гадно, покакио се и попишкио... Јаооој! Однели су ме на Зараван, повише Илока. Осам година рана ми се гнојила и цурила! Осам година сам се патио! Три године једва сам говорио, одузо ми се глас, само сам замуцкиво. Био сам партијац, од мене се тражило да будем чврст. Али, децо моја, умирање је страшно, нема ничег достојанственог у умирању. А ја сам, сваког дана, са живом раном од метка, умиро осам година", испричао ми је Павел Ступавски.

Сећам се сцене из неког енглеског филма, главни јунак умире у агонији, долази на часак себи и изговара своју последњу типично енглеску филмску реченицу: „Ако је ово умирање, нисам баш фасциниран.” Мада, не мора да значи. Господин и друг Павел Ступавски из Шида, митраљезац у пензији, некадашњи црвени кантор словачке цркве у Шиду, човек који је осам година умирао од ране од кукастог метка, који му је пробушио грудни кош, данас здрав и прав човек (за своје високе године), ускоро дува у деведесету свећицу на торти живота. И умирање је релативно.

2011.

ЗУЗАНА ЧИПКАР И ЊЕН ОЦАЧАР ДАНИЈЕЛ

*Господине, мени је ово са вама
као да се сад њед олийаром исиоведам.*

Зузана Чипкар

Госпођа Зузана Зуска Чипкар, рођ. Срнка, отворена и непосредна, разговорљива и кооперативна седамдесет двогодишња шидска Словакиња живахне гестикулације и телесне покретљивости, сувљег и претежно расположеног лица обложеног проседом равном косом на раздељак, удовица из Масарикове, у Словачком крају, с кућом на бетонској обали потока Шидине, седи за столом прекривеним мушемом у застакљаној веранди, као у ботаничкој башти, опкољена саксијама с црвеним цвећем и кактусима, окаченим на зидовима и поређаним на платформама стаклених табли, с погледом на чардак у сеновиту двористи, затрпаном љубичастим сметовима ситног октобарског цвећа и попрсканом жеравицама мушкатли, и упире десном шаком без три средња прста (одгризао јој круњач) у витрину поред зида, окићену порцеланским сервисима за кафу и урамљеним портретима уже фамилије, с једном крецавом безбојном сличицом затакнутом за рам: Данијел Чипкар.

„Ваш супруг?”

„Да, господине, то је мој Дано, мој супруг, мој оцачар. Ја сам њега јако волела! Био је и ватрогасац, ватрогашчина, али ја сам га више волела ко оцачара. Кад дође гарав са посла, црн ко ноћ, па се окупа, па буде чист, сав се блиста, а леп! Мама му је Јулија Бохунка, родом из Пивница, а удала се за Павела Чипкара, мог свекра, живили су у Шиду. Овде је Данијел и рођен. Осто је сироче у деветој години; умрла му је мама, а отац му се оженио другом женом. Имо је дванаесет година кад је крено за димњачарског шегрта у Осијеку, а са четрнаест година већ је био мајстор: димњачар. А зарада била добра, и од кафане до кафане, па удри док не сване... Улицо моја, ја сам твој! Кад је имо деветнаест година, посто је мој муж. Имамо сина и две ћерке. Млађа ћерка ми је у Словачкој, а ови двоје су у Шиду. Ону урамљену слику, тамо, што видите, то су моји унуци. Питајте, господине.”

„Како сте се упознали са Данијелом Чипкаром?“ упитао сам жену коју сам на улици пред њеном капијом упознао пре десет минута.

„Упознала га у Словачком дому на игранки. Ушо у салу један леп момак, а ја, кад сам га спазила у гужви, дошапнем пријатељици Ани Фодор: Јаој, Ана, ово дете се може волети... А Фодорка мени: 'Па, то је Данијел, мој кум!' И тако сам упецала мог човека; човека мог живота. Нас је Бог спојио! Питала га чиме се бави? Каже: 'Ја сам у Шиду оџачар, а у Осијеку димњачар!' Допратио ме те вечери до капије овде у Масариковој. Моји су се доселили у Шид из Ердеви-

ка првог маја педесет друге. Допратио ме до куће, мало попричали пред капијом, и таман да се растанемо, капија се, како сам била наслоњена, одједаред отвори иза мојих леђа. И ја да паднем на леђа, Данијел ме увати око паса, привуче себи, загрли и пољуби... Ау, шта ово би! Нисам још ни сватила шта ми се догодило, ошамутио ме пољупцем, осврнем се лево-десно, а Дано већ код треће куће. У четвртак поштар доноси писмо, јавља се из Осијека: 'Мила Зуска, можда ћу доћи за викенд...' Кад, сунце ти богово, сретнем Фодорову ...и она је покојна... 'Па, Зуска,' каже Ана, 'ти се не хвалиш да те пољубио Чипкар!' Ау, помислим, тај се већ хвалио, а само један пољубац, шта би тек причо да је било нешто друго. И, ево га, долази за викенд из Осијека, а ја се правим важна. Било ме срамота. Пољубио ме неколико пута и то је све. Е, кад је трећи пут дошо из Осијека, пита Данијел мене: 'Зуска,

*Зузана Чипкар рођ. Срнка: „Данијел је био мој Бој. И волела сам га ко Боја.”
Фоџо: Слободан Шушњевић*

имаш неког дечка да га поведем у Осијек да изучи за димњачара?' Ја то прене-ла тати Самуелу, а тата раширио руке, сунце га огријало... И тако је мој рођени брат Данијел Срнка – живи данас у Осијеку, други мој брат Владимир живи у Беркасову – тако је посто димњачарски шегрт мом момку мајстору Даније-лу Чипкару! Становали су заједно у Осијеку. Ја им возом долазила у посету,

ујутро дођем, увече се вратим у Шид. Заљубила сам се до ушију. И на крају се педесет седме удала за димњачара Чипкара! Женска посла.”

„Какво је то искуство бити супруга оџачара?”

„Лепо! Лепо је бити супруга оџачара. Ја сам га волела. Па, шта да вам кажем, покојни је од деведесет четврте... мој Дано...”

„Од чега је умро?”

„Дотеро цара до дуvara. Цироза јетре. Покојни је, мој Данијел, а волим га и данас, и до смрти ћу га волети! А моја мама Зузана, рођена Микуш из Ердевика, није га волела, сметало јој то што пије. Претерано је пио. Каже мени мама: ’Растани се ти, Зуска, од њега... не ваља ти човек...’ А ја ни да чујем! И да се растанем, ди ћу ја, тада сам с њим имала двоје деце... ди ћу ја са њима... И зашто да се растанем, кад ја мог човека волим. Е, и ово да вам испричам. – Господине, мени је ово са вама ко да се сад пред олтаром исповедам! – Говорим истину. Зашто би лагала, нема шансе! Једно време, шездесет пете, док је био димњачар, живили смо у Винковцима. Ја сва сретна, само цвркућем, еј, димњачарева жена! Тамо, у Хрватској, кажу димњачар. Мени баш свеједно, волим га и на српском и на хрватском и на словачком! Али, у Винковцима није свеједно, сад да чујете. Ушла ја у пекару и тражим хлеб. – ’Ово није хлеб, него крух!’ гунђа пекар. – Мени је свеједно, кажем ја, само ми дајте хлеб! А он запео: крух, па крух... Улази једна жена. – ’Госпођо, ви нисте одавде?’ пита. – Не, реко, ја сам Сремица из Шида! Мој човек је овде оџа... димњачар... – ’Да, знам га, каже та жена двосмислено. ’Да ли ви знате где се мува ваш муж? Раније је у нашу зграду долазио гарав, а сада долази посве чист!’ Ау, сунце жарко... Тако, значи! Има неку! Била сам љута ко рис. И кад је дошо у стан, плеснем шаком о сто. Децо, викнем, пакујте се, враћамо се у Шид! А ти, обратим се мужу, шта оћеш да будеш, оџачар или димњачар? Каже: оџачар. И тако смо се вратили у Шид.”

„Изгледа да му је у Хрватској пријало да буде димњачар?” упитао сам сугестивно на женском језику.

„Пријало је њему и као оџачару у Шиду, снашо се тај! Само, није волео то што је гарав, прљав, па онда треба се купати сваки дан...”

„Госпођо Зуска, па ви сте му прали радну униформу?”

„Мени није било тешко. Ја сам га волела, ја сам га поштивала; како коме, али мој човек је мени био добар човек. Прала би му са задовољством да је дочеко пензију ко оџачар! Није га држало место, волео је да шара, и онда је отишо у шофере и двадесет две године се са *гајцом* котрљо по целој Југославији. Био је одличан возач, сви кажу. Мени је реко: ’Зуска, док сам возио нисам кап алкохола узео... Е, кад ми дође жеља, станем и пијем, отрезним се, па идемо даље!’ Па је једно време радио у *Шићанки* на стругу, јако је волео

струг, гвожђе, дрво... Волео је да се игра. И волео је да попије. Пиј гузо, плати гузо! Часно и поштено. То сам рекла пред свим светом. То је истина. Ја то не кријем. И не знам слагати! Тако сам и своју децу васпитала, да не лажу, да буду поштени, и јако сам била сретна што су сво троје били одлични ђаци, а сад сам сретна што су добри и честити људи. Кад су били мали, па извиђачи кад су били, овде је било пуно двориште деце. А тек кад Данијел доведе своје друштво, па дођу његови из *Једноише*, па заседну, певају... Ау! Код нас је увек било весело! Ту се јело и пило и славило увек... Остале су само успомене.”

„Па ипак, није вам било лако”, рекао сам Чипкаревој. „Какву сте стратегију развили да породица нормално функционише?”

„Није ми било лако! Гледала сам да се то не примети. Господине, увек сам била расположена и, кад је Дано би у питању, ништа ми није било тешко! А, искрена да будем, било је и да плачем – има ли жене на свету која није плакала – било је и да се посвађамо, па се извичем на њега... Узалуд. Он је био такав, па такав. Ја га променити нисам могла, њему је било добро, а мени није сметало. Ја сам га волела. Данијел је свиро бас-прим – сачувала сам га за успомену – свиро је у *Једноиши* у Словачком дому, и много пута доводио је друштво овде у нашу кућу. А они га пред капијом питају: ’Шта ће рећи Зуска, кад банемо овако накресани?’ – А мој Дано: ’Не брините, моја стара се неће љутити... Све ће бити у реду!’ И увек сам их дочекивала, послуживала и испраћала расположена. Увек сам признавала његово друштво и никада га нисам изневерила или осрамотила. Ја, иначе, не пијем, никада нисам била пијана. Имали смо наш виноград, па кад правимо вино, окусим га само на врху језика. И то је све. Шта да вам кажем, испуњавала сам своје женске обавезе; моје је било да скувам, да оперем, да залијем цвеће... да га разонодим... да у свако доба знам где су ми деца... Имо је педесет шест година кад је умро. Остала сам сама и претешко ми је било. Данијел је био глава куће, и када искресне неки проблем, имо је обичај да ме загрили и пољуби: ’Стара, не брини, наћи ћемо неко решење...’ И увек би се снашо.”

„Госпођо Зуска, после свега, какав је човек био Данијел Чипкар?”

„Какав је био мој Дано? Добар човек!”

„Шта је то добар човек?”

„Јако добар човек... љубазан, пријатан, дружељубив. Боем! Сви су га волели. Никада ме није малтретирио, никада ме није ошамарио, никада није био агресиван према мени... Само је волео чашу. И кад се напије и кад је трезан, увек је био весео и спреман за дружење. Дано ми је први и последњи мушкарац у животу. Је л’ се ово сме рећи за новине? С њим сам се забављала, с њим

се венчала, добила децу, и ни пре ни после нисам имала пријатеља. Бог ми је сведок. Били смо тридесет три године у браку и тридесет и три године сам га волела. И волећу га увек.”

„Да ли вам је ваш оцачар донео срећу?”

„Па, знате шта, господине, ја сада могу да кажем да сам са својим мужем била сретна жена. Удала сам се за њега из љубави. Данијел је био мој димња... оцачар среће! И био је мој Бог. И волела сам га ко Бога.”

2011.

Данас је 1. август 2019. године

Осам година након што сам у Шиду разговарао са Зузаном Зуском Чипкар, то је сада осамдесетогодишња жена, једнако отворене, жустре и духовите природе, јасног гласа и прецизне формулације, коју здравље, и физичко и ментално, још увек добро служи за њене, ипак, високе године; штавише, рекла ми је стара Словакиња, лекове не троши, нити за њих има потребе, последњу таблету попила је пре четрдесет година. Креће се без штапа, ретко одлази у центар Шида и најдаља релација јој је до зграде електродистрибуције, када плаћа струју; тада јој је Словачки парк пречица. „У последње време, када пешачим, деси ми се да се затетурам”, причала ми је Чипкарева, када сам је назвао телефоном. „Ослоним се на зид, сачекам да вртоглавица прође, па продужим.” Живи сама у кући у Масариковој, гаји саксијско цвеће, ради у башти иза куће. И помало се досађује. Нисмо се чули од 2011. године и назвао сам је на слепо, притом не знајући ни да ли је прочитала мој разговор с њом објављен у *Дневнику*.

„Чувам новине!” рече јунакиња моје приче Зуска Чипкар. „Један дан звони телефон, зове моја снаја Биљана Чипкар, супруга мог сина Јанка. Моја снаја је за мене звезда! Ретко ћете чути да свекрва тако лепо говори о снаји. Ја моју Биљану поштујем! И каже снаја: ’Баба, па ви сте изашли у новинама!’ – У којим новинама, питам. И ко је мене ставио у новине? Шта ћу ја у новинама? Ја, да извините, заборавила на вас... – ’У новосадском *Дневнику* сте изашли, баба, велики текст, објавили су и вашу слику’, каже Биљана. Онда се сетим када смо оног дана разговарали. Одем до киоска и купим новине, и стварно, скоро цела страна о мени; све како сам причала, тако сте и објавили, немам замерке. Питам после моје: Децо, јесам ли вас осрамотила у новинама, свашта сам причала? Кажу да нисам. И не само да их нисам осрамотила, него им је драго што сам изашла у новинама. Све сам испричала како јесте и стојим иза сваке своје речи. Ја сам увек била принципијелна и за истину и истине се не стидим.”

„Остали сте доследни и у љубави према супругу”, рекао сам и цитирао њене речи с којима сам и завршио свој новински разговор с њом: *Подсетићу вас: 'Дано је дио мој Бој. И волела сам ја ко Боја.'*”

„Тачно! Био је и остао мој Бог. То сам рекла. А сада ћу вам, господине, рећи нешто што ће вас можда изненадити и можда се нећемо најбоље разумети.”

„Разумећемо се, не брините.”

„Да, не бринем... У реду! Није ме стид да то јавно кажем. Истина је за мене светиња. Тачно, рекла сам то што сам рекла, волела сам Дану, и волећу мог супруга до смрти, створили смо троје деце, све сам му жеље испуњавала, никад га нисам обрукала, и трпела и чекала, била сам ко леб добра према њему... ја не лажем... Ал' вам нисам рекла ово: Дано је моју доброту и љубав много пута злоупотребљавао. Имо је и другу страну, радио ми је иза леђа. Понизио ме пуно пута.”

„И ви сте га и поред тога волели?”

„Волела.”

„И ви сте му опростили?”

„Опростила... Али и упамтила, господине! Упамтила!”

„Шта сте упамтили, госпођо Зуска?”

„Грешке његове.”

„Да ли се Дано поправио и покајао?”

„Не. Није стиго... Смрт је била бржа. Убила га цироза јетре, последица алкохола. А и чисто сумњам да би променио нарав и да је савладо болест. Наставио би по старом. Пао је у кревет и, пре него што ће умрети, каже Дано: 'Стара моја, ако ову болест преболим, чуваћу те ко кап воде на длану.' – А ја њему: Хвала ти... Опраштам ти, за љубав деце, ал' то шта си ми радио, и како си злоупотребљавао моју љубав и доброту, то што си ме понизио, то ти нећу заборавити... И да хоћу, не могу! Носила сам у себи све његове грешке, све његове брљотине. И тако сам му рекла, неувијено. Волела га јесам, понављам, био је и остао мој Бог, али брљо је, шаро... понизио ме... Понижеће му нисам заборавила. Рекла сам да ме саране у посебну гробницу и то на крају нашег Словачког гробља. Нећу крај њега да лежим. Нека сам лежи.”

Цитирам Зуску Чипкар: *„Па, знајте шта, јосјодине, ја сада моју да кажем да сам са својим мужем била срејна жена...”*

„И то стоји... Била сам сретна са мојим оџачаром, апсолутно! Ја сам се за Дану удала из љубави, чисте љубави. И тачка! Али, нећу поред њега у гроб. Нећу. Сад ви можете мислити свашта о мени. Ја имам своје разлоге. Ја сам принципијелне нарави и увек кажем шта мислим... Што на уму, то на друму! Чујте, господине, тако сам одгајана од малена; наши родитељи били су скромни и поштени Словаци. Имали су нас троје, оба брата била су оџачари. Мама

ми је Зузана Микуш из Ердевика. Отац Самуел Срка, рођен у Шиду 1913. године, био је глвонем од рођења; наша мама није у његовом телесном оштећењу видела разлог да не пође за нашег оца. Он никада није чуо женин глас, а она никада није чула његов.”

„Нисте ми о томе причали”, рекао сам Зуски, заинтригиран.

„Нисам се сетила”, одговорила је и наставила: „Наш отац Само био је четкар, али имо је веште руке и за друге послове, правио је чуда од дрвета, тесао је преслице, вретена, играчке... И био је за ондашња времена необичан човек. Бициклом је обишо цео Срем, што због посла, а што онако, за душу. И у Нови Сад је одлазио бициклом. Ранац на леђа, па на турнеју... верглај... Бицикл је био његова страст.”

„Нисте ми причали ни о томе”, рекао сам.

„Нисам вам о много чему причала! Свратите кад мене у Масарикову кад сте у Шиду”, позва ме на крају госпођа Зуска Чипкар. „Причаћу вам и о свом оцу... Да, да, господине... Наш отац Само био је велики бициклиста!”

„Долазим, првом приликом”, обећао сам.

И обећање испунио.

Данас је 21. август 2019. године.

Шид је опустео, занемео, ошамућен врућином. Асфалт исијава као шпорет. У раним послеподневним часовима (после повратка из Сота и Моловина) заустављам се испред светлоплаве куће у Масариковој 25 и на металној светлоплавој капији црни се смртovníца! Умрла је... Зуска? Не! Умро је Јанко Чипкар, син Зуске Чипкар. Шта сада? Премотавам у мислима садржај нашег контакта с почетка месеца. Разговарао сам са женом телефоном 1. августа у преподневним часовима (садржај разговора одмах сам додао на крају приче), а Јанко је умро 4. августа и сахрањен је два дана касније на православном гробљу у Шиду. *Ожалошћени: суйруја Биљана, син Сџефан, ћерка Ана, мајка Зуска, сестре Ана и Вјерка са њородицама...* Поживео је педесет седам година. Ни једном једином речју није ми дала до знања да са њеним сином здравствено нешто није у реду, а нити бих тако нешто објавио, и да ми је рекла. Разговарам са Весном пред капијом о овој непредвиђеној, осетљивој и шокантној ситуацији, а с обзиром да код жене, сада у жалости, долазимо без најаве – додуше у једну од неколико мојих *ненајављених* посета тога дана – припремам се за драму и налазим да су њен позив да је посетим и моје обећање да ћу свратити код ње првом приликом (а сада и ова смртovníца на капији), довољна улазница за приступ у њен свет. Међутим, тај свет је од 4. августа, срушен. Умро је њен син.

Зуска је у црном, поглед јој је сломљен, неиспаван, уморан. Њен унутрашњи живот испуњен је тугом, очајем. Сахранила је дете пре неки дан. Али глас је њен, грлен и брз, мисао је јасна, реченица категорична и разумна. Изразили смо јој саучешће и, с обзиром да разумем њено душевно стање, притом

Зузана Чийкар: „Нисте ви овде случајно. Бој вас је данас йосло код мене.” (2019)

Фојто: Жељко Марковић

смо фактички банули у њену кућу, не желим да је ометам у њеној тишини. Зуска нас зауставља, враћа нас за сто прекривен мушемом у затвореном ајнфорту куће. Причамо међу светло-зеленим зидовима, у хладовитој тишини, окружени саксијским растињем поређаним у шпалирима на бетону, дуж зидова, и под саксијама окаченим на зидове.

„Мог сина Јанка више нема”, каже Чипкарева. „То је реалност и са том истином, са том раном и са тим болом мора се живети... Седите, причајмо. Поробни сте ми да мало изађем из ових тешких црних мисли, да себи дам одушка, да попричам са људима... самоћа и туга ме убијају... Ајој! Ја имам осамдесет година, а син ми је у гробу са педесет седам. Његова смртвоника је на нашој капији. Да... да... да... да свиснем! Извините, мало причам, мало сузе теку.”

„Да ли смо вам на терету?” питам жену.

„Не, не! Ни случајно”, узврћа Чипкарева. „Напротив! Чињеница је да је

Јанко умро, шта је ту је... Десило се, тешко је бити родитељ. Причајмо, волим што сте овде; нисте ме увредили, нисте ми ништа нажао учинили, напротив. Тели сте да чујете о мом оцу Самуелу Срнки? Био је глувонем од рођења, а изгледом, фигуром својом, јако леп и паметан човек, увек уредан и достојанственог држања. Био је четкар, самоуки занатлија. Четке су се увек тражиле. Словацима је у крви да крече куће, па их ни рат није спречио у томе; имо је своје муштерије, продаво четке, строго држаља, правио преслице, правио кундаке за пушке од трешњиног дрвета. Живили смо у Ердравику, а за време рата Ердравики је био пун Немаца, гестаповаца. И наш отац Само седне на свој

бицикл и неким својем путевима, преко брда и кроз шуму, оде у Илок да набави свињску длаку и воловске репове. Враћа се путем из Илока, и у даљини, на излази из града, види рампу са усташама. Издува гуме и тако гурајући бицикл, с џаком на бациклу, дође до рампе. Усташе га претресу, виде глувонем човек, па још с бициклом издуваних гума... 'Ајде, пролази, стоко!' Одмакне од усташа, надува гуме и продужи на бициклу, ал' сада треба проћи кроз Бингулу и Љубу, а ту су партизани. Треба и за њих смислити причу, сачувати главу. Пусте га и партизани. И спушта се у Ердевик, а у Ердевику гестаповци! Тако је цели рат игра игре, надмудриво се са усташама, партизанима и гестаповцима, доносио свињску длаку и воловске репове из Илока. И прадио четке. Тако смо преживили рат. А после рата, наш отац седне на бицикл, и опаје цео Срем, уживо је у томе... Јако је волио бицикл! Умро је у деведесет четвртој години. Ето, тако је то било, господине, а мој син... мој син... Ајај! Мој Јанко оде на онај свет. Немам речи. Видите ове мердевине. Дошо један дан и каже: 'Ја сам болестан.' И рукама се увати за пречаге, и тако се рукама одбацује, пречагу по пречагу, и попне се до врха мердевина... да ми покаже да с њим није ништа озбиљно... Трећи-четврти дан, одвезу га у болницу, операција, није се пробудио. Долазе код мене унук Стефан и унука Ана... моја Анчи... Унук каже: 'Седи, бако.' – Зашто да седнем? Срце ми подрхтава, понестаје ми ваздуха, предосећам нешто. – 'Седи, бако... Седи!' Сели смо за овај сто. Унук каже: 'Јанко је умро.' Окренули се и отишли. Ајај! Срушио ми се свет! Ајај! Малочас ме телефоном звала снаја Биљана, често зове. Више ћутимо, уздишемо, плачемо, него што причамо. Најдивнију снају имам! Вредна, паметна, поштована. Лепо живе, имају дивну дечицу, њихова кућа је за мене каштел. Ја сам Словакиња, то знате. Јанко је крштен у словачкој цркви, кризмање, и то је обавио. Оженио се за Српкињу и прешо у српску веру. Ја сам то поштивала и прихватила без и једног питања зашто; то је његов избор, избор мог детета, и реч му нисам рекла због тога. И да вам кажем: незапамћено велика сарана је била. Кад су читали, изнад гроба његовог, тек тада сам сазнала на каквим је све функцијама био и шта је све радио."

Поздрављамо се на капији.

„Учинили сте ми много што сте ме посетили у најтежем периоду мог живота”, каже Зузана Чипкар.

Не бих да жену оставим у заблуди и понављам јој да смо за смрт њеног сина сазнали угледавши смртовницу на капији.

„Не, не...” узвраћа спремно Чипкарева, с какипрстом у ваздуху. „Нисте ви овде случајно. Бог вас је данас посло код мене.”

ЖИВОТ И СМРТ У СЛОВАЧКОМ ПАРКУ

Женска у црним патикама, стегнута у фармеркама и релаксирана у распасаној кошуљи кратких рукава са торбом о боку и свежењем уплатница у шакама равно подрезаних ноктију (без лака и накита), природног лица с нечим косооким у изразу застакљених очију директног и продорног погледа, краће угљене косе с враголастим раздељком на средини главе и с наочарима танких оквира јајасте форме провидно затамњених стакала, обележена у тренду са четири егзотичне алке пробушене кроз ресицу леве ушне шкољке и с једва видљивом минђушицом као са значком тајног (шидског) друштва на левом увету, разговара с мојом насртљивом маленкошћу под заруделом фризуром кестена у Словачком парку у Шиду, тачно тамо, на источном рубу парка, где се асфалтна притока сокака Св. Саве Ковачевића улива у шор Св. Саве Немањића (главни приступ Шиду из правца Гибарца). Каже ми, извињавајући се што нема времена за штампу, да је она, у ствари, тренутно на радном месту, и да разноси по умреженим капијама уплатнице кабловске телевизије у својству курира, или, ипак, курирке, регионалног Радио Шида (104,6 мегагерца). Доле, низ праволинијску стазу кроз осунчани дрворед у бакарно-жутом јесењем дезену, две жене шапућу на клупи; уобичајена и универзална, помало монотона драматургија паланачког парка. У сутон.

„Како живим? Ја сам задовољна својим послом”, каже курирка Биљана Бошњак. „Десет година радим у Радио Шиду. Плата баш и није нека, али бар је плата. Бог ме погледао, кад знам како овде пролазе други људи.”

„Како пролазе?”

„Тешко. Нема посла.”

„Шта је разлог? Све пропало?”

„Па, да. Фирме не раде, па и оне које раде, све је то јадно. Данас те држи на послу, а сутра ти каже да му више не требаш. Можеш да радиш код Кинеза у трговини за осам-десет хиљада месечно. А из којих сте новина?”

Кажем из којих смо...

„Чекајте, па ви сте писали у *Дневнику* о нашем Срети Гегићу?”

„Тај сам! Како је Срета? Је л' уопште жив?”

„Жив је. Срешћете га негде у центру. Значи, ви сте тај новинар! Свака

част! Два пута сте писали, је л'? Смејали смо се док смо читали. Постао је легенда после ваших репортажа; ови из Шидског портала окачили га на фејсбук, заједно са оним његовим керовима. Причала би са вама, али ово морам да поделим. Леп је Шид. Уживајте, господо!" рече курирка и одјури својим путем.

Да уживамо? Па, добро. Пошто ми је Бошњакова подигла већ прилично офуцани реп, напрасно мотивисан бесплатном рекламом, озарен изнутра и жељан доказивања, продужавам бетонским тепихом кроз Словачки парк, осветљен бакарном светлошћу јесени и ишкрабан графиком топлих подневних сенки. Стотинак корака од места на којем сам с ногу ћаскао са Бошњаковом, заустављам се у пролазу испред оне две жене, црне и беле, које седе на клупи у друштву пони бицикла ослоњеног на зелену бетонску канту за смеће. Причамо о животу. Голом животу.

Зорица Боцка. Историја њеног случаја, сажето и, ипак, површински узев, колико је већ могуће на једној парцели репортерске колумне, макар и овакве, изложити њен (и било чији) људски, психолошки, социјални профил, улази у нестабилну, а онда и, мало по мало, суновраћује се у драматичну фазу (у којој је до данас), оног дана када ова шивачица конфекцијске куће, после деветнаест година успешног шивења и какве-такве конфекцијске плате, остаје без посла две хиљаде друге године и, како несрећа обожава да дође у друштву, и не воли да буде сама, Боцка се „разбољева од кичме” и одлази под хируршки есцајг. Интервенција јој спасава кичму и оставља је усправну на ногама – што значи да се ни срећа олако не предаје! – да би јој се ноге, ипак, „одсекле”, и то оног дана када је сазнала да њена конфекција, мрсећи конце иза леђа својих вредних шивачица, једно време, каже, није уплаћивала доприносе држави, што је све скупа, пропуштено кроз бездушну канцеларијску рачуницу, добило гротескни епилог у њеној инвалидској пензији од 4.800 динара (у два дела). Међутим, како несрећи никада није довољно друштва, и не воли да буде сама, Зоричин супруг и творац њихових сина и ћерке, аутомеханичар на папиру, али бравар на одржавању једне шидске фарме, Палко Боцка, што ће рећи сремски Словак, постаје вишак на фарми, истовремено када и жена му у конфекцији, и одлази на биро рада, где је човек и данас... И добро, шта сада? Како даље? И како и *од чеја* живи породица Боцка?

„Натежем као пијан сраћку! Ураним које пиле, купујем на почек, узајмим, па враћам. А зима долази, не можемо бити у хладној кући. Колико кошта метар дрва! И ево, причам како јесте, немам разлога да кријем и нећу да кријем, управо сам је питала да ли има пара да ми позајми. Треба ми за дрва и за зимницу. Је л' то живот? Шта је то, питам ја вас? Можда ви знате, како се то зове кад у кући немаш ни за хлеб? Ја не знам! Никада нисам ишла на море. Никада

нисам ишла на годишњи одмор. Ни у бању не би отишла, да нисам оперисала кичму. И бар да могу да радим, кичма ми је ровита, радим само по кући... Беда! Немаштина!”

„Како Палко подноси такво стање?”

„Ђути и трпи. А шта мислите како... тешко, све теже... Никада ми се није пожалио, али све ово већ дуго траје, приметим да у последње време попушта и психички и физички. Ово би и камен сломило! Ако се укаже прилика да окречи неку собу, то је сва зарада. А способан је и вредан човек, мајстор, нема шта не зна да ради. Такав човек седи код куће, такав човек овом друштву није потребан. Знате шта, господине, обични мали људи су у овом друштву неприметни, живе као овај кестенов лист, сад је овде, видите га, онда га ветар одува и нема га више. Деца су нам утеха.”

„Деца су са вама у кући?”

„Син је одвојен, срећен. Живи свој живот у Шиду. И не желим да га оптерећујем. Ђерка је дипломирала у року, просек осам четрдесет и нешто, па то је, признаћете, леп успех! ’Мама’, рекла ми је један дан, ’натерало ме је да учим то што видим да ми немамо, да смо нико ни ништа; такви као ми овде никоме не требају. Хоћу да будем неко и нешто’. Дете није хтело да каже да је човек без факултета мање вредан човек. Све што хоће је да живи нормално. Јер, ово, како Палко и ја живимо, то није нормално, знате... Не. То није нормално! Буде ту и суза, кад се укаже потреба да се детету пошаље нешто новца, а немаш одакле, немоћан си, а у пуној си снази... Треба то психички издржати. Само не знам докле тако.”

Светлана Илић. Историја, пак, њеног случаја, слична је у основним контурама: предузеће посрће и пуца, одлази у стечај (мај 2011), и тридесет две године радног стажа и верности шидском трговачком бренду *Ценирройрометиу*, јединој фирми у којој је Илићева радила као трговкиња, одједном не значи ништа,

*Зорица Боцка и Свейлана Илић:
Како њреживејти дан у Шиду.
Фотио: Слободан Шушњевић*

али што је најгоре, то не значи ни пензију. И Светлана је данас нумеричка ставка на бироу рада.

„Коме ја треба у овим годинама! Нико ме неће. Где год да радиш, не пријави те. Све је прљаво у овој земљи. Посла има само код Кинеза или по кафићима. Остала на улици, муж водоинсталатер, нема стални посао, две ћерке студенткиње у Београду. Једна ћерка није добила стипендију, а најбољи студент. Где је ту правда? У Србији је принцип: дај ономе ко има, дај му још више, а ономе ко нема, узми му и то мало... Тешко ми је... извињавам се... не могу да причам...”

После свега, пред олтаром компјутера размишљама овако. Једна обична шетња кроз Словачки парк у Шиду, шетња не дужа од двесто метара, а као да сам прошетао не кроз егзистенцијалну драму две жене, не чак ни кроз драму Шида, него као да се преда мном попут пасијанса отворила и освестила драма читавог овог фрустрираног и погубљеног друштва, у којем су преко леђа малог човека и средње класе, богати постали још богатији, а неправда и насиље, естрада и глупирање, замена теза и крађа идентитета, постали стил живота! Али, шта је било даље...

Продужавамо стазом кроз Словачки парк, силазимо тротоаром уз прозоре и капије до Словачког дома (одеране фасаде), преко пута Словачке евангелистичке цркве, и тамо на ћошку, где се уличица Ђуре Даничића (с јужне стране) и уличица Иве Лоле Рибара (са северне стране) састају са хипертоничним гибарачким друмом, то јест улицом Св. Саве, зјапи отворено ждрело шахта и поред њега плаво униформисана градска комунална хитна помоћ: Пера Мајхер, стари мајстор, и шегрт Слободан Колаја, водоводције које смо већ срели на интервенцији у Масариковој. Пукла цев у Св. Саве. Колаја силази у шахт да замени вентил. Неколико корака даље на тротоару, заклоњени поред дебелог плавог стуба намењеног за плакатирање (тако да их одмах нисам приметити), стоје курирка Биљана Бошњак и Радослав Ђуђар, јахач на бициклу, повратник с посла из предузећа *Л.А.Б.Б. проуй*, и отворених уста, такоређи занемели и окамењени, зуре у једну од три смртвнице, коју је неко малочас залепио на стуб. На фотографији: млађи човек. Умро је тог дана.

„Он умро?! О, Боже! Страшно!” понавља Бошњакова у неверици са шаком на устима. „Не могу да верујем! Јуче сам га срела у граду.”

„Да није срце?” Ђуђар се пита сам за себе.

Пришао сам им с леђа и упитао: „Ко је покојник?”

„О, опет вас двојица”, изненадили смо курирку Бошњакову, затим рече: „Наш познаник одавде, зна га цео Шид. Легенда Шида! Фаца! Професор енглеског језика, замењивао је по школама. Овдашњи рокер, свирао гитару,

велики боем... Прави, прави човек! Штета што га нисте упознали. Некад смо се дружили у пабу. Боже, па шта му се десило? Не, не могу да верујем...” Крши руке и уноси се у фотографију покојника на смртовници. „А да се није убио?”

2011.

НА БЕТОНСКИМ ОБАЛАМА ПОТОКА ШИДИНЕ

Мртво лишће боје вињака, захваћено електрицитетом сунчаног поточног ветра (завитланог из шуме, одозго, с Планине), отпада, па и веје, услед јачих ветровитих момента, ослобођено са уздрхтале и проређене фризура брадавичавог ораховог стабла, израслог на обријаном каишу ничије земље, наднетог над геометријску бетонску вододерину цуркавог потока мушког и кочоперног (сремачког) имена: Шидина. Подсетићу верне и неверне конзументе овог репортерско-књижевно-путописног сремског романа, како је ово универзално локално штиво позиционирао мој омиљени критичар др Тед фон Гопчевић, рецензент који принципијелно пише само позитивне рецензије, да на континенту Срему, осим потока Шидина, постоји са (сремачким) завршетком *ина*, и поток *Јарч-ина*, *Јарчина*, једним делом каналисан (од Доњих Петроваца до Јарка на Сави) и најдужи унутрашњи водоток сремског континента, равничарска речица која је у неколико наврата гргољила кроз пејзаже овог серијала. Шидина је *иланински* поток јужног профила Планине променљиве издашности, с извориштем повише Сота, летњих месеци оскудан водом, лењ, скоро непокретан у депресији шидске Доње вароши, с устајалим, кафеним, смрдљивим локвама у растињу, враголаст (код Сота), нежан и романтичан (код Бикић Дола), загуљен (код Беркасова), загађен и болестан (код Шида).

Влада Шимек, конобар бирцуза под плафоном Словачког дома, на обали Шидине, поверава ми преко шанка, између две флаше пива, како управо сређује папире и праши на рад у Словачку. У Шиду му је дозлогрдило без посла. Не зна шта да ради од себе. Главињамо поред смрдљиве Шидине, ређају се капије, и на једној стоји човек. Стари нежења и инвалидски пензионер Ђура Голуб, једини становник своје деведесетогодишње куће у Ђуре Даничића улици, стоји пред капијом, где смо га затекли, и показује дебелу зелену красту на црепу: чуваркућа. Биљка која кућу чува од болести, грома и вештица. На оближњем зиду залепљене смртовнице и три мртва живота: Катарина Хрубик, Вера Ивковић, Стеван Бузек. Веје папирнаго лишће.

У једној од тих кућа Доње вароши, поред Шидине, ваљда јединој кући у том делу Словачког краја, која је свој *словачки* идентитет показала на фасади украшеној ненаметљивом голубије плавом графичком чипком гуменога ваљка

с бордуrom ружа на хоризонталној лајсни, разговарам за столом на веранди с аутором мурала Мишком Францистијем, молером у пензији и голубаром, који је кућу, укључујући и зидове отворене веранде, осликао прошле године по жељи ћерке Светлушке. Тренутно је у граду, фризира неку жену у кућном аранжману. Светлушка је фризерка, више од десет година без сталног запослења, па фризира по кућама познанике и родбину. Ерка Францисти, рођ. Колар, Светлушкина мама и, логично, Мишкова супруга, такође је с нама за столом; сахранила је мајку прошле недеље и, како налаже емоционално стање и уобичајена процедура у таквим приликама, жена је у црнини, глас јој је слаб и пригушен. Мишко и Ерка Францисти, осим Светлушке, која је с њима под кровом, створили су и два сина: Мирка, који се оженио цуром из Бингуле, па тамо и живе, и Часлава, који живи с родитељима и сестром и, док на веранди причам са његовим творцима, дружи се с пернатом менаџеријом у задњем дворишту.

„Забринути смо за Часлава и Светлушку”, жали ми се њихова мајка и каже да јој тридесет четворогодишњи незапослени син има свега две године радног стажа, док ћерка фризерка нема ни један једини дан стажа, премда обоје већ више од десет година траже посао у Шиду. „А ја са двадесет четири године већ имала седам година радног стажа. Плата редовна, све било сигурно. Е, драги моји, где је сада *оно* Титово време. Живили смо ко људи, достојанствено, а сада живимо ко стока.”

„Жалите за Југославијом?”

„Жалим, наравно да жалим! Господине, нека каже ко шта оће о социјализму и Југославији, ал’ нама је било боље... Свима је било боље! Ово је сурово време. Ми се у овоме нисмо снашли. Деца нам немају никакве шансе. Часлав се окренуо земљи. Био је на бироу, чекао је да га позову, никакве вајде од тог бироа. Човек мора нечим да се бави, мора да се осети корисним, да не полуди. Нама Словацима је рад на земљи прирастао за срце. Сећам се, сестра и ја се враћамо из школе, а порука на столу: *’Наједити се... Мојике смо вам њонели!*’ Мотика ми је судбина.”

Ерка Францисти прича на веранди о породици из које потиче. „Моји су овде, у Словачком крају, и по очевој и по мајчиној линији, питај Бога од када. Увек су живили поред Шидине. Тако сам и ја одрасла, а богами и остарила, поред овог потока. Мој тата Мишко Колар је из куће преко пута Словачког парка, Светог Саве улица, бивша Лењинова. Погинуо је осамдесет шесте.”

„Погинуо. Па, како?”

„У саобраћају. Погинули њих троје, један је само преживио судар. Била недеља, јутро, клизав пут, а они се комбиком возили између Митровице и

Руме. Возач се мало опустио и додао гас, возио је брзо. Е сад, да л' је пукла гума на комбики, да л' су се занели на клизавици... Нису имали среће. Сударили се са *Ласџиним* аутобусом. Тако смо остали без тате. А мама ми је из улице Алексе Шантића. Умрла је прошле недеље. Живила је у очевој кући на брегу у Светог Саве са мојом рођеном сестром Анком. Петоро нас је деце: ја сам најстарија, па Анка, Зуска... Зуска је у Немачкој... па Јанко и Мишко. Сви смо живи, хвала Богу."

*Мишко Францисџи и Ерка рођ. Колар у њиховој кући на обали јошџока Шидине.
Фото: Слободан Шушњевић*

Мишко Францисџи прича о породици из које потиче. „Мој отац Мишко пореклом је из Сољана, село код Јамене, припало је Хрватској после овог рата. У Сољанима сам рођен. Салашарско дете. Имали смо леп велики салаш, близу села, одрастао сам на том салашу. А мати моја Ерка одавде је из Шиде. Кад сам напунио петнаест година – нас је петоро деце, три брата и две сестре – преселили смо се из Сољана у Кисач, и у том месту сам завршио молерски занат. Онда дошо у Шид, запослио се у *Украсу*, упозно Ерку у Словачком дому на игранки. Нема ништа посебно у мом животу.”

Францисџи су кућу су саградили поред Шидине.

„Кад се осврнем, испада да сам цели живот провела поред овог потока”, каже Ерка. „Некад је био чист, а сада је као колектор, свашта бацају у њега.”

„Како се понаша на великим кишама?”

„Откако су продубили корито, бетонирали га и поплочали, безбедни смо у овом крају. Некад је Шидина правила хаос. Била сам девојчица, Шидина је покуљала, излила се из корита, цео Доњи шор, све ово околу што видите, све је било под водом. Ми смо до наше куће на брегу долазили у чамцу. После су исправили и бетонирали корито, а шта све то вреди, кад у Шидину бацају ђубре, фекалије... Сада је још добро, посекали су шикару и траву ови из комуналног, па поток на нешто и личи, али да знате како Шидина лети смрди, па све зарасло, пацови, змије... А ја једном била у Немачкој код сестре Зуске и у Фулингену видила њихов поток, обложен каменом, па се сија од чистоће, ни опушак да видиш у води. Па, била у Крагујевцу, да намештам кичму код једног човека тамо, њихов поток од камена, чист ко онај у Фулингену.”

„Некада је узводно радила једна фарма”, рече Мишко Францисти. „Замислите, септичке јаме празнили су у Шидину. Кад виде да ће пасти киша, отворе цеви канализације, па фекалије изруче у корито да их вода однесе. А киша омане или нема обилности да напуни поток, па сав тај септички садржај остане да са распада у кориту. Како је то смрдело, људи моји! Пре два месеца су чистили поток, шишали траву, посекали шикару. Шта то све вреди, ено ђубрета опет у води. У озбиљним државама клепе те по новчанику, па ти гледај да ли ћеш следећи пут бацити ђубре у поток.”

Веје орахово лишће. И веје лишће дивљег кестена. Бодљикаве, распукнуте капсуле нејестивих плодова, суве и труле љуске, језгра дивљег кестена расу-та попут шљунка, распадају се у лишћу и кафеној, фекалној, смрдљивој води (гуме, конзерве, флаше, најлонске кесе...). Питам се с лактовима ослоњеним на жуто офарбану металну ограду изнад Шидине, да ли је Илија Башичевић Босиљ, планетарни шидски бренд и наивац који је у зимским интермецима, између две бербе кукуруза и два успављивања свиња, родивши сам себе у позним годинама, створио сликарски универзум ни са чим упоредив под небом, чију застрашујућу оригиналност као да не можемо да поднесемо, да ли је своје кошмарне апстракције, крилате, рогате и бодљикаве ванземаљце, наказе, сподобе и фигуре, инсекте, рибе и птице, прво видео у шикари и џумбусу потока Шидине?

Једном, сто година после објављивања ове приче, када се поред потока Шидине, чистог и поштованог као потоци у Фулингену и Крагујевцу, буду шетали неки бољи Сремци од нас, причаће се по Шиду како су пре сто година људи малтретирали поток Шидину, пљували у воду, тровали га, кажњавали га и васпитавали бетонском крагном. Вертикални бедем продубљеног и поплочаног корита Шидине, подигнут с обе стране обале у зони најниже тачке густо насељеног Доњег шора (окружење Словачке цркве и Словачког дома),

оковао је и онеспособио фрушкогорски водоток да се на најризичнијем делу, као некад у бујичној фази (1911, 1954), док је још корито било плитко, земљано и неуређено, излије на улице у ровитој поточној депресији најстарије четврти Шида. Заговорници бетонске опције, верују да је поток Шидина, на пропутовању кроз Доњу варош (до Босуца), робусним бетонским профилком комунално уређен и естетизован, укроћен за наредних сто година.

Противници бетонске опције, пак, чланови *Брајстива слободних њошока* (тајна екстремистичка ћелија која делује у шумама повише Шида), верују да је поток Шидина, заливен и заробљен бетоном и плочама, заправо понижен и отуђен од Шида, претворен у канализационо црево, уместо да као живи организам и огледало живота, слика људског лица, слободно тече и дише у обалама и у кориту обложеним крзном од траве. И цвећем. И каменом. Као потоци у Фулингену и Крагујевцу, наравно.

2011.

ТРЕЋЕ ЖЕНСКО СТАЊЕ

Лако нам је да замислимо ову слику: жена откопчава блузу, вади из брус-халтера набреклу, снежну сису, и подупире је одоздо дланом, прозирним, бестежинским покретом, такорећи, као да је из блузе извадила бели облак или пену, затим привлачи главу ружичастог анђела у повоју и урања му међу непца врућу брадавицу дојке, стиснуту узмеђу два нокта. Међутим, *сисар* из ове приче, експеримент живота своје мајке, залази већ у девету годину свакодневног, безусловног сисања. Матер га још не одбија (премда јој супруг приговара), нити њен млечни зденац пресахњује. Штавише, дечаку је њено млеко процурило на нос, и он би да терапију прекине; вршњаци га задиркују, захефтали су му и надимак: Сикан, али његова мајка, жена у трауматичном сукобу са реалношћу, посвађана са природним законима, као омађијана сугестивним саветом гласовитог лекара из Чалме, свакога дана раскопчава блузу.

„Сисај”, каже свом дечаку. „Сисај, да не умреш!”

Изгледа да је Ката Гагић из Љубе, опседнута и трауматизирана страхом да јој не умре дете, заробљена у зачараном кругу величанствене и застрашујуће љубави према сину јединцу („Сисај, да не умреш!”), временом напустила препознатљиву стварност и, прешавши црту женског бола и туге, избила у потпуно неистражену димензију љубави: треће женско стање.

Старац обучен у стилу тиролских ветерана, с белим и, тог часа, рашчупаним брчићима и длакавим ноздрвама и ушима, ослоњен у ходу на ортопедски метални штап (новије генерације), опремљен сферичним лежиштем за подлактицу, упакован као за празнични излазак у светлосиви, геометријски исцртан, јесењи џемпер с округлом крагном закопчаном до вилице (премда је сунчан и врућ дан, подне), оштриканом у форми продужене ранфле, и поткован, одозго, угљенисан, изношеним шеширићем на пропланку главе с ободом подсаврнутим одостраг (и жилицама паучине на шеширићу), приближава се тротоаром уз прозоре, папучу по папучу, примиче се пивском братству на бетонској позорници испред дућана у пупку фрушкогорског села Љубе.

Осамдесет година, откако се тај човек на једвите јаде одлепио од мамине сисе, стари Бошко Гагић, задихан у осамдесет осмом кругу живота (према томе, просисао 1922), још није начисто са собом и са својим случајем: да ли му је мајчино млеко заиста очистило и ојачало крв и омогућило му да толико дуго живи? И да ли је његова, често, драматично испољавана одбојност,

гађење према цигаретама и алкохолу, нарочито према ракији и пиву, и још много чему што се „сиса”, осим према женској сиси, ментална, психосоматска последица абнормалне, дугогодишње зависности од мајчине дојке и њене, па и очеве, сталне стрепње да им се јединац не разболи?

Једном су га већ у позним средњим годинама на значајном породичном тулуму у хотелу *Сирмијум*, навукли да попије, чак, три флаше пива; успело му је, ни сам не зна помоћу којих трикова, тада и никад више, да флаше испразни од вечери до јутра, онда га је спопала мука, желудац му је прокључао, повраћање и грчеви.

„Мал нисам умро!”

А други пут се обрео у суседовом подруму, човек га је замолио да придржи точир док налива ракију, замантало му се пред очима, пребледео је, и скљокао се, без свести, на под, као што се неко онесвести док му иглом сишу крв.

„Кад неко пије ракију не подносим мирис и морам побећи!”

Сада тај човек, самац од пре двадесет година, када му је од срчане болести умрла супруга Видосава (Радосављевић), родом из Моловина, село преко брега, седи на подзиду испред трговине, с картоном подметнутим под дебело месо, као што то летњих месеци протоколарно чини сваки дан, и вавољи покрљаним зубима своју безалкохолну терапију, опкољен сеоским пивопијама, раштрканим на сцени међу флашама.

„Живим сам у кући”, Гагић показа руком низ улицу, „тамо ниже код наше српске цркве, а живити сам у овим мојим годинама, то значи свако јутро диза-ти се са зортом: само да ми ноге не откажу, само да не паднем у кревет... У ову ногу сам рањен, кост ми је била у шипкама за истезање, а ову сам покрљо. И још ме служе, још сам на ногама. Важно ми је да могу да изађем пред дућан. То ми је сва забава. Плаћам једну нашу Словакињу да ме гледа, Анка Миљковић, удата ту за једног нашег Хрвата. Волим ове моје Словаке, а нарочито волим моје Пивничане.”

„Пивничани су сви!” нашалио сам се с обзиром да су пред дућаном сви до једног форсирани стаклене пивске сисе.

„А, не-не, нису...” врти главом Бошко Гагић, кажипрст мрда пред носом, премда је разумео моју игру речима. „Нисте у праву! А не-не! Од ових оде пред дућаном, само смо нас тројица, овај Дане Мудрох и овај Мирослав Руман, пореклом из Пивница, преко Дунава; наши стари су се доселили отамо у Срем. А, бити из Пивница, то значи, слушајте ме сада пажљиво, то значи бити културан, лепо васпитан и вредан човек! Знате ли зашто је земља у Пивницама најплоднија у Војводини? Да чујем! Ви тамо да ћутите”, Гагић се обраћа пивопијама. „Зато што је моји вредни Пивничани најбоље обрађују! Мој

прандеда Јован Гагић из Пивница, слуга код попа, сиромашан и мудар човек, ушпаро је мало пара и купио два јутра земље и кућу у Пивницама. Ондак је све то продо. А зашто је продо? Зато што је нашо бољу рачуницу на Фрушкој гори. И, за добијене паре – земља је у Пивницама била скупа, да се разумемо! – купио је ту, повише Љубе, на Чесми, кућу и десет јутара земље.”

„Да ли је ваш прадеда Јован први Гагић у Љуби? Када је доселио?”

„Видите, село је у то доба било у зачетку. Старо прњаворско село, њега више нема, било је тамо горе, на потесу Чесма, тамо је био и манастир, ни њега више нема... Мој прандеда доселио је овде око 1830, и довео је жену Ленку, сина Јована и кћер Мацу. Био је први Гагић у Љуби. Мој отац – њему су исто

Бошко Гагић: „Девеиј година сисао сам маму.”

Фоџо: Слободан Шушњевић

дали име Јован – рођен је у Љуби 1902, и оженио се за Катy Миланковић из Бингуле. Нашу стару кућу порушиле су и запалиле Томићеве усташе из Вуковара, а ја сам после рата добио лепу одштету, и од тог новца подиго сам нову кућу, још ми је и претекло пара. Добио сам тридесет хиљада динара, а у оно доба мого си у Љуби два прасета купити за шездесет динара.”

„Кућа је срушена... А ваши родитељи? Шта је било с њима?”

„Родитеље су ми усташе убиле у тој старој кући”, рече стари Гагић, застаде и настави. „Запалили их заједно са кућом, бацили их у ватру. Заправо, после сам сазно да је у њих те ноћи пуцо и убио их Србин у усташкој војсци, неки Баћа из Адашеваца, тај је завио у црно и неке српске породице у Адашевцима. Матер и отац нису дочекали да се вратим, а ја сам им стално био у мислима.”

„Где сте ви били у том моменту?”

„Ди сам био? А ди нисам био! Сисо

сам матер Катy до другог разреда, а кад сам завршио четврти основне, моји нису тели нигде да ме даду, био их страх да се не разболим, поштедили су ме тежих послова... само да им преживим... и до деветнаесте године чуво сам овце. Онда ме регрутна комисија у Илоку прогласила способним за војску. И четрдесет прве, два сата иза поноћи, стане коњска запрега под наш пенџер и

у кућу уђу два усташка војника, пристојни људи, говорим истину, послали их из Митровице да ме мобилишу за њихову војску. Матер јеца, дрхти. Отац ми дао литру ракије да понесем са собом. Покупили су те ноћи и Радивоја Божића из Љубе. И тако се нас четворица, по мрклој ноћи, труцкамо на колима за Митровицу... Пили смо ракију, шалили се, и кад смо се нацврцали ракије... Тада сам се напио ракије и никада више, ни пре ни после... И кад смо се нацврцали, распалимо песму: *Далеко ми је дисер Јагран, далеко ми је мој родни крај...* Изгледа да су били Далматинци. Између Чалме и Бингуле један усташа тутну ми у руке своју пушку. – 'На... Пуцај!' рече. – А ди да пуцам? – 'Пуцај', каже, 'у звезде!' И ја распалим у црно небо. Е, кад смо дошли код првих тараба у Чалми, заустави нас усташка стража. – 'Ко је пуцо, сунце ли вам ваше јебем?' дере се стражар. А онај што ми је дао пушку: 'Ја сам пуцо!' – 'Ај проласте!' Из Пиваре у Митровици, тамо су скупили нас мобилисане Србе из Срема, пошаљу нас возом у Загреб, и тамо смо као радна бојна, оружја нисмо задужили, пола године секли дрва у Горици. И једног јутра нас дигну и са нама у воз... Пратио нас је у возу један једини усташки војник, и тај је са нам пево, све до Беча! Тамо нас тристо распореди у фабрику авионских мотора. И били смо, што јесте-јесте, говорим истину, били смо скоро као слободни људи, скоро као Немци. Издају ти аусвајс, покажеш војној полицији ако затраже и слободно се крећеш по Бечу."

„А какав третман сте имали у фабрици?"

„У фабрици? Да вам кажем... Коректан! Коректан! Рана је била лоша, истина, леб умешен пола од пиљевине и шећерна репа. А, овако, на послу, имали смо своје радно време и, што јесте-јесте, нико нас није малтретирао. Тумач у фабрици био је Хрват, изгледа да је био *црвен*, и кад нас је видио босе, каже, кад нас изјутра буду постројавали пред лагерфирером, а ми да вичемо: 'Ципеле! Ципеле!...' И тако је и било. Реко је Немцу да смо вредни људи, али да радимо боси. Онда нам је тумач превео шта је обећо лагерфирер: 'Када до вече дођете са шихте, код сваког кревета ће вас чекати пар ципела!' И Немац је одржо обећање. Знате, погледајмо се ми у Срби у очи, ми смо склони да погазимо реч и да слажемо, али тамо у Бечу били су озбиљни, стриктни људи. Кад сам четрдесет треће добио две недеље одсуства, разуме се са обавезом да се вратим у Беч, уредно су ми издали дозволе и у фабрици, али и – нећу да грешим душу – без проблема сам оверио визу и у усташкој амбасади у Бечу. Када сам се вратио у Љубу, матери само што срце није пресвисло од радости! Али, четврте ноћи дођу партизани са Фрушке горе и одведу ме на Рохаљ базу. Матер опет у кукњаву, а отац литру ракије. Ратово сам у Босни, рањен у Фочи, пребачен авионом са рањеницима у Палермо на Сицилији, био комесар чете у

Дубровнику, прегазио Морачу и пентрао се по Проклетијама и докопо се Београда. Тадашњи командант града, Гојко Латиниовић из Ирига, поставио ме за шефа курира у Команди града Београда. И вратим се у Љубу. Е, кад сам сази- до кућу овде, три месеца сам спавао у ћошку на слами, онда отишо у Моловин, преко брега, и довео Видосаву Радосављевић, прву цуру на коју сам наишо у селу, она ће ми постати супруга. Одводим је коњском запрегом из Моловина, кочијаш и кума са нама, а она цмиздри. Што плачеш? реко. – 'Не знам за кога идем!' Онда ја ударим у плач. – 'А што ти сад плачеш?' пита она. – Не знам, реко, кога доводим у кућу! Добили смо кћер Катy, живи већ одавно са мужем у Бечу. Кад су одлазили у Аустрију, оставили су нам на чување тромесечног унука. Синиша Јешић, заменик министра просвете, чули сте за њега? Видоса- ва и ја смо га одрашили у Љуби."

„Зашто вас је мајка Ката толико дуго дојила и откуд тај њен патолошки страх да не умрете? Били сте болешљиви?“ упитао сам на крају.

„Пре мене, нисам вам реко, моји родитељи имали су кћер Велинку, умрла је са седамнаест година од леукемије. То их је сломило. Па су добили близан- це, Кузмана и Дамјана, први је умро са пет година, други са шест, оба од рака крви. Туга до неба! Матер је годинама сваког дана, до своје смрти, ишла на њихове гробове и плакала. Пали су обоје у велику тугу и очајање. И онда сам им се ја догодио, четири године после смрти близанаца, кап воде на длану, утеха. Мати, забринута да и ја не умрем од леукемије, одвела ме код гласови- тог лекара у Чалму и овај јој је оптеретио савест да је децу прерано одбила од сисе. Девет година сисао сам маму."

2009.

ФАРМЕР ИЗ ХАБЗБУРШКОГ ПАРКА

Два дебељушкаста човека из домицилног пензионерског братства, потковани брачним папучама, оба без чарапа, суседи из оближњих прозора, седе на клупи с бетонским ногама на периферији опустелог *Хабзбуршкој њарка* у Ердевику, преко пута хрватско-мађарске „швапске цркве” и, касног термалног послеподнева, опуштају и расхлађују пенушаве пивске трбухе под бушном сенком неприпитомљеног кестена, релаксирани у друштву мермерног, бељугавог крста у огради од лозасто штриканог гвожђа, причљивог (аустроугарског) артефакта, којег су ердевички Срби, „у аманет својим потомцима”, поставили 1911, „за време славнога владања Њ. В. цара и краља ФРАЊЕ ЈОСИФА I, црквене поглавице Њ. светости патријарха ЛУКИЈАНА БОГДАНОВИЋА, пароха ПЕТРА ст. АРАНИЦКОГ...” Прилазимо, фоторепортер и ја, окамењеном аманету, а затим двојици соларно омамљених потомака. Човек с дебелим, тарапијским стаклима на очима и брчићима на разделеак, с тетовираном неотровном змијом на десној подлактици и тетоважама на левој руци: Лацика Вали. Мађар (изговара се: Маџар), староседелац. Човек снежне и жилаве косе, али без тетоваже: Миливој Зеџ. Србин са Мањаче, доселио у Ердевик (са четворо деце) шездесет седме.

„Господо”, трзам пензосе у дремежу, Мађара и Србина, „ко живи у овим прелепим кућама? Ердевичка аристократија?”

А Вали (*смеје се*): „Ма, неее... Обичан свет живи. Фармери.”

А Зеџ (*одайшње кажийрсїї у дубину њарка*): „Видите ону жену на клупи, то је учитељица Миланка. Њена кућа је тамо. Она ће вам све потанко испричати о Ердевику!”

Прилазим професорици географије у инвалидској пензији.

А Миланка Миловановић (*швенкује њоїледом*): „Мало сте ме затекли питањем, да се саберем... Ко живи? Ух! Па, ова овде је наша кућа, саградио је мој отац Бранислав педесет шесте, на купљеном плацу. Пре тога смо живели у Леђиновој. Лево, она висока запуштена зграда у дрвећу, то је стара школа, једно време је у њој била дирекција комбината. У овој кући су учитељски станови. Десно, тамо до наше куће, живе Сремчићи, стара ердевичка лоза, код њих би, можда, требали да свратите. И она кућа преко пута је Сремчића кућа. А тамо живе Котарлићи, до њих су Вујаковићи... Вујо Вујаковић доселио се у Ердевик из околине Книна, још као дете. А у оној кући огуљеног зида на

ћошку је Ловачки дом. Е, сад, преко пута... Бенкови... па шумарија, па Сремчићи, њих би требали... како хоћете... па, Коњевићи, па-па-па... Парк је сађен девесто шесте, још за време Аустроугарске. Ух! Хоћете код мене на кафу?"

Шврљамо Хабзбуршким парком (званично се зове *Пионирски њарк*, незрело и лако име за ову, ипак, тешку, тамну, стогодишњу аустроугарску дрвенарију), главињамо у врућим и глумим послеподневним часовима, сами као ничији керови, крећемо се кроз масну, индиго хладовину озвучену воденом музиком из каменог грла мале, расцвркутане фонтане. Флуоресцентна малолетница, једини човек у сукњици међу брадавичавим дрвеним створовима, напумпава жвакаће балоне и, поскакујући у слалому као коза, ишчезава у намазима зелениша код мртве школе.

А сад шака историје. С Ердевиком, необичним, лепим и господственим селом, недовршеним градом, међу белим платанима, виноградима, језерима (Брује, Мохарач) и, некада, међу хмељарницима, одавно се у Срему рачунало, и рачуна, као с озбиљним играчем и, надасве, богатом, просвећеном, грађански васпитаном и *традиционалном* средином, која је свој идентитет, шарени етнички спецификум и средњоевропски образац, утемељила под звоничима три шпицасте цркве: римокатоличком, „швапском”, неоготском црквом Св. Михајла (1890), коју опслужују Хрвати и Мађари, православном, српском, класицистичком црквом Св. Николе (1904) и словачком евангелистичком црквом. Утицај и дух Ердевичана немачко-аустријског порекла, бројне и имућне швапске популације која је, што својом а што туђом заслугом, одувана с ердевичке позорнице у реваншистичком стампеду после Другог светског убијања, преживели су, између осталог, и кроз стилски (архитектонски) медијум оригиналних или преправљаних швапских кућа у Хабзбуршком парку, као и кроз организацију и распоред њихових економских целина и зграда. Па, ипак, немачки (швапски) утицај у Ердевику, ако ћемо право, осећа се, пре свега, у менталном коду староседелачких фамилија, које прате гласови тешког и затвореног света за којег важи да гледа своја посла иза својих тврђавских ајнфорта и кибицфенстера, али у суштини је то вредан, стриктан, штедљив, одговоран, *хијерархијски* свет старог Срема, васпитан у духу поштовања рада, реда и правила игре. Извесна, пак, аристократска црта Ердевика, несвојствена у толикој мери комшијским местима, па ни Шиду, није садржана или, бар, не би требало да буде садржана, само у фасцинацији његовим грађанским фасадама, па ни у том матором Хабзбуршком парку, него у феномену да је тај стари свет господе сељака, сељака племића, затиран и понижаван, опстао у својим стакленим капсулама, доследан својој етици, дисциплини и вредноћи и, штавише, успео је да се прикачи за технолошки воз новог доба.

И, дакле, ево ме у једној од тих аристократских хаџијенди у парку, у кући фармера Жике Сремчића и његове супруге Љиљане (Коњевић) из Ердевика, учитељице с репутацијом карловачке гимназијалке, која ми у очекивању мужа (послом је у селу) полаже на сто, поред корпице с њиховим хамбургом, свеску у коју лепа новинске текстове о свом мужу. Новинари специјалисти долазе код Сремчића по позитивне приче, и онда пишу пангерике о винограду „чистом као апотека”, о супер-модерним свињцима у којима грокће хиљаде јестивих животиња... Па, дошао и ја! По идеји комшинице Миланке. Први из еснафа који је код Сремчића бануо без најаве. Како да госпођи Љиљи кажем да је долазак без најаве део моје репортерске стратегије?

Дебела хладовина у ердевичком парку (2019).

Фоџо: Жељко Марковић

А почело је овако. Илочки Јеврејин Мојша, карика у дебелом ланцу трговачког чивутског клана, који се у Илоку размножио у важну (шпедитерску, лађарску) филијалу на овом гњецавом парчету Подунавља, пословни човек о коме у биографском смислу не знамо ништа поближе, утефтерио је на свом платном списку у Илоку и пословне партнере из Ердевика, људе

који су трговали са илочким Јеврејима, али и коњском и воловском запрегом – данас би смо у слободном преводу за њих казали да су аутопревозници – превозили терет из унутрашњости континента Срема до лађарских штација, пристаништа и (јеврејских) магацина на илочној лесној сланини велике воде. Можда никада не би смо чули за илочног Јеврејина Мојшу (препуштам га тамошњим колегама), да са њим, једно време, није трговао и Жика Сремчић, деда мог истоименог ердевичког савременика и радохолика (Жике Сремчића, дакле). Он се свог деде сећа одлично, потрошио је двадесет четири године живота и управо се (1969) сладио првом годином брака са учитељицом Љиљаном Коњевић из Ердевика (с којом ће добити Ненада, Предрага и Мирјану, сви су у Ердевику), када му је деда умро.

Жика Сремчић, природно, није упамтио свог прадеду, имао је три године, када је човек од кога је, изгледа, све почело, закопан у црницу ердевичког гробља. Међутим, на површини, иза, тј. изнад његовог прадеде, ердевичког киријаша, који је за богате људе и илочке Јевреје обављао запрежне (шпедитерске) послове, и свог сина Жику Сремчића увео у трговачке воде, преживела је породична прича о *првом* сремском Сремчићу, сиромашном киријашу, који је дипломирао „живутске науке” у Илоку, филозофију (јеврејске) штедљиве трговине спојио са рационалношћу и дисциплином (ердевичких) Шваба, вредноћом и поштењем (ердевичких) Словака и срчаним инатом (ердевичких) Срба, и пренео то знање, можда и несвесно, на свога сина Жику (деду мог истоименог саговорника). А овај је, онда, фактички, ослободио и, штавише, испарцелисао простор за утемељење визије, филозофије и стратегије на којима се развила и, већ толико дуго, опстаје у својој дисциплинованој супериорности вредних људи, породична мануфактура *Сремчић* из Ердевика. Али, као што (код нас) обично бива, скоро да се иза тог мушког грма и не види једна кључна жена: Евица Сремчић, супруга Жикина и, према томе, баба мог саговорника, жена са визијом која је „шпарала сваки динар” и, кад год би се понудила прилика, куповала јутро по јутро земље у Ердевику. Па, ипак, не журимо, језерским потоком Мохарач исцурило је много кубика воде (да се послужим старом воденом флоскулом), пре него што су се Сремчићи, корак по корак, миц по миц, отресли придева *сиромашних* људи, проширили економију у Ердевику и, тек, са Ненадом Сремчићем (сином Жике и оцем Жике), који се одвојио од оца и рођеног брата и, са својим старцем, купио садашњу кућу у парку, и Ненадовом женом Будимком (ћерком српских досељеника из околине Печуја), зашли у период мање-више стабилизованог развоја.

Ненад Сремчић био је особа готово фанатичне вредноће („После ручка, заклопи очи за столом пет минута, тргне се и на посао... Радио је нон-стоп...”),

штедљив, стриктан и мудар сељак, с петљом за трговину, и имао је доста ретку особину: није се плашио и зазирао од новог, није мистификовао сремачку мотику, којом су копали његови деда и отац, него је сину Жики, а мом саговорнику, који је с њим у кући остао на земљи, омогућио да се развије у модерног фармера. И, штавише, осим новца, имао је и стила: обећао је сину ауто, кад се овај врати са одслужења војног рока, и Жика Сремчић се (тада још без брачног прстена) овајдио за нову луксузну лимузину *форд џаунус*. Судбина тог аута, купљеног 1966, постала је нека врста породичне метафоре.

Жика Сремчић долази споља и седа за сто у мајици уфлеканој знојем.

„Лимузина је била боли глава! Можете мислити, имати у Ердравику шездесет шесте нови *форд џаунус*. Девојке су на ту машину паделе као снопље. И сад гледам себе како калдрмом јурим према Кузмину. Али, отац је приметио да превише шврљам и да од мене, ако тако наставим, неће бити вајде. И ја, замислите, продам на бувљаку нови *форд џаунус*, продам га неком Мађару, запео човек да га купи, одем сутрадан у Винковце са оцем и за те новце купимо трактор! Плако сам за лимузином. Али, поштовао сам оца. И био је у праву.”

И, ето, дакле, ко живи у једној од тих аристократских кућа у Хабзбуршком парку. Господствене, окречене и чисте барокне и класицистичке хаџијенде с обрвама на крстастим прозорима (куће какве се шепуре по Шиду, Руми, Илоку), понеке још са ајнфортима и кибицфестерима, приземне, дугачке, грађанске фрајле строго геометријски нанизане својим рељефним, пастелним фасадама, извезеним као чипке, дуж улице Светог Саве, и загнурене у зелену драперију под намазима лишћа дивљег кестена и белих платана као под намрштени свод пред летњу кишу, чиста су провокација, уосталом као и тај парк, урбани фрагмент високе естетске резолуције и, такорећи, феномен, остварен унутар велике и (терезијански) рационално устројене целине Ердравика, који је пре стотинак година, изненада подигао нос и, пред збуњеним очима комшије Шида, и запањеним очима комшије Илока, запео да постане град. То није могло да прође тек тако! И Ердравиц је остао *иобачени* град. Село са Хабзбуршким парком.

2009.

ЖЕНСКИ СРЕМ

МИСТЕРИЈА О ПАЗОВАЧКИМ БИЦИКЛИСТКИЊАМА

Бела и поширока, мистериозна словачка сукња с фалтама, обучена тога дана специјално због врућине, разведрена и разиграна ненаметљивом бледо-љубичастом штампаном графиком и одоздо порубљена танком плавом флоралном чипкастом трачицом као с дражесним *лајџи-мојивом* ношње. И преко ове знамените сукње, како већ налаже процедура за свакодневне кућне авантуре – кецеља, пословично неизоставна кецеља, заштитна маска и украсни шлаг на лицу словачке сукње, беж нијансе, овога пута, шрафирана браонским коцкама у шах фазону, с џепом спреда, дужине таман толике да покрије рубове белих доколеница у крпеним браонским папучама равне платформе. Плава, загасито офарбана радна мајица за интерну употребу с рукавима срубљеним до лаката, упасана у сукњу и кецељу, мрак црна марама замотана на „гусарски” начин око снежне косе као развејане паучине око ушију, причвршћена за косу у слепоочном делу вертикалним шналама и завезана одостраг на машну, осута штампаним цветићима као с дигитално плавим планктоном и звездицама. У екрану лимузине, која безвучно плови према железничкој станици, дуж дехидрираног дрвореда, између пенцера и бетонских мостића, смирујућом, чистом и светлом, претежно *йлавом* улицом партизанског првотимца Јанка Чмелика (који је рођен у једној од тих кућа), испред металне црвене капије на дашчаној клупи – у ложи, али и на сцени, сремског уличног позоришта! – у анемичном присенку лепушкастог малолетног дрвета женског пола (рекло би се по грађи стабла, бељугаве коре, и по лишћу које трепће), одмарују, или се кроз екран аута намеће такав утисак, Катарина Сладок, рођ. Псота, и њених осамдесет година. Премда се не би рекло.

„Бог ме сачуво, шта ја знам!” рече Сладокова, вилицом ослоњена на ручку хват штапа. „Глава и срце још оће да раде, само ноге не држе, клецају. Не осећам ни ноге, ни руке, ништа не осећам, све ме прокочило. Имам висок шећер, анемија ме мучи, мењала сам и крв... Све горе од горег!”

Малочас, док смо скитали Светосавском у грудном кошу Старе Пазове, гледао сам ове архаичне Словакиње у ношњама, обложене слојевитим, штирканам сукњама, углавном средовечне и старије жене, окретале су педале као некакве средњовековне лутке или паралелни светови на бициклима. Поред

мене управо пролази једна од тих жена, рекло би се да је у дубоким годинама, патуљаста бакица доброг, штавише прпошног телесног држања и жуваких очију, препознатљива старопазовачка *инстийиуција* у широкој црној сукњи шприцаној љубичастим туфнама. Бициклисткиња у зепама, тела обложеног прслуком, обележена црном троугластом марамом на глави, гура поносито своју металну животињу с педалама, креће се брзим и одлучним кораком, и то тако што оматорели пони бицикли, точак на жбицама из којег су старост и контекст истерали емоцију и мисао (па је бицикл као живо биће), обема шакама држи за врхове рогова. То је један од још увек тако уобичајених уличних призора у Старој Пазови, да су, ваљда, ове бициклисткиње у етничким униформама, само мени запале за око. Бакица пролази новим плочастим тротоаром кроз Светосавски булевар, поред ајнфорта с гипсаним розетама, гроздовима и анђелчићима, поред кибицфенстера и дућана, пролази између пешака,

Катјарина Сладок рођ. Псојиа:
 „Целој живојиа, ойкад знам за себе,
 у рукама су ми биле или мојика или
 ила! И којала. И хеклала.
 И ширикала. И шила сукње...”
 Фојо: Слободан Шушњевић

којих је много тог сунчаног момента на обновљеном и прокрвљеном лимфном чвору малог града, пролази поред одбачених паса, моје рођене браће и сестара, који просе или куњају на плочнику. И ишчезава иза угла.

Сећам се још из давнина (или се сећање сећа мене), био сам још дечак, и када год смо аутобусом пролазили кроз Стару Пазову, увек би ми у око улетела понека од тих мистериозних бициклисткиња у чудним сукњама. После много година, ево, сада, у Чмеликовом сокаку, једна од тих бициклисткиња, заправо *дивша* бициклисткиња, ослабиле јој ноге, седи са мном на клупи пред својом капијом, док у кујници на шпорету шапуће пасуљ. Прелазим одмах на сукњу! Мистериозну (сремску) словачку сукњу. И питам стару Сладоккову у чему је штос? Чему толико сукњи?

„А, шта ја знам... Обичај. Навика. Неке жене обуку двадесет, неке и сто сукња, а сукња одгоре може да буде широка и до седам пола. И ондак одозго обавезно

кецеља! Ја, на пример, нисам навикла на грађанску одећу. И ја сам тих наших сукњи сашила, не знам ни броја колико. И сестри сам сукње дала, и снаји дала, и сад сам пре неки дан била у Врднику код Марке Ловас...”

„Ја сам рођен у Врднику.”

„У Врднику? Можда познајте њеног мужа Ловаса?”

„Не познајем га.”

„Марка је одавде од Домоњских, а удала се у Врдник... чекајте, како јој се зове муж... о, боже... А Марка, ондак, дала сукње тамо за фолкор. Да видите само какве Марка прелепе сукње шије! Свратите до ње, биће јој драго. Е, кад сам била девојка, па ишли у цркву, обучемо сукњу од доле и три беле одгоре, а кад смо ишле на игранку, ондак само подсукња и сукња одгоре.”

Стара Сладокова, друго по реду дете старопазовачког пара Алжбете, домаћице, и Јана Псоте, железничара, којима се у брачној каријери омакло десеторо деце („Прво је било мушко, умрло после две недеље, па се родила ја... Живи смо нас петоро.”), визуелно и површински узев, изгледа као домаћица у интермецу између два кућна послушања. Бивша словачка бициклисткиња у моментима дремљиве доконости на злоћудној врућини. Али испоставиће се да је Сладокова жена у бризи, жена која чека: 1. праунару Милицу, осмогодишњакињу које из непознатих разлога нема још из школе. 2. зета Ненада, Србина, мужа њене унуке Словакиње Данијеле, који ће на паузи с оближњег посла касније свратити на кафу, и због којег ће, колико да зета послужи у кухињи (и погледа пасуљ на шпорету), Сладокова ући у кућу и вратити се да наставимо разговор под женским дрветом. Доселили су се из Новог Сада и сада живе у кући Сладокове. Улицом, тек, понеко прође. И како ко прође поред Катарине Сладок, пешке или на бициклу, улицом скоро безвучном (улицом чију тишину пробадају само локомотиве с оближњих колосека), тако се између ње и пролазника размењују пригодне вербалне и гестовне поштапалице.

Лањске године, фебруара месеца, пала је и покрљала ногу. Дрвени штап из кућне радиности с руковатом као с кваком подметнутом под виличну кост, шаке длановима преклопљене преко руковата, једна преко друге, глава зарозаним образом ослоњена на шаке и закошена у правцу саговорника (моје маленкости), тако да тело, уравнотежено у седећем положају на клупи без наслона, сваки пут при нагињању напред преноси тежину на подбочено дрвено помагало, осигурава и релаксира стару жену. Живи без мужа седамнаест година.

„Мишо је радио у мешаони у *Найрејку*, прашина велика, па ондак то почело да му смета, па се разболио, мало-мало па тешко дише... Био је на лечењу

у Институту у Каменици неколико пута. Таман смо помислили да му је боље, кад њега удари шлог. Муке живе! О, боже! Одузео му се говор. Па ондак са њим у бању Сланкамен, па опет почео да се опоравља, вратио му се говор, свима нам лакнуло. Није прошло много, удари га други шлог. Па опет са њим у Сланкамен. И ондак дошо кући, поправио се, извуко се... Вратио се у живот. И одједаред пожутио. Шта је сад? Доктор каже: 'Одма са њим у болницу!' У болници, док је лежо, доктори мене нису пуштали, само су са нашим синовима разговарали, синови су знали истину. Чували су ме од истине. Оперисали су му жуч и вратили га кући. Мишо је био свестан да ће умрети. Болело га је и никада се није жалио на болове, само да мене не би узнемиравио. Није тео да се плашим. Док сам могла, упртим Мишу на леђа, подигнем га... Док је Мишо умирао, и дуго после његове смрти, нисам знала ни чија сам, ни ди сам, ни ко сам... Најстрашнији моменат у мом животу је кад се Мишо разболио! И ондак, оног дана, кад је мој човек треба да душу испусти, од операције на шест недеља, дошо је наш доктор, опипо га... 'Бачи, је л' вас ту боли? Где вас боли, реците?' пита доктор. Мишо ћути. Умиро је и није тео да каже да га боли. Ондак смо изашли на двориште и доктор каже мени: 'Будите свесни и спремни, ствар са њим је така и така... Од њега нема ништа! У болницу не можемо да га шаљемо, умро би у путу...' И док сам ја на капији испраћала доктора, дошла комшиница. Иди, реко, код Мише. И зове ме она да брзо уђем у кућу. Није прошло ни двадесет минута, откако га је доктор прегледо... Мишо је умро..."

„Да ли је нешто рекао пред смрт?"

„Не, није”, одговори Сладокова и забринуто погледа низ улицу. Праунуке Милице још нема. „Само ме је погледо и глава му клонула. Ослободио се болова. Што каже, слагали смо се, разумели смо се... и мучили смо се... Марка, моја пријатељица, ова што је удата у Врднику за Ловаса... како му је име... Марка је десет дана била код мене после његове смрти, док сам се опорављала. Утеха су ми синови, ал' ни они нису најбоље. Старији син се родио са ишчашеним куковима. И како је мени било, узмите само, кад су ми дете у трећој години оковали гипсом, и ондак је, у том гипсаном кориту, провео годину дана. И таман се мало опоравио, падне и поломи руку. И опет у гипс. И све је то прошло. И један дан, месец пре његовог осамнаестог рођендана, мећали су аутоматске рампе на пруги. Радио је у рупи поред шина, вуко кабл, и како је промолио главу из рупе, воз га закачи степеницама и поломи му седам ребара. Е, кад је то издржо и преживио, и ја сам, ондак, оживила! И војску је одслужио, оженио се, две ћерке добио. А млађи син је војно лице. Бацали су бомбе на вежби, један војник се спетљо, уплашио, пришо мој син да му помогне и

бомба му експлодира у руци. Руку су му покрпили и осто је да ради у војсци као аеромеханичар. Све уме да направи. И, шта ја знам, господине, ваљда ме Бог сачуво да све то издржим!”

„Шта видите када погледате свој живот?”

„Шта видим?” стара Сладокова на тренутак заћута. „Овде у Пазови сам рођена, само не у овој кући, ову кућу смо муж и ја направили, удала се у Пазови и родила синове, даље од Пазове нигде макла нисам, ова Чмеликова улица је мој цели живот, а у Пазови ћу и умрети... И целог живота, откад знам за себе, у рукама су ми били или мотика или игла! И копала. И хеклала. И штрикала. И шила сукње...”

„И возила бицикл?”

„И возила бицикл... А, ево наше Милице!”

Мала Милица, анђеолоплаве косе, стиже из школе тротоаром пред капију. Довезла се бициклом. Наставља се мистерија о пазовачким бициклисткима.

2012.

Данас је 20. април 2016. године.

Стара Пазова, сремска словачка престоница. Касни сунчани и блистави послеподневни часови, сутон с медитеранским светлосним ефектима, оштре и дугачке сенке на асфалтној кори, која исијава топлином, велика дубинска прозирност. Дозивам на закључаној капији свеже црвено обојадисане куће број 152, дубоко у Чмеликовој (близу пруге), затим куцкам на прозор, па сам опет на капији... Има ли кога? Не одустајем лако, поучен искуством са закључаним (словачким) сремским капијама без звона; могуће да су укућани у стражњем дворишту, у башти или у кујници. Међутим, да ли је стара Сладокова уопште жива? Имала је осамдесет година, када сам с њом разговарао на клупи пред њеном кућом.

Изнад капије појављује се глава мале Милице, попела се на подзид ограде и посматра странца. Затим рече: „Позваћу маму.”

Капију откључава Данијела, унука Катарине Сладок, и носи дете у наручју; то је Никола, којег је у међувремену родила у браку са Ненадом Остојићем, Србином, Босанцем, који ће стићи кући десетак минута откако сам ушао у њихово двориште. Милица, бициклисткеница из моје приче, већ је прилично одрасла.

Катарина Сладок, бициклистичка звезда из моје репортаже *Мистерија о пазовачким бициклисткеницама*, сада је жена од осамдесет четири године.

Сећа се нашег разговора на клупи пред кућом, али причу у новинама није читала, нити њени знају да је објављена у *Дневнику*, па тако не знају ни да ми је била талична, већ, годину дана после објављивања у серијалу *Ујошреба живоиша*: добио сам за ту причу награду Националног савета словачке националне мањине у Србији „Ана Њемогова Коларова” за 2013. годину и додељена ми је на Словачким народним свечаностима у Бачком Петровцу. Бициклисткиња Катарина сада је тако слаба на ногама и у куковима да је једва изашла на двориште, само колико да је фотографишем. Данијела ју је на брзину обукла у сукње и повезала јој мараму. Изнела је столицу да Сладокова седне. На уличну клупу под дрветом, пред капијом, где смо се упознали септембра 2012, више не излази. „Далеко”, каже јунакиња моје приче. „Задишем се после неколико корака.”

*Катарина Сладок: „Клупа њред кућом ми је далеко. Задишем се њосле неколико корака.” (2016)
Фото: Жељко Марковић*

У повратку, близу родне куће чувеног партизана Јанка Чмелика, обојадисане у словачки плавом дезену, приближава ми се на гуменим точковима једна од мистериозних старопазовачких бициклисткиња у сукњама. Машем јој из аута да стане и тако се на улици упознајем са Аном Брадарић, домаћицом из Чмеликове.

„Ко је најстарија активна бициклисткиња у Пазови?” упитао сам жену, једру, насмејану и отреситу шездесетогодишњакињу.

„Најстарија? Мислите на Словакиње у сукњама?”

„Да!”

„Моја комшиница има седамдесет осам година и још вози бицикл”, рече Ана Брадарић и показа руком. „Тамо је њена кућа. А моја кућа је ова овде. Коју још да вам наведем? А, да! Стара Ана Вајћик, осамдесет пет година, све до пре неку година возила је бицикл у сукњама, сада је шлогирана. Па, ондааа... Ана, да, Ана, мислим да се презива Филипова, умрла је, а возила је бицикл са

осамдесет две године. Ни ја нисам баш у цвету младости, ал' добро се држим."

„Откуд та тајна веза измеђа Словакиња у сукњама и бицикла?“ упитао сам Брадарићеву (тих дана вратила се из Немачке, где јој живи син).

„Пре сто година бицикле су возили само мушкарци. Када су Словакиње из Старе Пазове почеле да возе бицикле, свет их је гледао као жене сумњивог морала; сматрало се да та справа није за жену, па су родитељи бранили ћеркама да возе бицикле. Ефекат је био супротан. Словакиње су тек онда за инат узјахале забрањене и оклеветане бицикле и од тада више не силаза са педала."

Тог момента сам се упитао да ли сам на путу да решим мистерију пазовачких бициклисткиња?

„Осим што сте бициклисткиња, чиме се још бавите?“ питао госпођу, док ми позира на бициклу испред плаве Чмеликове куће.

„Домаћица. Печем по наруџби торте, колаче, кифле и кифлице, штрудле и све остале ђаконије словачке!“ рече Ана Брадарић и тутну ми међу прсте подсетницу. „Ако чујете да некоме треба, ту сам, на услузи!"

Узјаха бицикл и продужи према својој кући.

*Ана Брадарић: „Пре сто година сматрало се да бицикл није за жене, па су родитељи бранили ћеркама да возе бицикле.“ (2016)
Фото: Жељко Марковић*

АНА ХАВРАН, БИЦИКЛИСТКИЊА

Жена пријатне спољашности, побелеле и густе косе у црној блузи с белим туфнама и с букетом малочас одрезаних пламтеће жутих цветова дугачке и јаке стабљике у мрежастој корпи чело волана старог социјалистичког двоточкаша са специфичном тежином, плови нечујно на пнеуматичима рукавцем једне од оних флегматичних, самодовољних уличица у дубоком геометријском залеђу терезијанског раскршћа главног словачког града на континенту Срему и, ништа не слутећи, закотрљана у пејзажу празне и скоро безвучне уличице на прилазима гробљу (гугучу гугутке), бициклом улази у магнетно поље мог репортерског седмог чула. Млакушно, спарно и замућено пре подне, рођено без сунца, оптерећено великим процентом влажности, шприцано од јутрос с нешто мало сладуњаве кишице – течност која је одмах изветрила са асфалтне коре – није отворило светлосне резевоаре (и неће тога дана), па се жути цветови изнад блатобрана предњег точка бицикла пресијавају као некаква електрична провокација у анемичној и сивкасто-зеленкастој сценографији глувонеме уличице. Госпођа Ана Хавран, рођ. Тиринда, жена је изразито грађанског изгледа и опхођења на старту седмог круга своје (старо)пазовачке биографије, пензионерка од пре двадесет једне године из Шафарикове улице, овенчана педесетогодишњом брачном каријером иза себе („Стева и ја недавно смо прославили јубилеј.“). Затекао сам је питањем.

„Молим? Како се зове цвеће, питате?“ – Госпођа са замисли с погледом на жута бића у корпи. – „О, драги Боже, како зову то цвеће, стао ми мозак. Имам у башти једно велико и старо стабло, јако лепо цвета! Видите како су крупни и интензивно жути цветови. А како се зове... О, Боже!“

„Чичока!“ добаци фоторепортер Слободан Шушњевић, без осврта, с дигиталном електроником на оку (фотографише светлост на небу) и релативизацијом у наставку реченице: „Мени личи на чичоку, али не држите ме за реч.“

„Чичока, да, да... тако некако... Чичока! Идем на гробље, супруг је отишао пешке, можда је већ тамо. А ово цвеће, ако вас занима...“

„Занима нас, како да не!“ узвратио сам госпођи бициклисткињи, пошто је већ била спремна да седне на сиц и продужи на гробље.

„...носим на свекров гроб.“

„На свекров гроб?“ ухватио сам се за госпођину реч у последњем моменту. Стопало је ставила на педалу и затегла ланац.

„Да, да. Свекар ми је био један диван човек”, рече госпођа Ана Хавран. „Умро је 23. јануара 1975, а родио се на данашњи дан. Звао се Штефан Хавран, добио је име по свом оцу Штефану, а мој супруг је име Штефан добио по свом деди Штефану. Није му се име баш свидело...”

„Није? – Па, зашто?”

„Па, није... Да вам кажем, господине, његов деда, први Штефан у супруговој породици, дружио се са нашим словачким попом Владимиром Хурбаном, одрасли су заједно. Кад су мог мужа донели у цркву на крштење, моја свекрва је хтела да јој се син зове Владимир. А каже попа: ’Е, не може... Не може! Деда му је био Штефан и треба да носи дедино име!’ Тако је и било. Тако да је мој муж Штефан Штефана Штефан! А ја га зовем Стева и други га тако зову. Некако није волео то своје име. ’Ајде, каже, да су му дали име Јанко, Михал, Паљо... А ово Штефан је мало... Видите, ми смо прекинули традицију и нашим синовима дали имена Доброслав и Мирослав. А из којих сте новина, опростите?”

„Дневник, Нови Сад.”

„Не читамо *Дневник*, жао ми је.”

„Читаће те”, обећао сам жени.

„Мој Стева чита *Полиџику* од дневних новина, а *Хлас људу*, наш словачки лист, то је обавезна литература у нашој кући, породична традиција, да тако кажем... Мој свекар Штефан је *Хлас људу* редовно узимао. Волео је те новине.”

„Рекао бих да с нарочитим пијететом говорите о свом свекру. Рођен је на данашњи дан, кажете.”

„Рођен је другог октобра... да, да... Па, да вам кажем, господине, супруг и ја не бисмо могли ни да замислимо да данас не изађемо на гробље. Стева је, кажем, већ тамо. Откако је свекар умро јануара 1975. године... колико ће то бити... тридесет, тридесет иииии...”

„Тридесет седам година!” добаци фоторепортер, окренут леђима (сликајући неки фрагмент улице).

„Да, хвала... Тридесет седам година, сваког двадесет трећег јануара, одлазимо на његов гроб, мој муж сматра да тако треба... Он је свог оца много, много волео. И то је ретко да се нађе, знате. Ретко. Много га је поштовао. И једне зиме, сећам се, нападао снег до појаса, мећава двадесет трећег јануара у Старој Пазови, а мој муж каже: ’Одо ја оцу на гроб... Идем таман да ме на гробљу затрпа до носа!’ И отишао је по кијамету на гробље. Ја нисам.”

„А ваша свекрва? Шта је с њом?”

„И она је умрла.”

„Где је сахрањена?”

„Па, поред мужа, где ће другде... Алжбета, тако се звала, али то име Словаци скраћују, па смо је звали Ержа. И, да вам кажем, господине, моја свекрва била је паметна жена, јача од свог мужа... Јача! Ауторитет у њиховој кући! И уопште су Словакиње – бар ове наше старопазовачке – некако јаче, доминантније од тих наших мушкараца, који као да у браку увек траже неку заштиту... Пошто мени, знате, одговарају људи јаче енергије, каријеристи, људи који гурају напред, људи који имају амбиције, пробојни су... Ја у шали кажем тим нашим мушкарцима: Живите вековима са Србима, одрасли сте са Србима, па како од њих нисте примили ту њихову енергију, пробојност... Па, да! И, кад смо код Срба, не знам шта сте, нећу да вам подилазим, али Стеви и мени су Срби овде у Пазови једини прави пријатељи. Одлазимо на њихове славе. И ово је важно да чујете. Кад је мој муж био у болници, Срби Рилакови су ме позвали: 'Ана, ако треба помоћ, ту смо, зови...' То су прави пријатељи! И, кажем, моја свекрва Ержа била је јака жена, али мој супруг је више волео оца. Обожавао је оца, мајку није. И кад смо на њиховом гробу, Стева стоји наспрам оца, и увек за њега има лепу реч, ја стојим наспрам свекрве. Ћутим. Ја му некад у шали као приговорим: Па, Стево, није твој отац био најидеалнији... А он: 'За мене јесте најидеалнији. Никада се њега нисам стидео...' Он увек са толико много љубави и поноса говори о свом оцу..."

„Како објашњавате такав однос? Спреман сам да с вама одемо на гробље и саслушамо вашег супруга?"

„Није потребно, а није ни моменат. Верујте, од Стеве бисте чули исто што чујете од мене. 'У судбоносним моментима' каже, 'отац ми је био подршка. Дао ми је снаге да завршим факултет, саветовао ме да не клонем...' То мој муж стално понавља као мантру, и ако га питате о оцу Штефану, рећи ће вам да је отац за њега био и увек ће то бити, идеал. Отац је за мог супруга Бог."

„У каквом светлу се сећате свекра Штефана?"

Ана Хавран рођ. Тиринга: „Не моју да замислим живој без дицикла!“

Фојто: Слободан Шушњевић

„У најлепшем светлу. Памтим га десетак година, пошто је умро прерано. Свекрва је ишла у цркву, а он је остајао кући. Био је јако пажљив према мени. Кад кувам ручак, ољушти кромпир, шаргарепу, лук, донесе и припреми већ шта нам треба. Увек је био спреман да помогне и у ствари је био добар и вредан, тих и одговоран породични човек. Али, као скоро сви словачки мушкарци, па рекла сам већ шта о њима мислим, ни свекар није имао ту пробојну снагу.”

Поставих тезу у питању које се истовремено наметнуло и за одговор.

„Или је Штефанова снага била управо у том тихом продирању кроз живот и у том привиду одсуства животне снаге?”

„Можда сте у праву. Стева каже да му је отац давао снагу. Једном, кад је пао на испиту, страшно се разочарао у себе, спопала га је малодушност и размишљао је да прекине студије биологије. Отац га је посаветовао и вратио му вољу: ’Сине, немој да клонеш, настави студије...’ И зато је Стева оца јако ценио. Мој муж је био гимназијски професор биологије, па директор словачке основне школе.”

„А шта је ваш свекар био по струци?” упитао сам Хавранову.

„Физички радник. Био је запослен у трговачком предузећу *Центро-Срем*. Имао је изузетно леп рукопис, редак дар од Бога. Прочуо се у Старој Пазови по том рукопису. Некада су се уговори и други званични папири писали руком, па су адвокати позивали мог свекра, тада младог човека, да својим елегантним прелепим рукописом, како се то већ каже, стави ’шлаг на торту’. На жалост, мајка је била против тога да се син школује. Није хтела господина у кући. Он није имао снаге да изађе из њене сенке, да уради по своме и да развије и капитализује дар који му је Бог дао. Тако је мој свекар, и поред великог талента, остао физички радник. А пошто није знао да се гура кроз живот, пошто није био каријериста, живео је како је живео... И умро је, бар, чисте савести, поштен и скроман, умро је као човек. Чист као суза.”

„Умро је прерано, кажете?”

„Да. Шлог га је ударио”, рече госпођа Хавран. „Шлог му је одузео смисао живота. Било ми га је жао; седео је и зуррио у празно, више није могао да ради, а то га је и убило. Да, да. Он без рада није могао! Од шлога се разболео, али од шлога није умро. Умро је од туге. Сломил га је туга.”

„А ваши родитељи? Ко су они и где су сахрањени?”

„Сахрањени су на истом овом гробљу. Мајка Зузана, отац Миша Тиринда. Ја сам из сељачке породице, а Штефан је из радничке. И кад изговорим своје девојачко презиме Тиринда... кажу, па ви сте Мађари! А, ко ће то тачно утврдити... И, да вам искрено кажем, господине, ја према мојима имам другу врсту

односа и не уздижем тако своје родитеље, као што нисам посебно везана ни за Стару Пазову. Стева је, напротив, локал патриота, и то онај до даске. Могао је да као професор биологије добије посао у Фочи... Фоча? Сачувај Боже... Није му падало на памет да оде у Босну! Његов је Срем и тачка!”

„Како вас служи бицикл?” упитао сам на крају госпођу Ану Хавран, старопазовачку бициклисткињу.

Жена се насмеја и пређе погледом преко двочкаша.

„А, па ја не могу да замислим живот без бицикла! Овај је произведен још у Вогошћи, видите, све је метал. Нигде пластике као ови данашњи. Само је префарбан. Изузетно је јак и удобан за вожњу. По целој Пазови крећем се на бициклу. И у куповину. И на гробље. И у цркву. Сад сам мало кренула у цркву више ради дружења, да се сретнем са пријатељима, родбином. И после операције дебелог црева, прво што сам питала... Докторе, хоћу ли ја моћи да возим бицикл? Ове године оперисала сам јетру. Здравље ми је нарушено, али, као што видите, бицикл и даље возим. Мало се умарам, али то су године. И, сад, да вам кажем, овај бицикл је тридесет година био на тавану, да! Ја сам од седамдесет друге возила ауто, па су биле у моди оне понике, а откад сам отишла у пензију и престала да возим ауто, скинем ја са тавана мој стари бицикли. Мој муж Стева, кад смо се узели 1961. године, поклонио ми је овај бицикл као свадбени дар. Откако сам га скинула са тавана, више не силазим са њега.”

Ана Хавран покрену бицикл са специфичном тежином и с буктињом жутог цвећа на волану, махну и продужи на гробље.

2012.

Данас је 20. април 2016. године.

У Шафариковој улици распитујем се за кућу Ане Хавран. То је улица словачки уредна и дисциплинована, ошишаних травњака између кућа и пута, препуна зеленила, тиха и светла; улица која је толико далеко од буке и беса градског зверињака у којем живим у центру Новог Сада, да се неко време шетам тротоаром поред прозора, одмарам и очи и душу, уживам у призорима реда и чистоће, пре него што, ненајављен и на принципима моје *Теорије слуцајној њролазника*, изненадим јунакињу моје приче.

Жена се појављује на прозору и не може да верује да сам то ја; пустио сам косу, а и чини јој се да сам остарио. Мало ме је замислила.

Разговарамо за столом на отвореној веранди, где породица изјутра пије кафу (читају, медитирају), пред нама је бујно баштенско зеленило, осветљено оштрим залазећим сунцем, исечак раја у зидовима. Госпођа Ана живи у

старој родитељској кући свог супруга Штефана Хаврана, а у новој кући, у истом дворишту, тик поред старе, живи њихов син Мирослав са својом породицом; други син Доброслав живи у кући у близини. Ана је донела фасциклу са неколико важних документа: лист *Хлас људу* са умрлицом свог супруга, страница недељног *Дневника* са мојом репортажом *Ана Хавран, бициклистичкиња*. Када се текст појавио у новинама назвала ме је одмах телефоном и захвалила се, одушевљена причом, насталом у пролазу. Назвали су ме и њихови породични пријатељи Рилакови, и они су ме наградили похвалама. Према томе, долазим на сигуран терен, али не знам шта ћу затећи. У томе и јесте смисао оваквих ненајављених репортерских посета.

„Стева је умро, а толико је волео живот... Више од мене је волео да живи!” уздише Ана Хавран. „Знао је да ужива у малим стварима, а срећни су људи који имају тај доживљај и осећај свакодневног живота.”

„Шта је узрок смрти?” питам пазовачку бициклистичкињу.

„Инфаркт. Освануло је прелепо јутро, 20. новембар 2014. А када осване такав један дан, мене целу озари нека унутрашња светлост и довољно ми је неколико минута 'медитације', психолошке припреме, па да ми цео дан буде леп. То су посебна ментална стања, која су вама сугурно позната. То ми је, ваљда, дао Бог и то је, ваљда, срећа у животу. Стева се тога дана посветио унуцима и био је срећан што је са њима. Ништа није наговештавало трагедију. Предвече је отишао по бурек, јели смо за овим столом око осамнаесет часова. Седео је ту где ви седите. Касније га угледам на дворишту са пумпицом у устима, боловао је од астме. – Стево, реко, је л' тебе гуши? – Каже: 'Па да, није ми добро...' – Реко, да зовем Мирослава да те пребаци у хитну? – Одговара: 'Нећеш стићи.' Нисам тог момента овим његовим речима придала важност. Знао је да умире, знао је да је то крај. Помогла сам му да седне на кревет. Позвали смо хитну помоћ. Пре него што ће доћи, а дошли су за неколико минута, Стева ме је погледао и изговорио: 'Ана, ко ће с тобом сутра код васкуларног хирурга у Земун?' Имала сам заказан преглед за сутрашњи дан. То су му биле последње речи. Када је у собу улетела докторка, и почела да га скида, још је седео и уздицао. – 'Јао', каже докторка, 'па ви сте мокри...' И како га је положила на кревет, најпре су применили вештачко дисање. И одмах са њим у возило. Успаничени, питамо да појемо за њима? Каже докторица: 'Нема потребе...' Стрепила сам да је то крај и био је крај. Стеван је тог лета имао један мали инфаркт. И мене је прокочило. Деца су била на мору, обоје смо били скоро потпуно немоћни. Тада је на сцену ступила комшиница Катарина Фабри, жена млађа од нас, с којом се до тада нисмо дружили. Није било дана да нас Катка кроз прозор не упита како смо и да ли нам нешто треба? Тако је лепо имати добре људе око

себе. И Штефан, мој супруг, био је добар човек. Чујем, свађају се неки у браку, ваде једни другима очи. Нас двоје се никада нисмо посвађали. Ни-ка-да!"

„Шта је са вашим *свадбеним* бициклом?"

„Возим га још увек”, рече Ана Хавран.

Замолио сам је да ми позира са бициклом и жена је са радошћу прихватила. Љуби ме на капији.

„Стварно сте ме пријатно изненадили посетом. Ово је диван дан. Јако сам узбуђена. Када уђем у кућу, морам да попујем бромазепам”, рече Ана Хавран, махну са капије и нестале у ретровизору.

Данас је 29. јул 2019. године.

Госпођа Ана Хавран, бициклисткиња из Старе Пазове, јунакиња моје новинске приче, умрла је у болници 16. јула 2018. године.

„Мама се угушила у води која јој се накупила у плућима”, рекао ми је њен син Мирослав. „Тог понедељка мама је преминула у болници услед едема плућа.”

„Последица ослабљеног срца?” упитао сам.

„Не, не... Сумњали смо на срце, али течност у плућима се подигла као последица њене основне болести од које се годинама лечила. Усталом, причала вам је: оперисала је карцином дебелог црева, повратила се у нормалан живот, а онда се метастаза јавила на јетри; оперисала је и јетру, баш некако у време када сте се ви упознали са њом, и стање јој се стабилизовало. Возила је бицикл. Писали сте о томе у новинама. Мама је била ведрога духа, увек пуна живота и оптимизма, и болест је није сломила; веровали смо да је прошло најгоре. На жалост, новембра 2014. године, умро је тата, изненада, и његова смрт јако је потресла маму. Болест је држала под контролом, али стално се жалила да се умара и да отежано дише; дешавало се да се бори за ваздух. Сумњали су на астму. Прошле године, марта месеца, била је на контроли код онколога, преглед није указао на ништа драматично и лекар је заказао следећу контролу за годину дана. Међутим, стање јој се погоршало, жалила се на гушење, па смо се обратили нашем рођаку доктору, који је маму упутио да сними плућа. Када смо снимак однели специјалисти, његов израз лица све нам је показао. Вода накупљена у плућима. Хитно у болницу, тамо су је задржали. Био је петак, извукли су јој воду из плућа, и одмах се осетила боље. На жалост, течност се током викенда поново подигла у плућима, и мама се у понедељак угушила у води; умрла је пре него што су стигли да примене пункцију.”

Рекао сам Мирославу Хаврану да сам са његовом мајком разговарао априла 2016. године на тераси њихове куће; био је одсутан тога дана, али причала му је да сам је посетио. „Мама је било драго што сте дошли и данима је о томе причала”, рекао ми је. У њеној документацији, убрзо пошто су је сахранили, пронашао је моју репортажу о Ани Хавран. „Познат ми је тај текст, сећам се када је донела новине, читала нам је неке делове... Била је презадовољна! Али, после њене смрти, први пут сам прочитао целу репортажу из *Дневника*. Дирнули сте ме, господине.”

Истог дана назвао сам телефоном Душанку и Радосава Рилака, пријатеље Хавранових, имају 82 године.

„После Анине смрти, Рајко и ја осећамо празнину”, рекла ми је Душка; радиле су заједно у старопазовачком ПИК-у *Найрегак*. „Ми смо Срби, супруг је из Блаца, код Прокупља, а моји су Херцеговци, пореклом из Билеће; колониистичко дете, одрасла сам у Сечњу код Зрењанина. Ја сам у Старој Пазови од 1959, а супруг од 1963. године. Обоје смо агрономи, струка нас је и довела у Срем. Имамо два сина, Звездана, такође агронома, запослен је у ДДОР-у у Новом Саду, и Владана, пилота хеликоптера у МУП-у. Хавранови су долазили код нас на славе, а ми код њих на имендане. Ана је једне недеље дошла код нас бициклом сва озарена, сијала је од узбуђења, и пред нас на столу раширила новине, купила их је за нас... ’Читајте!’ каже. Прочитали смо репортажу, чувамо и данас новине са вашим текстом. Јако нам је жао Ане, умрла је изненада. Нема више ни Штефана. Све се у моменту промени. Рајко и ја смо у дубоким годинама; супруг има стотину болести. А око нас умиру млади људи. Данас смо баш чули да је у Новој Пазови умро младић у четрдесет петој години. Инфаркт. И његов отац умро је од инфаркта у четрдесет петој години. Таква подударност не може да буде случајна.”

„Видимо се следеће године, када изађе књига”, рекао сам Рилаковима.

„Ако будемо живи”, узвратила је Душанка.

*Ана Хавран ирилично последњеј сусрећи са аутором књије 2016. године.
Фото: Жељко Марковић*

ОКТОБАРСКИ СУСРЕТИ У УЛИЦИ ГУГУТКИ

Сремска словачка престоница, пре неки дан. Под облацима ровитог, кишног неба, без кише, размазаног изнад Старе Пазове као масноћа на стаклу, затечен на часак у раскораку куда даље – лево или десно – на ћошку глувонемих приземних улица словачког имена и презимена: Браће Барнак (улица из које пешке *долазимо*) и Јана Колара (улица у коју *залазимо*), запитан под кишобраном женске липе испред забата остареле куће, капија бр. 63, подвучене прецизном плавичастом цоклом, изненада тамо однегде право преко црепова и димњака, где се црне зимзелене копљасте вертикале, чујем гугутке. Турски голубови. Гугучу. И гугучу. И гугучу. Цитирам науку: „*Streptopelia decaocto...* Гугутка. Кумрија. Гласа се трослоговним гугутањем с нагласком на другом слогу.” Гласају се и врапци, али ја чујем гугутке. Улица гугутки, улица Јана Колара, предратна Гробљанска улица, староседелачки кварт словачке престонице Старе Пазове; улица мирна и добра као стара крава, обрасла је с обе стране тротоара од цигле и бетона разноврсним дрвеним бићима: липама, ора(с) има (изговара се са: *j*), црногорицом, сребрним и обичним јелкама, брезама, трешњама и шљивама, белим и црним боровима, јапанским багремом (једно дрво), зимзеленом живицом и јесењим ружама месечаркама. Дебели окречен орах поред танке брезе и у ораховим рашљама смрт, под видом мачке, вреба врапце.

Фрагменти стогодишњег тротоара од цигле, препечене, тврде, изобличене цигле и парчади од цигле, артефакти из времена када је коловоз Гробљанске улице био земљани (са подразумевајућим последицама такве подлоге), опстали су још увек испод неких прозора, па је тротоар од цигала и испред куће поред које стојим. То је цигла која због препечености и оштећења није могла у зидове, па је послужила за тротоар у првој улици Старе Пазове која је половином шездесетих добила асфалтну кору. Цигле су утиснуте у земљу, па под утицајем јачих киша, шприцају и угибају се под ногама.

Отварам капију бр. 63. Предње двориште ове куће на ћошку, куће *на дразду* од цигле и черпића, рођене 1913. године (урезано на забату), обезбеђено металном капијом између два зидана стуба пресвучена браонском фарбом – тако да је с улице садржај дворишта недоступан очима – заогрнуто је крошњом (као с тешким балдахиним) оријашког ораха у центру дворишне сценографије с пахуљичастим цвећем у саксијама на прозорима и поред зидова,

услед чега је омалено двориште, брижно и дирљиво уређено и естетизовано, добило нешто од оних меланхоличних старинских временских капсула које гуше као грудобоља.

Жена у црној тачкастој хаљини излази из предсобља с упитником и збуњеношћу у зеницама, затечена овом ненајављеном преподневном посетом, беле косе развејане око ушију и слепочница, затегнуте изнад чела и скупљене одостраг у малу пунђу, очију застакљених великим округлим наочарима дебљих оквира с диоптријом *за далеко* и мањим наочарима у шаци *за близу*; зове се Радмила Поп, пензионисана радница старопазовачког социјалистичког брэнда *Лифама* и супруга рачуновође Златка Попа, Словака, такође припадника *Лифамовој* пензионерског братства. Жена са класичном старопазовачком мешаном биографијом из времена „када се није гледало ко је шта” (отац Светозар Србин, мати Мара Словакиња) и мати њиховог сина Ладислава. Супруг и она *ову* кућу купили су пре двадесет година,

*Радмила Поп: „Некад се није
гледало ко је шта.”*

Фото: Слободан Шушњевевић

да би своју кућу у Јована Поповића улици, у којој су до тада живели ови „рођени Старопазовчани”, оставили синовљевој породици. Жена од које покушавам да сазнам понешто о улици Јана Колара, каже ми да би о томе можда више знао да исприча њен муж, али Златко, премда је на ногама, готово да више не излази из куће, а и није му до разговора, заправо није му ни до чега...

„Не излази из куће? – Зашто?”

„Болестан је”, уздахну жена. „Тешко дише већ одавно, гуши га ово прелазно време, а пушач је од малена. Попушио је вагон цигарета.”

„Пуши ли и даље?” упита фоторепортер Слободан Шушњевевић нишанећи у црно-белу мачку шћућурену о рашљама дебелог ораха.

„Таман посла да остави цигарете”, рече жена и одмахну руком. „Кашље и пуши, свестан је да му шкоди и не оставља дуван.”

Крећемо се улицом према ћошку Радичевићеве и успут запажам да куће у улици Јана Колара углавном нису ни старе ни „гробљанске”, него напротив,

претежно су нове и ведре с уредним двориштима. Јарослав Нађ, грађанин који вољом Доброг анђела приче излази на сцену улице из капије бр. 13, и готово да се судара с фоторепортером у акцији на тротоару од цигле, истог момента, пришавши и заинтересовано погледавши у његово дигитално оруђе – управо као да су наишли људи које познаје – први откопчава футролу и потеже на- смејану и духовиту реч: „Опа! Справа до јаја, а! Чим видим ово црвено, све ми јасно... Ја сам прво имао 10 Д, онда сам имао 20 Д, сада имам дигиталац 400 Д... Пре сам имао Олимпус 2 Н, сачувао сам га за успомену, па сам онда имао стари Канон... Која му беше ознака? Ааааа...”

„АЕ?”, пита фоторепортер.

„АЕ! Тачно! Ко ме ја причам, па ти си професионалац. Ја сам аматер. Био сам возач у Ласџи, догодине ћу пензију, ако Бог да. Фотографишем за своју душу. Људи моји, што ја волим те дигиталце, све ти је намештено, ништа не кошта, само шкљоцај, шкљоцај, шкљоцај... Уживанција. Некад је био филм, компликовано за нас аматере, а и скупо. Дигиталац ме је препородио. Пре месец ипо дана бербили смо виноград на Фрушкој гори, тамо имам земљу, испуцао сам дигиталцем најмање двесто снимка. Имао сам школског друга, неког Васу Блажића из Инђије, тај је стално носио са собом фотоапарат и шкљоцао, шкљоцао... Е, сад, да ли ме је Васа заразио фотографијом? Могуће. Имао сам и раније фотоапарате, али нешто ми није ишло. Неће па неће. Онда једном приликом наручим справу из Шведске, платио двесто марака, сећам се. У почетку нисам ни знао какву сам добру ствар пазарио. А кад ми је кренуло са том шведском справом, па почео мало и да зарађујем од фотографије, па ме директор звао да сликам за фирму, па сликај овога, па сликај онога... Осладило ми се и купио објектив, осамсто марака га платио... Савршенство!”

Улицом наилази фотографија. Стара Словакиња у архаичној униформи за свакодневне градске изласке (једна од две жене у ношњи које ће бициклима

*Јарослав Нађ: „Био сам возач у Ласџи, догодине ћу пензију, ако Бог да.”
Фото: Слободан Шушњевећ*

проћи Гробљанским шором поред нас), дизајнирана као шарена средњовековна лутка, очигледно на повратку из срца града, гура ивицом асфалтне коре понику с две пуне платнене торбе окачене о рогове волана и једном торбом учвршћеном на сицу. То је жена нижег раста, оптимистичке, штавише виталне појаве, брзог и стабилног корака у зеленим панђушкама с црвеним камашнама и у плетеним чарапама; жена с јасним и једноставним циљем на пропутовању кроз Гробљанску од тачке „А” до тачке „Б”, опремљена у светлоплавом и светлобраонском тоналитету своје слојевите ношње с фамозном широком сукњом и жипонима, опасана плавом везеном кецељом, с тамноплавим прслуком преко кошуље кратких рукава оперважених чипком и браонском троугластом марамом на глави.

Погледао сам у правцу Словакиње. „Ово је старопазовачки стил?”

„Да”, потврди Нађ и бициклисткињу испрати погледом. „Тај стил облачења су словачке жене створиле овде у Старој Пазови, битно се разликује од ношње у Бачком Петровцу, на пример. То је само наше, старопазовачко! Имам ту једну познаницу, сад пре неки дан сам јој фотографисао слике, Ана Мајорски се зове. Упамтите то име: Ана Мајорски! Она слика словачке народне ношње. Да само видите како је то добро! То њено није наива, није у смислу овога што сликају у Ковачици, Мајорска је усавршила наш старопазовачки стил. Долазио је један из Новог Сада и кад је видео шта Мајорска ствара, одушевио се човек: ’Па, ово је сјајно!’ Мајорска, што је интересантно, никада пре није сликала.”

„Није? Шта каже, како је просликала?”

Словакиња се враћа из града
улицом Јана Колара.
Фото: Слободан Шушњевић

„Запатила је синдром страха, последица НАТО бомбардовања. Излечила се сликањем, препородила се. Тако се и ја лечим дигиталцем, шкљоцам, шкљоцам, шкљоцам... Милина једна!”

Па смо се мало очешали и о историју...

„Вас Словаке је, овде, колико ми је познато из сремске историје, колони-зирала Марија Терезија”, рекао сам Нађу и отворио ново поље разговора.

„Да, да. Марија Терезија нас је населила... И то се није десило у једном цугу! Путовали смо од Словачке до Срема можда и сто година. Трагали смо за добром земљом, задржали се или заувек остали Мађарској, а Мађари су некада били загуњени, па су Словаци мењали презимена да их не дирају. Тако сам ја Нађ, а то је на мађарском ’велики’. Комшија се презива Киш, он је ’мали.’”

„Како сте се уклопили са овдашњим Србима?”

„Добро. Добро смо се са Србима уклопили... А били смо добри и са Немцима из Нове Пазове, док их је тамо било. Јадни људи, надрљали због Хитлера.”

„Додуше, неки су били *јадни* својом кривицом. Садили су тикве са кукастим ђаволом, па су им се о главу обиле, сложиће се!”

„Слажем се, наравно”, рече Нађ, „али већина их је ни крива ни дужна. Ја, бар, тако сматрам. Сад су баш били неки Немци, пореклом одавде, и рекли овима што живе у њиховој кући да су дошли да виде крушку у авлији. Кад су видели да је крушка и дан-данас тамо, заплакали су од среће.

Гугучу гугутке.

„Одакле се чују гугутке?” упитао сам Нађа.

„Чују се са гробља. Тамо је гробље. Јана Колара се некада звала Гробљанска улица, а ми је зовемо *Булевар ојружених*... Црни хумор! А зашто питате за гугутке? Гугутке ко гугутке.”

Гугутке, гробљанске птице; птице септембарске и октобарске еротичне михољске светлости; птице тмурних и кишних јесењих симфонија, равничарских сумаглица и слана; птице јелки, сребрних јелки, и шимшира на киши; птице рузмарина и ситног гробљанског цвећа с горким мирисом (као с колоњском водом или камфором у ноздрвама); птице које изазивају у мени меланхоличне представе и асоцијативне конекције због свог мутног, сонорног, ритмичног звука, али не и само због тог звука. Своје прве контакте са гугуткама и њиховим трослоговним гугутањем (с нагласком на другом слогу), везујем са једном стогодишњом и зимзеленом врдничком улицом и њеним *іосіодским* кућама у једном реду, покривеним етернитом, оперваженим шимшировим живицама и пирамидалним четинарским вертикалама, које је ма(ћ)арско (изговара се са: *ц*) Министарство финансија у Будимпешти, власник

рудника угља почетком прошлог века, сазидало за рудничку елиту, господина директора рудника, инжењере и чиновнике, због којих је улица спонтано добила два надимка: *Чиновнички ред* и *Госпогски ред*. И сећам се разветно, док смо се ми – егзотична рударска деца са Нове колоније – играли на шинама и праговима, то јест на пружном насипу паралелно с редом господских кућа, очекујући воз или шинобус из Руме или одозго са рудничке железничке станице, стално су се из зимзелених вертикала и шимширових геометријских фигура *Госпогскої реда* чуле гугутке, само у тој улици и нигде више. Па и данас, кад год прошетам тим крајем Врдника, чујем гугутке, чак и онда када их тамо нема.

2012.

РЕПОРТАЖА ОД НИЧЕГА

Стари добри и мени тако драги репортери старе госпође Европе, реалисти, натуралисти и формалисти руско-француске школе (Тургењев, Зола), страсници и фанатици књижевности и папирнати зависници од физичких *видљивих* елемената, појава и феномена, зависници од антрополошког (опис лица), географског (опис пејзажа) и метеоролошког детаљисања (опис кише, снега, итд.), успевали су да натенане, систематично, хируршким резovima, и с фотографском, па богами и порнографском прецизношћу, расклопе нечије лице до ћелије, или психу до дна подсвести, или да расклопе неки пејзаж до честице, до поленовог праха, тако да се и данас у њиховим укориченим репортажама осећа дисање природе и човека, пулсирање њихове плазме у крвотоку старих реченица. Млади, пак, тигрови, вукови, лисице и хијене такозваног *америчкој* репортерског новинарства, брзог, питког и црно-белог писања, подсмевали су се старим европским мајсторима репортаже, њиховој тромости, опширности и њиховом детаљисању, и приписивали им и то да, када неки писац нема шта да каже, попут Балзака, нпр., а парцелу нечим треба попунити, онда прибегне заморном опису нечијег лица, пејзажа, неба, кише... Па, шта!

Кад год ми се смучи или, поштеније речено, кад год ми се згади то, назовимо га, утробно, дневно и политичко, брзо и безобзирно новинарство, и уопште сво то болесно електронско убрзање, које ваљда једном мора да успори, сетим се са страхопоштовањем тих старих спорих репортера. И излази ми пред очи један сремски фрагмент из оних добри спорих времена – сада већ од пре готово четрдесет година – када сам по врућини (немајући паметнијег посла) јахао бицикл чаробном долином реке Кудош, запеклим и прашњавим пољским путем између мог Врдника и лепе Руме, поливан сенкама дебелих дудова и ораха и, млад и луд, верглао педале као манијак и, притом – колико да се зна ко је бржи! – прстигао ритавог шеширцију који је, сећам се, и не осврнувши се, дремао и дрмусао главом на шкрипавим шинским колима, док су његова два угојена снежна подолска вола, подизала копите са запекле земље као да их извлаче из живог бетона. Признајем, сањам ту спорост. И можда под утицајем својих руско-француских репортерских узора, али и својих раних бицикличких радова, кад год се нађем у неком месту у Срему, и док главињам шоровима, подсвесно (или свесно, ко ће то са сигурношћу знати)

призивам дудове и орахе. И оног ритавог дремљивог шеширцију са дебелим воловима. И волим да пишем репортаже од ничега!

Теоријски, отприлике то значи следеће. Репортажа од ничега, или репортажа *без њовода*, написана на принципима моје *Теорије случајној њролазника*, за разлику од уобичајене репортаже од нечега, односно репортаже *с њоводом*, полази од становишта да је повод за писање сам живот (свакодневица) или човек сам по себи. Истовремено, репортажа или новинска прича од ничега бави се и сама собом, демистификацијом жанра и аутора, и у њој учествује и писац, тако што и сам ствара, контролише и провоцира причу на терену и касније на свом компјутеру, а за разлику од репортаже од нечега, уобичајене новинске репортаже с поводом, која се једнодимензионално бави само догађајем. У сремској пракси то дише овако...

ПРВИ ПРИМЕР. Главно старопазовачко раскршће на коридору Нови Сад–Београд, заливено свежом и дебелим асфалтном кором с још плавичасто-љубичастом фарбом битуменске кошуљице и с блиставо белим зебрама нацртаним на четири ћошка, обележно је робусном вертикалом евангелистичког небеског представништва словачке цркве окречене у бело-жутом дезену, као и зградама на ћошковима с почетка века, украшеним звонастим израштајима на крововима покривеним етернитом. Под условом да, докотрљавши се одозго из правца Инђије и Фрушке горе, ваш точак на семафору савије лево – управо сте ушли у Светосавску, и кроз њу, ако вам је воља, изволите у Бановце; ако, пак, на раскршћу заломите десно – управо сте ушли у Ћирила и Методија, и кроз ову улицу (ако нећете на железничку станицу) изволите у Голубинце. Овога пута репортерски третирам десно крило раскршћа, скитам бетонском крпаром тротоара поред прозора и испод крошњи у раном октобарском стадијуму вејања и оксидирања лишћа, и преда мном је у замућеној и изобличеној, штавише, очућеној перспективи тихог шмрљавог кишног дана без кише, попут фотографије пресвучне плавичастом сепијом, булеварски широк шор приземних кућа, кућица и кућерди, што старих, што младих, што угланцаних, а што забатаљених, уосталом као и другде.

Како исцедити репортажу из суве дреновине улице Ћирила и Методија? Тако што ће и сама репортажа постати субјект репортаже.

Пошто је ноћ била ветровита, с неколико куглица кише – па и сада, док форсирамо ћириличну улицу, заталасају се крошње изнад тротоара – тако су са стабала опали ораси, пљусак ораха у трави и каналима испод стабала. И тако се ту и тамо срећемо са мушким и женским људима који купе или отресају орахе

испред својих или туђих капија. Некада су дуж булеvara Ђирила и Методија, али у другим улицама Старе Пазове, расли дудови, које је још стара Терезија декретом засадила.

„Дудови у Пазови? Наравно да се сећам дудова”, каже ми стари Мишо Маћерак, Словак, *Лифамов* електричар у пензији. „Па, купиш, купиш дудиње из прашине, а никад их покупити! Дудови су били засађени са обе стране улице, а посекли су их због губара... напали их губари...”

„Због губара? – Мислите?”

„Па, тако се прича... Пекла се дудовача. Цео Доњи Срем је ждерао дудовачу. То је била брља од ракије.”

И шта још видимо у улици Ђирила и Методија? Видимо учесника у саобраћају који управо намерава да пређе улицу. Човек сувоњаве грађе, власник оближње куће свеже обојадисане жуто-браонске фасаде с црвеним кровом од бибер црепа, једне од оних лицидарских, негованих, добро држећих старинских кућа, испоставиће се духовит и разговорљив распуштено обдарен црном косом на оштри раздељак, танко застакљених живахних очију, наглашене гестикације рукама које му непрекидно – док размењујемо речи с погледом на његову фасаду – лепршају у ваздуху и око мог диктафона, упозорава ме да не воли публицитет, и зато ми, извињавајући се на улици и притом не прекидајући разговор (за новине), ускраћује задовољство да му откријем идентитет и овом сусрету додам димензију уверљивости. Случајни пролазник открива

*Једна од „мистириозних” старијазовачких бициклисткиња.
Фото: Слободан Шушњевић*

да је слободњак од пре десетак година, када су супруга и он поништили брачни уговор, упире руком преко улице и каже да је лево његова кућа, а десно, кућа приљубљена уз његову, ојачарска задруга.

„Дудови су били огромни, поред њих су ишли земљани путеви и то са обе стране улице, њима су ишла шинска кола, а овај асфалтни пут, од станице до раскршћа, био је направљен од камендуски све тамо од шездесете... И онда су повадили камендуске, поваљали туцаник и одозго ставили коцку. И све то на брзака... Питајте зашто. Зато што је Тито требало да дође у Пазову!”

„Па, је л’ дошао?”

„Није. Променили су план у протоколу. Тито је остао у Београду. Дошли су његови гости Владислав Гомулка и Јозеф Циренкијевич!”

„Откуд то да се сећате њихових имена?”

„Немам појма. И мени је необјашњиво. Ја тешко памтим имена, а њихова имена сам упамтио. Гомулка и Циренкијевич!”

ДРУГИ ПРИМЕР. Трг иза леђа зграде општине. Старопазовачки излог до-садног и хладног геометризма, с идејом која је, изгледа, премда сигурно није тако, била сврха самој себи. Како из суве дренажине овог трга исцедити репортажу? На исти начин. Дакле, шта ту видимо? Скоцкан између бело-сивих ковчега и стакленика пословних и стамбених зграда, поплочан дијагонално сложеним округлим голубије сивим бехатонским плочама с ефектом рибељне крљушти, оживљен и естетизован у средишњем делу поплочане фактуре црвенкастим праволинијским штрафтама и коцкама, опремљен је уобичајеним елементима и, да кажемо, артефактима сваког другог трга у најширем значењу тог градског појма: клупе у комбинацији гвоздених ногу с дашчаним овалним седалним површинама, велике заобљене црвенкасте саксије као анфоре испуњене земљом и жбунастом флором, мале бетонске посуде за смеће и дрворед светиљки са по три беле кугле на лозастим петељкама гвозденог црно офарбаног електричног стабла. Грудни кош и срце трга, срце мртво као камен, празна тепсија, безлична и, да тај израз није тако потрошен и модеран, рекао бих: отуђена хоризонтала засађена канделабрима, озелењена је пригодним танким младицама у жичаним заштитним маскама уз објекте по дубоким рубним линијама трга. Летос, када сам у свој репортерски дневник утефтерио први долазак на овај трг, трг на који сам бануо тог ужареног ненормалног дана око дванаест (и не знајући да иза зграде општине постоји трг), тек, неколико шарених сунцобрана у застрашујуће празним баштама, међу мртвим или полумртвим столовима и столицама два или три кафеа, беше све, да, беше све што ме је подсећало на дисање и радости градског живота, док сам килавим кораком,

скуван и овлажен, пролазио поплочаном градском ледином. Врућина, или, можда је примереније рећи, сунчева мећава, која је тог дана – најврелијег дана најврелијег лета – све што дише сатерала у хладовину, осим једног уврнутог репортерског експериментатора, страсника и, лако је могуће, будале, коме је баш та најављена ломача послужила да у Старој Пазови испитује могућности и, зашто не рећи, више стадијуме репортаже, претворила је тај трг у метафору апокалиптичне урбане пустоши.

*Врућина је усијала старопазовачки трг.
Фото: Жељко Марковић*

Почетком октобра, када сам тамо, опет, наишао, а беше дан каракушљив и никакав, замућен и спаран, такорећи (а тако и не рећи), дан без боје, укуса и мириса – па и за такав дан неко болестан био дао све своје материјално богатство! – тај пусти старопазовачки трг, с два или три мушка и женска човека, који су га уздуж и попречно форсирали, учинио ми се још занимљивијим од оног трга којег сам доживео летос. И загледан у метафизичку, а богами и физичку празнину тог трга, схватих да сам управо написао још једну репортажу од ничега.

2012.

СМРТ У ЗИМБАБВЕУ

Зимбабве, Викторијини водопади. Играли су билијар са Енглезима, једна од уобичајених забава теренаца у интермецу између две шихте на грађевинама, после скоро целодневног пентрања по скелама у соларној плазми дубоке Африке, вечерња релаксација на расхлађеној зеленој чоји бањског места Кароји (ближе Викторијиним водопадима), а у ствари афричка терапија дружењем – како су овакве билијарске моменте називали сами Европљани у Зимбабвеу – и, с тим у корелацији, прилика за упознавање и учвршћивање контаката тимова међународног градитељског конзорцијума стационараног у као мрак црном и усијаном Харареу. Инжењер и вођа југословенског тима на двогодишњем пројекту изградње осам болничких зграда у Харареу, господин Златко Фелди, Словак из Старе Пазове, експерт високоградње и светски путник с једног на друго градилиште социјалистичког грађевинског оријаша *Енерјо-йројекта*, стручњак беспрекорне каријере у пуној личној и професионалној кондицији (Љиљана Фелди: „Златко је био здрав као дрен.”), са свега четрдесет шест година иза себе – и можда још толико живота испред себе! – узима билијарски штап у руке, „оштри” врх комадићем креде и прилази столу, лагано, смиренних покрета, ослања дрвено средство игре на платформу и осмотривши распоред кугли на пољу – ситуација након игре његовог партнера Енглеза – савија се и истеже преко ивице стола, штап фиксира у жљоб између рашљасто постављених прстију с дланом слепљеним за чоју, затим нишани одабрану куглу, дуго нишани, три-четири пута трзајима увлачи и извлачи штап из рашљи прстију, да би постигао савршену концентрацију и прецизност.

„Одједаред, причали су ми, Златко се само ухватио за груди и ноге су му се одсекле... клекао је, побелео... Умро је после петнаест минута.”

„Инфаркт срца?”

„Да”, рече Љиљана Фелди, рођ. Бановачки. „Срчани удар тако је био јак да му није било спаса. Умро је човек мог живота.”

Са Замбезија, чији се застрашујући слап обрушава уз рику с литица првог пасуса ове српско-словачке новеле, репортерским времепловом пребацимо се сада у прашњава Попинце, село у грудном кошу хоризонталног дела континента Срема – једно од оних *чарнојевићевских* људских станишта на (нај)доњем прагу српске пречанске историје! – и, дакле, укадрирајмо на коцкастом шору оног тамо Попинчанина под нарогушеним црним шеширом: Обрад Бановачки.

*Љиљана Фелди рођ. Бановачки:
„Овдашњи ствари Срби јако се поштијују
са Словацима, и то је обострано.”
Фотио: Жељко Марковић*

Отац Љиљане Фелди. Друг, то јест победник с репутацијом партизана, сремског партизана, послератни кадар од поверења, Бановачки „добија чин” и с унапређењем на реверу и партијским распоредом у којој торбици, каријеру започиње на радном месту команданта санитета у Лајковцу. Официр „из прека” привлачне и мужевне појаве са сигурном (и пожељном) државном службом, друг Бановачки, Сремац с бачким презименом, „јако интеллигентан, начитан и диван човек” (Љ. Фелди), запада у око, по природи ствари, србијанским удавачама са лајковачке пруге. Међутим, једна цура, једна али вредна, лепотица од Ваљева, рашчишћава лајковачке сукње око униформисане прилике с црвеним крстом око надлактице, забада се у око и срце војвођанског санитетлије од каријере, и Обрад Бановачки постаје муж србијанске лепотице.

„Мама је име Славка, али звали су је Булка, због руменог лица и лепоте”, прича Љиљана Фелди. „Мамини су у почетку били сумњичави, забога, кукали су, где ће им ћерка међу пречане, међу ’Швабе’! Нас из Срема тамо су звали ’Швабе.’”

„Ваш отац партизан за њих је био ’Шваба’?”

„Срем су доживљавали као другу државу! Па, да... И ја се сећам, била сам дете, допутовали ми у Србију код ујака, а мамини са капије: ’А, ево их... Стигли наши Швабови!’ Тако су нас доживљавали. Ја сам одрасла код бабе и деде у Попинцима.”

„Како се Ваљевка снашла међу ’Швабама’ у Попинцима?” упитао сам Фелдијеву. „Како су снајку примили родитељи вашег оца?”

„Лепо, лепо су је примили... Али, чекајте, кад смо код Шваба, ово морам рећи! Мој отац, учесник рата, партизан, нашао се на списку колониста. И питали су га где хоће да живи, у Путинцима или у Новој Пазови? Тамо је било на десетине празних кућа. И сами знате да су то била скоро стопроцентно немачка места.”

„Да. Познато ми је.”

„Е, видите, сад смо тек свесни да су ти Немци требали да остану у Срему! Ово потписујем!” рече госпођа Фелди у свом брзом ритму, јасном, сугестивном реченицом, и погледа ме у очи. „Велика је трагедија што су Немци протерани после рата... велика, неопростива грешка... Еј, у каквом су само бесу после рата срушили немачку цркву у центру Нове Пазове! А зашто је то рушење било потребно, молим вас? То је био вредан и миран, скроман сељачки свет – питајте народ у Инђији! – и мало је Шваба који су добровољно приступили фашистичкој војсци... Баш је сељаку било до одласка у Хитлерову војску! Причала ми свекрва, Словакиња, њих су родитељи као децу, кад нису били добри или нису хтели да уче, 'плашили' домаћим Немцима. Каже: 'Децо, ако нећете књигу, онда ћете мотику, па код Шваба у Нову Пазову... Да видите како се ради на њиви!'” Ти вредни сремски Словаци, којима је рад у крви, 'претили' су својој деци још вреднијим сремским Немцима!”

„А Срби? Где су они у тој причи?”

„Срби? Е, видите, овдашњи стари Срби јако се поштују са Словацима, и то је обострано... И многи од српских староседелаца нису ништа мање вредни од Словака. Ја сам се после гимназије удала у словачку кућу Фелди – то се онда није гледало – и да знате само како су ме свекар и свекрва прихватили, поштовали и волели, а и ја сам њих...”

„А како су ваши родитељи прихватили зета? Како је Ваљевка примила вашу удају за Словака?”

„Молим? Па, лепо. Моја мати је волела Златка као сина рођеног. Знате шта је говорила: 'Овај ми је зет по вољи, вредан је, штедљив, културан...' И она сама била је слична, штедљива, знају ти Србијанци, знају... А мој отац је био диван и начитан човек, али широке руке, само да се троши... Сремац! Попинчан!”

Из Старе Пазове пребацимо се сада у Замбију, почетком седамдесетих година – златно доба југословенске верзије социјализма – и укадрирајмо у уличној вреви Лусаке онај тамо *дели* европски пар с израженим грађанским шлифом, а онда се исто тако пребацимо у Ирак и на улици Багдада снимимо исти пар.

„То је био живот! То су били дани дивни... Златко је са *Енерџиројекцијом* путовао по свету, најдуже је радио на градилиштима у Африци, а ја сам га пратила. У Замбији смо живели четири године и то је за мене најсрећнији период у животу. Онда је кратко радио у Уганди... е, у тој земљи нисам била...”

„Лепо се зарађивало у Африци, зар не?” упитао сам сетивши се да ми је тих година отац радио у Либији (Триполи, Бенгази).

„Ау! Много се радило, знате, али много се и зарадило. У Багдаду је Златко радио две године, била сам и тамо, наши су подизали куле и небодере за Садама, и у тој земљи највише је зарадио... У Старој Пазови смо купили плац, кућу напунили стварима, средили живот... Путовали на море... Знате шта, господине, ја сам мог покојног Златка јако, јако ценила! Био је велики домаћин, чуваран човек. Стајао је с обе ноге на земљи као неки Швајцарац. Златко је био економичан, сталожен и разборит. Интелектуалац. И многи су мислили – ваљда ја такав утисак стварам – да сам ја у кући водила главну реч, али истина је да је Златко доносио праве, паметне одлуке. И водио је рачуна о свакој ситници. Није дозвољавао претеривање ни у чему, премда нам се могло у то време, имали смо пара... И није се понео у ономе што је финансијски могао! Остао је скроман. Вратио се из Ирака и могао је да купи најскупљу лимузину, а Златко отишао у Крагујевац и довезао мало бољег *сџојагина*. И знате шта је мој муж рекао кад су га пецкали другови у Старој Пазови: 'Чему разбацивање, нема потребе... И шта ће ми луксузни ауто? Треба ли да ме људи у Пазови попреко гледају? Треба ли да ми завиде? Нећу да ме нико мрзи!' И на посао у Београд – а радио је у оној *Енерџијојројектјивој* великој згради – путовао је аутобусом, и само петком, због гужви, путовао је нашим аутом. Каже: 'Не иде мој *сџојагин* на воду.'"

„Удајом за Златка Фелдија, свој живот везали сте за Словаке. Какав је то свет? Говорите ли словачки?"

„О Словацима имам дивно мишљење”, рече Љиљана Фелди. „Па, ја сам део њих, знате... Кад сам дошла у кућу Златкових родитеља, питали су ме хоћу ли да научим словачки? Хоћу, рекла сам. Свекар је био школован човек. 'Свака ти част', каже он мени, 'сада те више ценимо...' Живели смо са њима у кући шест година и не само да сам научила језик, него словачки говорим као да ми је матерњи српски. И певам на словачком. И Словаци ме због тога јако поштују! Знате, господине, то вам је такав народ, осим што су вредни и скромни, Словаци имају и шлифа. И чујте ово. Отишла ја у Лајковац на свадбу, вечера у хотелу у Лазаревцу, сватови се изблачили, све шљашти од привида луксуза, све на први поглед делује богато... Гледам их и помало упоређујем са словачким сватовима. И помислила сам, све је то лепо, драги моји Срби, али немате шлифа! Не-ма-те шли-фа!"

„Шта се догодило у Зимбабвеу? Да ли се ваш супруг раније жалио на срце?" упитао сам на крају госпођу Фелди.

„Не. Златко је изгледао здрав као дрен. И да сте га видели у оно доба, ни у сну вам не би дошло да такав човек може тако одједаред да умре. Златко и ја имали смо толико планова... леп, складан брак, слога... ни алкохола, ни свађе...

Диван човек. Умро је после три ипо месеца рада у Зимбабвеу и то баш кад сам се спремила у Старој Пазови да му се придружим. Владимир, син наш, отишао у војску, свекрви поручила да пази на њега, а ја, реко, летим у Африку код мог мужа... Кад, један дан, на капији наше куће директор *Енерџи*пројекџа у пратњи неколико Златкових колега. Дошли из Београда. Како је Златко умро? Наши играли билијар са Енглезима. Смрт мога мужа у Зимбабвеу све је пореметила. Овај разговор са вама посвећујем њему.”

2012.

СЛУЧАЈНИ СУСРЕТИ ПОД ЈАПАНСКИМ БАГРЕМОМ

Пре четрдесет дана, ако је број дана уопште важан – највредијег дана ужареног лета по објективном осећају! – луњајући у анемичним, безизражајним, па и на моменте безнадежним преподневним пејзажима око светлоплаво обојадисане Словачке куће у Старој Пазови, застајем на асфалтној плотни, спотакнут о несвакидашњи дрвени надражај као о лутајућу мисао, и као гурнут с ивице Марса на врући подијум апсолутно пустог парка, посматрам (и фотографишем) један од најоригинијанијих дрвореда на сремском континенту. Геометријска формација од седам-осам дебелих стабала неодредљивих година, али с утиском дивље снаге и здравља, живавости и дуговечности ових дрвених бића гушћих, тршавих крошњи очуване хлорофилне пигментације непокретног лишћа које вуче на багремово и асоцира на она облачна, пиктурална Берберова уља. Тротоаром плови жена: Љиљана Фелди, госпођа из оближње капије, супруга покојног Златка Фелдија, инжењера *Енерјојројекѿа*, коме је седамдесетих година миокард експлодирао на градилишту у Зимбабвеу. Жену у пролазу, коју сам тада први пут угледао, упитао сам да ли зна којој врсти припадају дотична дрвета и када је дрворед засађен? Не зна. У ову среду, пак, четрдесет дана после спонтаног уличног интервјуа са госпођом Љиљаном, сремском Српкињом (Попинци), која је јако, јако волела и поштовала свог супруга Словака Златка инж. Фелдија, затичем се, опет, ни крив ни дужан, близу оног зачудног дрвореда и истражујући код Словачке куће у септембарском пејзажу цимам из полузамишљености првог пролазника.

„Знате ли које је врсте оно чудно дрвеће у парку?”

Не, није му познато. Пролазник спусти тамнозелена стакла на нос и погледа ме преко оквира, затим рече: „Нема много како су га окресали, само патрљци су штрчали из стабла... То је било ружно за видети. А погледајте сада колике су крошње, као кишни облаци. Не могу вам помоћи, журим.”

Па, ипак, човек застаде.

Реч по реч, сплетом чудних случајности, од толико други пролазника тога јутра, испоставило се да је морао да наиђе, сокаком поред плаве Словачке куће, баш пензионисани комерцијалиста социјалистичког диносауруса *Енерјојројекѿа*.

„Познајете ли Љиљану Фелди?” упитао сам пролазника.

„Фелди?” Човек се осврте, коракну назад и гребуцну белу браду. „Чекајте, па то је овдашње словачко презиме, познато ми је, да... А, Љиља! На њу мислите? Како да не! Како да не! Па, ено, тамо јој је кућа поред парка... да, да... Покојни Златко, њен супруг, радио је у *Енерџопроекти*. И ја сам радио у Африци.”

Звонимир Укоџа: „Прво сам ојерисао љрбушну аорџу, ља у јануару ојерисао срце. Имам љри дајјаса...”

Фотџо: Слободан Шушњевић

„Имате ли мало времена за мене?” упитао сам пролазника.

„Кратак сам са временом”, рече пролазник. „Имам заказано у Дому здравља... А шта вас интересује, пријатељу? Ко сте? О том дрвећу у парку не знам баш ништа, можда је нека врста акације.”

Седосмо на клупу испред плаве Словачке куће.

Пролазник се зове Звонимир Укота. Српкиња Љиљана, рођ. Бановачки, удала се за Словака, а Србин Укота оженио је Словакињу.

„Чујте, овде има доста српско-словачких бракова”, рече Укота преко руба наочара. „У оно време се није гледало ко је шта... Па и ја сам резултат мешаног брака. Отац Драго Србин, мати Марија Хрватица. Рођен сам у Бановцима. Наш син Виктор у браку је са Словакињом Властом, живе са нама у кући. Имамо и ћерку Ивану, живи у свом стану... А, чујте, шта знам, моје искуство је позитивно. Анини родитељи Јанко и Ержа – Алжбета у оригиналу – одлично

су ме прихватили, честити породични људи, и помагали су нас... Колико је сати? Ау! Па, добро, имам још десетак минута... Питајте.”

„Како сте упознали супругу? Име јој је...”

„Ана Шипицки”, рече Укота. „Отац Јанко првоборац... да, да... А како сам је упознао?” – Показа руком дуж тротоара. – „Ено тамо на оној штрафти смо се упознали. На тој штрафти смо се шездесетих година сви упознавали. Ја сам похађао Прву земунску гимназију и играо кошарку за *Јединство*. Обоје смо четрдесет четврто годиште, венчали смо се рано, колико смо имали, двадесет две године свега.”

„Коме се журило пред матичара? Вама или Ани?”

„Венчали смо се кад сам био на трећој години економије. Онда отишли да станујемо под кирију, знате како то већ бива... Тако да сам баталио факултет. Нисам дипломирао”, рече Укота и придиже се с клупе не би ли кренуо својим путем. Зауставио сам га у покушају устајања.

„А супруга? Чиме се она бави?”

„У пензији је... Ана је била фармацеут. Радилa је у апотеци, док се није разболела пре двадесет година”, рече Укота.

„Брак са Словакињом. Какво је то искуство? Да ли уопште има смисла уопштавати ову ситуацију?” упитао сам Укоту.

„Словаци су мирољубив свет, генерално, вредни су и то није флоскула, него жива истина, имају изражен осећај одговорности, привржени су породици, деци нарочито... Јако воле децу. То је тако, па тако. А што се мог брака са Аном Шипицки тиче, трзавица је било, уосталом као и у сваком браку, немојте ми рећи да их у вашем нема, али ничега озбиљнијег, ничега што би нас довело пред раставу брака, тога није било. Е, не знам да ли вам је неко можда испричао о њиховом предбрачном обичају?”

„Није.”

„Колико је сати? Да, добро, причамо још мало... Па, видите, од тренутка кад се вере, па до венчања, младожењи је дозвољено да спава са вереницом, може да долази код ње, скоро као да су у браку. У том периоду између веридбе и венчања, дешава се да прође и по годину дана, па и неколико година. Ова слатка припрема скоро увек се заврши браком. А како сте упознали Љиљу Фелди?” заинтересовао се Укота.

„Случајно. Пролазила је поред дрвореда и ту смо се упознали”, одговорио сам и закачио питање: „Да ли сте познавали њеног покојног супруга? Причала ми је како га је убио инфаркт срца у Зимбабвеу.”

„Златка Фелдија? Да, наравно. Дobar, скроман човек”, рече Укота. „Напутовали смо се по свету са *Енерџиројектом*. Ја сам радио у Централноафричкој

републици, две и по године, па у Либији три... Е, у Либији ме је два пута посетила супруга. Па сам онда радио у Русији годину ипо дана, па онда... Колико је сати? Добро, остаћу још мало... Свачега сам се нагледао у Африци! Чувам кући кожу питона, дугачка је пет метара, нисам дао да се од ње направе ципеле. Градили смо брану хидроцентрале Боали, кад одједном вичу Французи: 'Питон!' И црнци, радило их је око пет стотина на градилишту, ухвате змију у трски. Присутствовао сам кад су питона убијали... Грозно!"

*Разговори на клупи испред
Словачкој дома.
Фото: Слободан Шушњевић*

„Убили су питона? Зашто, дођавола?”

„Због јела. Месо је јако укусно”, рече Укота. „Баце га на тигањ, испрже, прсте да полижеш. И ја сам пробао. Мени су поклонили кожу као сувенир. Па, онда – шта даље да вам причам – па, онда сам гледао југословенске раднике на афричким градилиштима како умиру од маларије... Ужас! Ужас! Тамо је било више наших фирми. Знате, Централноафричка република, окружење града Банги, то је на полутару, то је она права дивља Африка! Бокаса. Чули сте за Бокасу. Наилазили смо на људске кости на градилиштима. А ја сам био задужен за магацине, за снабдевање стамбеног насеља, па сам често одлазио и у набавке. Руководио сам групом од око двадесет домаћих црнаца, а један црнац ми је био возач. И пазите сад ово искуство. Ломатамо се путем кроз џунглу, а пут је у ствари водоток, каљуга. Пљусне киша, сапере црвену земљу,

па по путу избију камендуске. Муке живе! Кад се возило поквари у џунгли, па кад се заноћи на путу, па кад ноћу заробљени у возилу слушате звуке џунгле око себе, онда схватите колико сте ситни, јадни... Једног дана, док смо се возилом труцкали кроз џунглу, пантер скочи са дрвета на кров аута у покрету, и као са одскочне платформе, нестаде у шуми”, исприча Укота и подиже се лагано са клупе испред Словачке куће. „Ау, сав шкрипим! Крећем, сад је већ време. Имам заказано код доктора. Драго ми је што смо се упознали... Пријатно!”

„Шта шкрипи?” закачио сам се за човека на растанку.

„Питајте шта не шкрипи. Прво сам оперисао трбушну аорту, па у јануару оперисао срце. Имам три бајпаса. Сад то морам одржавати. Планирао сам, кад одем у пензију, путовању, уживању... Онда ме стигле болести. Од судбине се не може побећи”, закључи Укота, коракну и окрену се. „Ана је тек велика прича. Ана је медицински феномен, знате. И лекари се чуде. Пре двадесет година открили су јој почетак рака. Извађен јој је цео желудац – замислите, цео желудац! – онда су јој направили вештачки једњак, одстранили јој слезину, па жуч нема... Ено је живи и дан-данас. И не може без кућевног рада. Рад је спасава... Идем. Довиђења!”

„Како је могуће живети без желуца?”

„Како је могуће? Човек је чудо! Чујте, чињеница је да Ана живи... Тегоба има, наравно. Али, прошло је од операције двадесет година. А како је могуће да је после свега жива? Танко црево је спојено са вештачким једњаком. Четири операције је преживела. Е, кад се сетим...”

„А како сте ви преживели њене операције?”

„И то је прошло”, рече Укота и одлазећи добаци преко рамена: „А што се тиче дрвореда у парку, Градску чистоћу питајте, има једна жена...”

Машио сам се за џепни телефон.

„А, па то је софора... *Sophora Japonica!*” рече телефонски Босиљка Илић, инж. хортикултуре. „Врста медоносног багрема. Дрворед је засађен уочи Другог светског рата. Софорин век је око сто година.”

Одлазим до дрвореда. Тротоаром наилази zgodна дама.

„Знате ли које је врсте ово дрвеће?” упитао сам пролазницу. Она стаде. Све за добру причу.

2012.

Данас је 1. август 2019. године.

Звонимира Укоту из Старе Пазове прво питам телефоном да ли је прочитао текст који сам објавио у *Дневнику*?

„Добро сте написали”, задовољан је Укота; подсетио ме је да сам им новине, сходно обећању које сам му дао на клупи, послао поштом. Лакнуло ми је, али некако је уфитиљио гласом, резонанца је снижена, ослабљена, и као да то није глас оног човека са клупе испред Словачког дома, којег сам у репортажи ословљавао са Вукота, погрешно записавши његово презиме (Укота). Звонимир ту омашку не помиње, ни он, ни његова супруга Ана, рођ. Шипицки. Каже ми да је запао у „неугодно стање”, задесило га је нешто што је из темеља

уздрмало његов живот и сада покушава да сачува менталну снагу и да се прилагоди новим околностима.

„Губим вид”, рекао ми је Звонимир Укота. „Разлива ми се жута мрља у оба ока и од прошле године, када су ми попустили капилари, видим на лево око шездесет посто, а на десно двадесет посто. Прети ми тотално слепило.”

„Каква је то болест? Шта је узрок?” упитао сам га.

„Лоши крвни судови. Генетика.”

„Тако... одједном?”

„Одједном. Вид ме је до сада добро служио. Шта да вам кажем када сам 2016. године добио возачку дозволу на период од пет година. Вожња је за мене завршена прича. Ништа од пензионерских путовања која сам планирао са Аном. Све се у моменту окренуло наопачке. Телевизор више не могу да гледам, сада га слушам. Мобилни не могу да користим, не видим. Компјутер је за мене мртва ствар. Успевам још некако да се крећем, прошетам до пијаце, прчкам у баштици. Ја сам метеоропата, живим са реумом, али то је ништа спрам овога што ме је снашло са очима. Оперисао сам трбушну аорту и живим са три бајпаса, срце ми је болесно, али ово са очима баш ми је тешко пало... Узмите само, нисам канцеларијски човек, мене није држало место, само да се негде крене, волео сам путовања, авантуре, и било ме је свуда, понешто сам вам и причао. Можете мислити како се осећам.”

Пре седам година, када смо се упознали у центру Старе Пазове, поменуо је супругу Ану, рекао ми је да је медицински феномен, а сада ми та жена, с којом први пут контактирам, открива како се носи са својом болешћу.

„Пре тридесет година открили су ми рак желуца”, испричала ми је госпођа Ана Укота, седамдесет петогодишња жена, вршњакиња свог мужа (у браку су педесет три године). „Сувишно је да причам какав је то шок када сазнате... Одлучила сам да не умрем! Избегавала сам да причам о својој болести, нисам желела да људима пружим могућност да стекну утисак како од себе правим хероја. Мислила сам само о томе како имам децу и супруга, како због њих морам да живим, Ивана и Виктор су ми уливали снагу, и смислила сам мантру коју сам у себи понављала: Није ми ништа... Ја сам здрава... Није ми ништа... У КБЦ-у *Бежанијска коса* 1990. године оперисао ме је доктор Мирко Грубор. Одстриано ми је цео желудац, жуч и слезину. Захвална сам том човеку до гроба за живот који ми је продужио. Не знам да ли је био бољи хирург или бољи психолог, али мени је саветима помогао и да ментално пребродим кошмар у који сам упала и да у то не увлачим породицу и окружење. Опорављала сам се у Врњачкој бањи, тамо ми прија. Болест се вратила 2012. године, овога пута, открили су ми тумор једњака.

Оперисао ме је доктор Тома Аранђеловић, специјалиста за такве случајеве; прибегао је једној сложеној методи и живот ми је опет продужен. У несрећи сам имала срећу, оперисала су ме два врхунска хирурга. У међувремену, муж се разболео, морао је на две операције. Извлачила сам из себе снагу да све то издржим. Прошле године вид је нагло почео да му слаби и то нас је обоје погодило. Тешко ми пада то што се Звонимиру догађа са очима. Свој ауто више не можемо да користимо и зависимо од деце. Прилагођавамо се. Тако нам је како нам је.”

НЕКОЛИКО ЛЕПИХ РЕЧИ О ЖЕНСКОМ СРЕМУ⁹

Постоји ли женски Срем? О мушком Срему наслушали смо се прича! Постоји, наравно. И, с њим у вези, данас ће бити речи – неколико лепих речи – о оним свакоме доступним и понуђеним (најчешће на послужавнику или на тацни), па ипак само неким видљивим честицама, детаљима и фрагментима свакодневног живота; биће речи о оним обичним случајним моментима у јавним мушко-женским контактима, када у једном једином гесту (речи, погледу, осмеху) особе коју први пут видите, осетите – то се осећа – нешто дубински оплемењено и васпитано, стриктно и самосвесно, али и љупко и префињено, речју нешто *цивилизацијско*, нешто чему би пристајао појам: средњоевропска грађанска учтивост. Просто речено, то је оно када за некога кажете да има шлифа (а за некога да нема шлифа). Ради се о учтивости од оне врсте која не обавезује никога и не кошта ништа; ради се о начину понашања, које је као последица средњоевропског (аустроугарског) утицаја и кућног васпитања ушло у „генетски” материјал једне етничке групе. Грађанска учтивост као појава највишег комуникацијског реда, коју сам, ако ми је веровати, после скоро десет година истраживачких лутања по континенту Срему, најчешће запазио у самосвесној љубазности шидских и старопазовачких Словакиња. У Шиду сам радио, сада главињам по Старој Пазови.

Госпођица Теа Балеј, конобарица (с дипломом економске школе) у пригодној светлосивој мајици на бретеле с графичком апстракцијом спреда, двадесет двогодишња Словакиња црвенкасте равне косе блиставог сјаја, с раздельком повише високог чела, која се слива до пола леђа и, затакнута иза десног уха (с округлом бело-плавом минђушом као конфетом на сребрној длаци), праменом облизује врат и клизи као свила низ голо раме, с алком боје сребра на палцу десне шаке и с црном наруквицом око корена исте шаке, управо излази у свом елементу са округлим жутим послужавником на длану – видим је кроз стаклени излог кафеа *Рейро* – пење се степеништем из

⁹ Прича је објављена у књизи из циклуса КОНТИНЕНТ СРЕМ *Сијурна кућа за мушке душе*, М новине, Сремска Митровица, 2016, 19–25. Ова верзија приче незнатно је измењена у односу на верзије објављене у новинама и у књизи и може се сматрати коначном.

дубоке унутрашњасте са зиданим шанком, ступа на сеновити подијум баште под тендом (тог момента с неколико гостију од којих свако седи сам), прилази најпре мом столу, с обзиром да сам јој најближи, и осмехнувши се уз ненаметљив наклон („Изволите. Пријатно.”), еспресо у белој шољи спушта на дрвену плочу ниског стола.

*Теа Балеј: „Газда је раније имао мушке конобаре, а сада ради нас четвори Словациње: Власџа Пољовка, Марина Кричко, Маријаретта Золнаћ и ја!”
Фото: Жељко Марковић*

паркинг-плац као асфалтни рукавац обрезан ивичњаком поред булеварске артерије (овог пролеће размотане кроз срце Старе Позове), и нови канделабри високи као јарболи са захефтаним таблама које обележавају ово нарочито градско место: ТАХИ. Пет припадника старопазовачког котрљајућег еснафа у очекивању муштерија стоје на станици, цупкају и балансирају на ивичњаку у термалном хладу осурене крошње, поређани један до другог, тројица лактовима ослоњена на кров пурпурне лимузине, налик корњачи, двојица са шакама у џеповима и на куковима. Посматрам их с леђа, преко руба шољице кафе.

Госпођица Балеј, затим, прилази старијој дами са шеширом – гошћа прелистава *Сремске новине* – и на сто Марије Лузнар (с којом ћу се убрзо упознати, заинтригиран њеном појавом), такође с осмехом и такође с наклоном, спушта шољицу еспреса, пре него што ће на исти начин прићи млађем, дебелом бумбару, који је управо завио с тротоара под тенду. И машио се мобилног. Убрзо затим, конобарица Теа опет излази на подијум кафеа *Рейро*, с истом оном жутом тепсијом на длану, спушта шољицу еспреса испред мушког тврдокрилца, концентрисаног на разговор са џепним телефоном (тако да конобарицу није ни детектовао), и повлачи се с подијума баште у утробу кафеа, губи се из видокруга, до прве следеће поруцбе.

Гутам еспресо и посматрам своју мушку врсту. Неколико завеслаја дијагонално од баште кафеа *Рейро*, и у најближем гравитационом пољу скоро замрлог магистралног раскршћа,

То су људи који чекају и којима је чекање у опису радног места, људи који су од чекања, а повремено и од досађивања, створили мале индивидуалне и групне филозофске системе. У мојој перцепцији, таксисти су као у ложи, и са ове осматрачнице, окренути булевару и, тако поређани, тужно-смешни и апсурдни у досађивању, чекајући муштерије на неки уврнут бекетовски начин, немају од јутрос ни шта да виде (па самим тим ни шта да коментаришу), а како ствари стоје, немају данас ни чему да се надају, с обзиром да је врућина, најављена историјска врућина – премда у стадијуму раног преподневног режања – скоро опустошила булевар с мирисом катранске смоле, ослабила енергију града и сатерала људе, људе који су метеоролошку пропаганду буквално схватили, или под спуштене ролетне или у пластичну хладовину кафанских башти.

У даљини фиксирам групу кладоницара. Наиме, малочас, пре него што сам одлучио, вођен кафанском интуицијом и инстинктом степског курјака, да пола часа свог живота потрошим под тендом кафеа *Рейро* – објекат који ми се нашао на путу према рескршћу и Светосавском шору – прошао сам прво, стицајем пешачких околности, поред спортске кладонице, удаљене неколико десетина метара од баште кафеа. И, сада, заузевши бусију у сенци тенде (тако да у оку имам што шири и дубљи план), с удаљености која ми не дозвољава улажење у детаље, гледам за потребе ове приче у правцу кладоницара и размишљам о том мушком братству.

Седе за столовима поред зида на тротоару, још један паралелни свет завишника и страсника, фамилија која је такође успоставила и развила своју филозофију, системе и правила. То су махом људи у зрелим годинама, па и старији, зависници које ни наступајућа сунчева мећава није спречила да изађу у свој клуб, штавише можда их је обећана врућина додатно и мотивисала, а то су такође и људи који чекају – чекају своју срећну комбинацију, и у међувремену расправљају, анализирају и теоретишу (начуо сам у пролазу). Поред столова, улични пас мушког пола, испружио се колико је дугачак на сред тротоара под отвореним сунцем, омамљен топлотом, безбрижан у кладоницарском друштву, које га, претпостављам, познаје. Наслађујем се призором. Поред кладоницара, заобилазећи кера на тротоару, а затим и иза леђа таксиста, пролази екстремно zgodна женска на штиклама. Нико се није ни осврнуо. Само је кер придигао главу и наставио да дрема. Ко оно рече: када би ванземаљци сишли на земљу, помислили би да су мушкарци и жене две врсте.

Кафе *Рейро*, само му име каже, осмишљен је у духу старог времена, грађанска (интелектуална) архаичност у дизајну и садржају простора претпа се са модерним изразом, сценографским решењима и детаљима; лишен

дрангулија данас тако агресивне етноманије, опремљен је изнутра на два нивоа у суздржаној и паметно усклађеној комбинацији тесаног, лакованог камена (стубови) и живе цигле (шанк), лаковане ламперије (зидови) и кобалт плаве боје (столице, зидови), с дубоким и асоцијативно осмишљеним „библиотечким” приземљем – тако да се с улице у погон кафеа силази сте-

Марија Лузнар редовна њошћа
кафеа Рејро.
Фошо: Жељко Марковић

пеништем – којим доминира зидани шанк, урађен по мери човека, с дрвеном, сјајном браонском плочом и, дакако, с пивским славинама у шанку. Али, идентитет кафеа *Рејро*, његово Ја, носећи стуб идеје просвећене архаичности, одређен је на зидовима приземља обложеним витринама с духовито-ироничном, успелом имитацијом старих, претежно дебелих и претежно латиничних књига. И с две шиваће машине *синџерице*, чије присуство је овде сасвим умесно. Горњи, дискретнији ниво бифеа, пак, коме се прилази равно с врата степеништима са металним рукохватима с леве и десне стране зида, изведен је као узана тространа конструкција, с неколико столова, са старим фотографијама на зидовима, и с оградацом од плавих цеви, с које се пружа фанатастичан панорамски поглед на приземље

са шанком и „библиотеком”. И ево ме за шанком. Ћаскам преко пулта са госпођицом Теом Балеј.

„Како је то бити конобарица у Старој Пазови?”

„Па, у суштини, напорно је као и другде. Мени је овде лепо, ја сам навикла у овом кафићу, и када ујутру долазим на посао у *Рејро*, долазим као у своју кућу. Две ипо године конобаришем у овом кафићу и то је ваљда довољно да вас увери да ми је овде добро. Имам колегиницу која овде ради четири године.”

„Ова изјава јако ће се допасти вашем газди.”

„Па, газда Срђан Гајић је фантастичан човек”, рече госпођица Теа. „А и он

сам каже да је задовољан са нама... Раније је имао мушке конобаре, а сада ради нас четири Словакиње: Власта Пољовка, Марина Кричко, Маргарета Золнањ и ја!”

„То није случајно?”

„У суштини, није. Вредне смо...” Теа се смеје. „Гости су навикли на нас. Скоро сви се познајемо. И ово је пристојно, мирно место.”

„Теа, а ко сте ви?”

„Ко сам ја? У суштини, обична девојка. Ведро и дружељубива. Оно што се види, тако јесте. Отац ми је Владимир Балеј, обућар, а мама се зове Јармила, рођена Бираш, обоје су пазовачки Словаци. Родитељи су нам дивни и као најбољи пријатељи. Имам и сестру Кристину, ради у ђевабџиници... Опростите, морам у башту!”

На путу до Градске библиотеке, мотивисан врућином, правим паузу у башти кафе-пизерије *Демейра*, где свраћају општинари и политичари, и прилази ми полуосмехнута конобарица самосвесног погледа.

„Да погађам?” упитао сам лепотицу (у својству новинара). „Словакиња?”

„Да”, одговори цура и прасну у смех. „Зовем се Татјана... Татјана Ланко! Изволите, господине, шта ћете попити?”

У Градској библиотеци дочекује ме виша библиотекарка Наташа Филип, динамична, причљива и духовита Сремица, широког, једрог осмеха, којој предам две своје књиге из циклуса новинских прича КОНТИНЕНТ СРЕМ. Мој допринос њиховој библиотечкој галаксији. Узвраћа ми с неколико књига које они потписују као издавачи.

„По презимену бих рекао да сте Словакиња?” упитао сам Филипову. „А по имену и сремској живахности рекао бих да сте Српкиња?”

„Полутанка”, узврати Наташа Филип. „А, иначе, мама ми је Словакиња! Носим њено презиме.”

Тврдим да као последица словачког утицаја најженственије жене Срема живе у Шиду и Старој Пазови.

2012

ЉУБА, ПОСЛЕДЊИ ДАН ЛЕТА

Љуба(в) је у Божјем врту! Репортеру или путописцу коме је стало да, макар, покуша да речима ухвати осећање, боју и светлост, атмосферу и шарм Савиних шидских пејзажних уља, препоручујем да из сеновитог и геометријског Ердевика пође међу припитомљене брегове, дроњавим и закрпљеним асфалтом према Љуби, поред језера Брује на преграђеном шумском потоку, и да, затим, застане на брежуљку, међу дебелим орасима и кукурузима (кад их има), пре асфалтног спуста међу прозоре и тарабе са жутом саобраћајном значком забоденом у чупавој обали пута: ЉУБА, ЉУБА, Л'УБА. Можда му се посрећи – постоје сведоци којима се то догодило! – да успут сретне сликара на неком прашњавом виноградарском макадаму или на некој стази кроз воћњаке или поља, у моментима док с фотоапаратом на обрви, под шеширом, заустављеног дисања, поред фијакера који га је довезао из Шида и кочијаша који прежива и зева изнад коњског репа, стреља идеју свог будућег уља, изрезује целулоидни фрагмент хлорофилне светлости из намрешканог фрушкогорског пејзажа.

Љуба, последњи дан лета на северној Земљиној полулопти. Тотално позориште. Први чин. Сијају и подрхтавају последњи врући часови септембра у опрљеном и ошуреном, остарелом лишћу дирљиво и стриктно окречених уличних ораха Главне улице, напудерисане ултравиолетном прашином с нешто мало љубичасте сепије и ветрића. Седим на изровашеном бетонском подијуму, затрављеном на фугнама и напуклинама плоча, дубоко у свежој сенци бобуљичаве фасаде једноспратне, робусне главне државне зграде у пограничном женском селу Љуби – закаченом за ревер Фрушке горе, између мушких градића, *сремској* Шида и *сријемској* Илока – седим и глумим испод српског официјелног орла натакнутог на шипку косо забодену међу прозоре канцеларије Месне управе на спрату (с прозора, као из почасне ложе, гледа председник Јанко Топољски); седим на бетонском подзиду испред дућана у приземљу Главне зграде, на тој свакодневној Летњој сцени села Љубе, као на даскама, црвоточним даскама, неког хипотетичког тотал(итар)ног позоришта. И док у средишњем пољу сцене причам са пензионисаним партизаном Бошком Гагићем из Љубе, дотле еснаф љубљанских пивопија, раштрканих међу празним флашама као међу стакленим чуњевима, прати Гагићев и мој антифашистички дијалог и, тек, повремено, гађају нас упадицом, шалом, коментаром. Изнад глава пивопија, пресуда залепљена за зид, најава убиства

једне животиње: „*Биће јовеђеј меса у субоџу код Браце. Јавиџи се до њејка. Цена 350 гин.*”

Љуба, тринаест и фртаљ. Дијагонално од Главне сцене, на другој обали асфалтног пута, млађа буцмаста Словакиња, снајка лепог облика, самосвесног погледа – свесна присуства новинара – здравог хода и држања, са црвеном марамом повезаном око чела (као да јој је мараму повезао Сава Шумановић, лично), окићена пластичним балонима, форсира босих ногу у папучама стазу засејану крастама лишћа, плови кроз разбарушени паркић и спушта балоне под славину јавне чесме централног бунара на ободу шумарка с католичком црквом и гвозденим Исусом пред вратима, загњуреном међу крошње, па се од лишћа црква не види с пута. Само жене у Љуби, жене у селу без водовода, знају какво је то малтретирање, каква је то робија, теглити, сваког дана, воду са ове чесме, или је ведрицом извличити из дворишног бунара (Топољски: „Скоро свака кућа у Љуби има бунар, али старост им је преко педесет година, вода је у многим бунарима загађена.”). Крај чесме стаје трактор. Силази Мија Чуха са балоном. Кренуо на њиву, дошао по воду.

Други чин. Из дубине Војвођанске улице (с копљастом евангелистичком црквом у кадру), изненада, звук скоро као да неко путем шоферира мешалицом за бетон. Стара, безнадежно запуштена, зарђала, скарабуцена техничка животиња, без хаубе, распореног трбуха из којег је зинула црна, уљем и машћу натопљена моторна дроб: *ферјусонова* тракторска рага у стадијуму бурног распадања. Прва тракторска машина, те расе, у послератној Љуби (тако ми је речено), претеча тракторског крда које ће осамдесетих година заменити и, коначно, депортовати у шидску кланицу и последње копитаре из овог фрушкогорског перивоја, брекће на руралном енглеском, тресе се и пурња из зарђалог димњака, и зауставља се на Главној сцени испред дућана. Из седла *енїлезера*, међу пивску браћу, искаче живахни тракториста у апостолкама и чарапама, са задимљеном никотинском отровницом забоденом у ћошак уста, плънути Неле Карајић. Убрзо потом тај Неле, заправо, Владимир Поважан, излази из дућана с пивском штафетом у шаџи и седа на бетон плећкама ослоњен на зид.

„Шта је, новинари? Игра мечка, а? Гледате мој трактор. И треба да га гледате. Довежен је у Љубу шездесет шесте и то полован!”

Флаше су раштркане унаоколо испред дућана, цакле се што усправне, што превале на бетонске даске, најмање тридесет испражњених пивских бомби, стакларија разбацана по земљи у лишћу око бетонских ногу полураспаднуте клупе под дрветом; флаше поређане на бетону уз зид и ограду од цигле, остављене на степеницима, постројене на довратку прозора. Међу стекленим

артефактима, смењују се на сцени, од јутрас, страшни мушки пивски фанови женског села Љубе, сељачки свет, претежно, људи који на пиво сврате између два свакодневна посла, на путу до поља или у повратку из поља, затим транзициони губитници пропалих (шидских, ердевичких, илочких) државних предузећа, озбиљни и неозбиљни породични људи, као и запарложени, буђави и крезуби стари момци, пензионери (попут старог Гагића) и људи у снази (попут Данета Мудроха), смењују се, пред радњом, са стакленим пивским цуцлама у зубима.

*Лейњи иослейодневни часови исјред дућана у Љуби (2019).
Фојто: Жељко Марковић*

А свако, ко је макар једном, искусио демократску машину тоталног позоришта: сремског раскршћа, клупе пред кућом или клупе пред дућаном (три прастаре ендемичне сремске институције), или је, можда, на тим лимфним чворовима малих сремских места, пао у жрвањ дежурних мушких алапача и био подвргнут вербалној баражној ватри, њему је познато да ту, под привидом мушког доколичарења, све врви од замки, лукаве интелигенције, срчаног шеретлука, скривених мина. Док трепнеш трепавицом, ту човек може да буде разголићен изнутра и сведен на своју праву меру, па и намагарчен, ако треба, ма колико о својој дипломираној интелигенцији имао високо мишљење. Зато новајлија (читај: репортер) мора да буде спреман на изненађења и зврчке, да буде брз, оштроуман, видра у сваком погледу, ментално чврст да издржи

понекад сурово решетање, да одбије или узврати, да прође неокрзнут кроз минско поље, надигра Сремце (што је равно немогућем, али није немогуће), мада је намудрије да се покрије ушима, да схвати да је човек увек на губитку и да се прихвати стаклене цуцле. Тако је и било.

Трећи чин. Председник Топољски, ни крив ни дужан, баца ме у очај идејом да пишем о њиховом новом школском игралишту и о ловачком братству Љубе, које се недавно увалило у велику кућу Ђуре Урама. Наручујем пиво! Продавачица у дућану, кратко подшишана црнка у фармеркама и службеној кецељи, добра вила међу мушким негативцима, инспицијент тоталног позоришта у селу Љуби, прима као на траци пивске поруцбе споља, маневрише иза кулиса око електричне ледаре као за шанком и послужује муштерије, жене, бабе и децу, залепршаних руку преко пулта изнад свеске на коцкице с именима муштерија које „пишу” хлеб: Живко, Данко, Марија, Сарваш Стипа, Фодора, Блатњицки, Милковић Мира, Зајац, Бранко, Сарваш Влада, Полимац, Цингл Степа, Палчика, Цвета, Чинчурак, Савић, Тонка...

После, у моменту док разговарам са Снежаном Руман, у њеној кући у Чмеликовој бр. 7, залеђен у објективу Шушњевићеве електронике на плавој, типично словачкој позорници отворене летње трпезарије, цвркуће њен мобилни излаз у свет: газда Владо Рипић, виноградар из Илока, наручује од шефице Руманове, организаторке међународних виноградарских тезги, десет берача, три носача... Виноград на илочком Пајдошу, четвртак. Бог! Љуба је под неком врстом јесењег стреса и, штавише, опсадног стања, бербе се виногради у окружењу Илока, с хрватске стране границе. Дневница 150 куна, преведено на српски: 1.800 динара, скоро дупло више него што плаћају газде у околини Шида. „Пиво сте могли платити и хрватским кунама”, рекла ми је Руманова, предузимљива и динамична ћерка Зузана и Емила Кмећка из Љубе и унука столара Палка Кмећка (досељеника из Пивница), мама Кристине, Алена и Данијела и супруга Мирослава Румана, сина Зузана Зорјан из Ердевика (где је Мирослав рођен) и оца Јозефа Румана из Љубе, и прауника Јаноша Румана и Густе Колар, градитеља куће у Чмеликовој у којој Руманови живе. Словаци из Љубе и Ердевика (претежно Словакиње), донекле Срби и Хрвати, надничарили су у винограду, воћњацима и у браздама илочког ПИК-а, а откако се југовина распала, ПИК приватизован и разграбљен, Илок постао сремско иностранство, а српска војска, која је код Љубе имала пункт, пробила друм и, после свега, ослобођене државе Србија и Хрватска инсталирале карауле и царински прелаз (другог реда) на потесу Широка шума, повише Љубе, односно повише Илока, надничари из *Срема*, опет прелазе у *Сријем*. Снежана Руман телефонском сакупља екипу за Илок: Руженка, Зузана, Златка, Јасминка, Влатко...

*Снежана Руман шелефоном скуиља екију за бербу винограда у околини Илока.
Фото: Слободан Шушњевић*

Стиже из пчелињака Мирослав Руман, Снежанин муж, аутолимар у папирима, али сваштар у животу. „Радим све могуће и немогуће послове, само да преживимо! Идем и ја у Илок у бербу грожђа, шта ћу кад се мора... Нама Словацима у Љуби надничарење је у крви. Љуба је некада била чувена по екипама за дизање хмеларника на сајлама, једини смо ми то радили у Војводини, а главни мајстор био је Живко Марошевић, специјализово се у Словенији. Па, били смо чувени и по садњи винограда, садили смо винограде све до Вуковара, а за тај посао главни је био Јанко Поважан. Некада су се обртале велике паре у Љуби. А, сада, да нам није тезге у Илоку, не знам како би... Радимо много у виноградима Растислава Салаја. Ми из Љубе боље познајемо илочки, него шидски атар. Нама је Илок географски ближи него Шид, ето га ту преко Широке шуме. Само да вам кажем, пре овог рата, двадесет осам наших Љубљана радило је у илочким предузећима. Има тамо један део Илока, зове се Словачки крај, и наши млади одавде често одлазе тамо на забаве. Мени у Илоку живи рођени брат Андрија, а Снежанина рођена сестра Блаженка, удата је за Илочанина, такође живи тамо.”

Међутим, вратимо се на Главну позорницу *йравославне* Љубе, *кайџоличке* Љубе и *еванџелистичке* Љубе. Сремски етнички специјалитет с три зашиљене готске цркве изнад крљушти бибер црепа: српском на улазу у село (из правца Ердевика), хрватском у центру и словачком црквом на излазу из села, односно на улазу, ако се у Љубу допатује одозго, из Илока, с граничног прелаза Широка шума. А, с те стране, плаво офарбани забат с љупким прозорчићем: кућа Андрије Кмећка, стара словачка фрајла, коју је Кмећко (живи у Шиду) уступио групи деце да кућа не умре сама и празна (Далибор Жјак, Бојан Жјак, Мирослав Петровић, Дарија Кмећко, Ивана Кмећко, Владимир Турчан, Данијел Добрик, Александар Малић, Дарко Поважан, Срђан Турало, Дајана Крижанић); а клинци су, онда, заређали по љубљанским таванима и подрумима, довукли у кућу и авлију брдо старих ствари добијених од мештана и, по замисли Далибора Жјака, ученика осмог разреда школе у Ердевику, основали Словачку етно кућу. Па, лепо. Свратио сам и тамо. Поштовање деци.

Љуба, последњи чин. На чесми централног бунара морски обнажени брадоња ознојане, проћелаве косе, човек по имену Вид Д., „родом од Подгрмеча, село Мајкића Јапра, Хашани”, точи воду у балоне доведене на зидарским колицима, и прича ми, нашироко, како од осамдесет девете, пошто су га у Приједору, где је радио као наставник историје и географије, спаковали у пензију због „болести главе”, живи сам у братовљевој викендици у Милин долу, између Љубе и Ердевика, заправо, последњих година живи са сестрићем, повратником са Запада. Вид Д. ми каже да се лечио у четири психијатријске болнице. Деведесетих година, зими, сваки пут у глуво доба ноћу, имао је у викендици „слушне и видне халуцинације”, чуо је „гласове”, причињавало му се да га са жилетом у шапи „вија” некакав човек; али од деведесет пете, откако је халуцинирао последњи пут, редовно гута јаке лекове за смирење и спавање, разданило му се у мозгу и осећа се „скоро нормално”. Да, скоро нормално. На голом, длакавом телу носи тамноплави, једноделни, женски, купаћи костим с припадајућим брусхалтером на маљавим грудима и округлим изрезом на стомаку, упасан у фармерице грубо одрезане до препона.

На сцени тоталног позоришта села Љубе, испред дућана у приземљу Главне зграде, више нема пивопија. Стари партизан Бошко Гагић, човек који је осам година цуцлао мамину сису, одлази тротоаром, поред прозора, одлази кроз орахове сенке, заклаћен између два ортопедска штапа у шакама. Испред дућана, црнокоса продавачица са жутом гајбом на боку скупља са сцене стаклене пивске цуцле. Сунчани ветрић истерује дрхтавицу из ораховог лишћа расутог по бетонским даскама.

Љуба, последњи дан лета.

2009.

Данас је 21. август 2019. године.

Оштра *шидска* светлост, дубоке јасне прозирности, прелива се као изворска вода преко облих куштрових пејзажа фрушкогорске подгорине и изазива у мени призоре високе сензитивности са Шумановићевих уља и трење у дијафрагмалној струни. Пењемо се благим пределима, из Ердевика, према Љуби, поточном долином, поред језера Брује, где сам малочас фотографисао фамилију лабудова међу купачима у једној представи која је на Весну и мене оставила јак утисак једноставности живота, хармоније и доброте. У касним послеподневним часовима, дакле, стижемо, жена и ја, још увек по јаком зала-

Јанко Поважан: „Кад смо ѿрактор довели у Љубу ѿледали су ѿ ови наши људи ко марсовца.“ (2019)
Фото: Жељко Марковић

зећем сунцу на бетонску сцену тоталног позоришта села Љубе и затичемо господу која седи на бетонском подзиду и на клупи испред дућана, тако рећи у истој формацији која ми је остала у сећању од пре десет година, када сам на ову сцену, међу љубљанско мушко пивско братство, ступио са фоторепортером Слободаном Шушњевићем. Додуше, овога пута, неки само седе и не пију сви пиво; пред једним је флашица минералне воде на бетону, један у руци држи флашицу кока коле, други цигарету, али пиво је, ипак, главни артикал на бетонском подијуму Љубе и празна пивска стаклена менаџерија светлуца поред зида и подзида, пре него што је у гајбу покупи црнокоса продавачица из дућана. Иста она добра вила од пре десет година. Да ли су исти и глумци на сцени, или је ту макар неко од оних које смо тада фоторепортер и ја затекли на подијуму? Сећа ли ме се неко од њих? Не, ово је

тотално друга постава, уосталом протагонисти се мењају сваки час. Тренутно су пред радњом: Јанко Поважан (најстарији), Миша и Санди Чуха, Мирко Мијајловић, Михал Фодора, Јанко Руман и Милан Белан. Распитујем се за старог партизана Бошка Гагића, јунака још једне моје сремске приче, пензионера који је био редован на сцени испред дућана, где смо и разговарали за новине. Умро.

Жена која се бринула о њему, Анка Миљковић, живи у оближњој кући. Нисам успео да је дозовем с капије, испоставило се да је фамилија у пољу, раде људи. Паде ми на памет *ферџусонов* трактор, први трактор у Љуби, којег је последњег дана лета 2009. године довезао на сцену Владимир Поважан, и питам господу шта је с том (пра)старом енглеском машином?

Поред зида дућана, позициониран на дашчаној клупи у епицентру сцене, седи Поважанов отац Јанко, човек ситније, али кошчате, жилаве грађе, изражајних, проицљивих и широко отворених очију и динамичне гестикације рукама, с качетом на глави, кожним папучама на босим ногама и са стакленом пивском бомбом у шаци; поред њега су два метална штапа, помагала која му олакшавају кретање.

„Шта је са мојим *енџезером*, питате? Ха! Право питање! Био је први трактор у Љуби! Продо сам га пре пар година ту једном нашем мајстору”, прича ми стари Јанко Поважан. „Продо га и то у возном стању! Још је лепо служио. И кад смо га купили био је половни, а радио је ко швајцарски векер! Нема таквих машина више.”

„Где сте га купили? И када?”

„Купили гаааа... чекај, чекај... Купили га у Фекетићу шездесет шесте-седме... Одрешили кесу ја и мој брат од ујака Ђура Кмећко и шогор Мића Боцка. Купили *енџезера* у коперацији! Кад смо га довезли у Љубу гледали су га ови наши људи ко марсовца. Е, после сам исплатио Кмећка и Боцку и од тада је био моје власништво. Људи, то је страшна машина, страааашна! *Енџезер* је оро и брда и долине!”

„Оре ли још увек?”

„Оре!”

„И докле ће?”

„Док нас све не сарани!” рече Јанко Поважан.

(Смех на сцени.)

Скупљам детаље. На зиду дућана црне се две новије смртовнице. Јан Моцко преминуо је у седамдесет деветој години живота 15. августа, а два дана касније преминуо је Андреј Жјак у осамдесет осмој години живота.

Поред смртовница плакат манифестације *Шидско леџо* (најава концерта) и цедуља исписана хемијском оловком: *Продајем кукуруз. Поважан Миро.*

„Покојни Жјак био је енциклопедија Љубе”, неко је добацио са сцене док сам фотографисао смртовнице на зиду.

Стари Жјак је сахрањен на гробљу у Љуби два дана пре нашег доласка.

БЕЛЕШКА О ПИСЦУ

Жељко Марковић (Врдник, 1960), дугогодишњи репортер и истраживачки новинар новосадског *Дневника*, писац и публициста, путописац и есејиста, аутор и сценариста документарних филмова и телевизијских и радијских емисија и прилога, сарадник бројних листова и часописа бивше Југославије, аутор је деветнаест књига. Објавио је романе: *Мравињак* (2000), *Историја лејње прашине* (2003), *Брајсџиво мермерној крстџа* (2005; друго издање 2012), *Врднички воз* (2013), *На сџоредном џуџу* (2018), *Фадијанов случај* (2018), *Писмо* (2019). Књиге из области публицистике, путописа и специфичне репортерско-књижевне документарне прозе: *Хиландар* (1995), *Уџоџреба живоџа* (2005), *Човек који је џриџиџомио ласџу* (2008), *Киша која је изазвала џожар* (2008), *Врдник*, *Castellum Rednek* (2012), *Сџасаване мачора Жилеџа* (2010), *Врдник*, *међународна џрича* (2014), *Писма са Одегске баре* (2015), *Седам сремских чуда* (2015), *Писма са Жиџиноџ џрџа* (2015), *Сиџурна куџа за мушке душе* (2016), *У еџиценџру* (2017). Добитник је више новинарских и књижевних награда и признања, између осталих: прва годишња награда листа *Дневник* за серију репортажа (1992); књижевна награда *Сџеван Сремац* (1994); награда *Окица Глушчевић* за новинску репортажу (1995); награда Савеза јеврејских општина Југославије за роман *Мравињак* (1999); награда Друштва новинара Војводине *Јаша Томић* у категорије новинске репортаже (2004); Специјална годишња награда листа *Дневник* за репортерско-путописно-књижевни ангажман (2008); Годишња награда Удружења новинара Србије *Лаза Косџић* у категорији новинске репортаже (2010); награда Националног савета словачке националне маџине *Ана Њемоџова Коларова* у категорији новинске репортаже (2013); Специјална годишња награде Удружења новинара Србије за публицистику *Жика М. Јовановић* за монографију *Врдник*, *међународна џрича* (2014); књижевна награда *Лаза Лазаревић* (2016); награда *Дејан Медаковић* за роман *Писмо* (2019). Заступљен је у више књига, монографија, публикација, зборника, антологија. Марковићев разговор са Мирославом Антићем, урађен пред смрт песника и постхумно објављен у београдском часопису *Инџереву* 1986, уврштен је у уџбеник новинарства Љубомира Рајвања *Сџваралашџиво новинара*, Научна књига, Београд 1988. Документарни филм *Ласџа* (редитељ М. Белегишанин), снимљен у продукцији Радио-телевизије Војводине 2007. године, према Марковићевој новинској причи и оригиналној идеји,

којег потписује као сценариста, освојио је 2008. године *Злајну њлакеџу Београда* за најбољи филм у Србији. Аутор је специфичне новинске (репортерско-књижевне) приче коју је десет година објављивао у недељном издању новосадског *Дневника* у својој репортерској рубрици *Ујошреда живоџа* (2004–2013), у којој је Срем, или континент Срем, како га је назвао, третирао као универзалну стваралачку лабораторију. Експериментишући са вишим стадијумима ауторске репортаже, објавио је у *Дневнику* стотине прича о људима, појавама и феноменима на принципима своје оригиналне репортерске стратегије, коју је назвао *Теорија случајној њролазника*, да би те новинске приче објавио и у томовина својих сремских књига. Новинарством се бави од основне школе, током средњошколског и студентског периода сарадник је омладинских листова, НОН-а, *Гласа омладине*, Радио Београда, Радио Руме и *Сремских новина*, а 1984. године запошљава се у новосадском *Гласу омладине* (касније *Сџав*), недељнику у саставу новинско-издавачке куће *Дневник*. Писао је репортаже, истраживачке текстове, путописе, интервјуе, колумне, есеје, серијале и фељтоне са територије целе Југославије, као и из иностранства; био је специјални извештач *Дневника* са многих терена и репортерски пратио значајне догађаје у земљи и региону, попут децембарског преврата у Румунији 1989, одакле је извештавао из Темишвара, а писао је са лица места и о превирањима и сукобима на Косову, извештавао и објављивао репортаже из ратом захваћених подручја бивше Југославије, укључујући и извештавање из десетодневног „рата” у Словенији. Специјалиста за репортаже, интервјуе и ауторске приче, све до почетка ратова деведесетих писао је репортаже за загребачки *Недељни Вјесник*, и истовремено био дописник из Војводине високотиражног недељника *Арена*. Током осамдесетих година сарађује у редакцији Документарно-образовног програма (ДОП) Радио-телевизије Нови Сад. У периоду од 1999. до 2003. године био је професионални новинар Радио Југославије, дописник из Војводине и аутор емисије *Људи и дођађаји*. Члан је Удружења новинара Србије (УНС) и Друштва књижевника Војводине. Живи у Новом Саду у статусу слободног новинара и писца.

САДРЖАЈ

Словакиње на бициклу (<i>Др Недојша Кузмановић</i>)	5
Реч аутора	7
У ЕДЕНСКОМ ВРТУ	9
Звона смрти изнад трешњиног цвета	11
Степски вук у Селу хиљаду ружа	18
Ломача за прејаку реч	23
Гвоздени свет мајстора Бохничке	31
Титов фијакериста из Сота	43
Пијаниста на разбоју	48
Макса Србин блажен међу Словацима	56
ПРИЧЕ ИЗ СЛОВАЧКОГ ПАРКА	65
Тајна женске светлости шидског пејзажа	67
Случај цр(к)веног кантора Павела Ступавског	72
Зузана Чипкар и њен оџачар Данијел	77
Живот и смрт у Словачком парку	86
На бетонским обалама потока Шидине	91
Треће женско стање	96
Фармер из Хабзбуршког парка	101
ЖЕНСКИ СРЕМ	107
Мистерија о пазовачким бициклисткињама	109
Ана Хавран, бициклисткиња	116
Октобарски сусрети у улици гугутки	124
Репортажа од ничега	130
Смрт у Зимбабвеу	135
Случајни сусрети под јапанским багременом	140
Неколико лепих речи о женском Срему	147
Љуба, последњи дан лета	152
Белешка о писцу	161

Жељко Марковић
КОНТИНЕНТ СРЕМ
МИСТЕРИЈА О ПАЗОВАЧКИМ БИЦИКЛИСТКИЊАМА
Новинске приче из живота сремских Словака

Издавач
Архив Војводине
21000 Нови Сад
Жарка Васиљевића 2А
www.arhivvojvodine.org.rs

За издавача
Др Небојша Кузмановић, директор

Рецензенти
Др Небојша Кузмановић
Мср Кристијан Обшуст

Дизајн и њрелом
Татјана Цавнић

Штампа
ЈП Службени гласник, Београд

Тираж
300 примерака

ISBN 978-86-80017-81-5

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

821.163.41-92

МАРКОВИЋ, Жељко

Континент Срем. Мистерија о пазовачким бициклисткињама : новинске приче из живота сремских Словака / Марковић Жељко. - Нови Сад : Архив Војводине, 2020 (Београд : Службени гласник). - 163 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 300.

ISBN 978-86-80017-81-5

COBISS.SR-ID 17181193

ISBN 978-86-80017-81-5 (Архив Вој.)

9 788680 017815